

**ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 891. 550 (83.3)

ҒАФУРЗОДА ГУЛЗОДА МАҲКАМ

**ХУСУСИЯТҲОИ АДАБӢ-БАДЕИИ
АШӢОРИ БАЧАҒОНАИ АЛӢ БОБОҶОН**

Диссертатсия

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи
ихтисоси 6.2. Филология (6.2.15. Адабиёти тоҷик, равобити адабӣ)

Рохбари илмӣ: номзади илмҳои
филологӣ, дотсент
Шоев Абдуҳамид Абдунабиевич

Душанбе – 2026

МУНДАРИЧА

Мукаддима	3
Тавсифи умумии таҳқиқот	8

БОБИ I. ЗИНДАГИНОМА ВА МЕРОСИ АДАБИИ АЛӢ БОБОЧОН

1.1. Зиндагиномаи Алӣ Бобочон	12
1.2. Ашъори бачагонаи шоир дар замони Шуравӣ	19
1.3. Осори бачагонаи Алӣ Бобочон дар замони Истиқлоли давлатии Тоҷикистон.....	42

БОБИ II. МАВЗУӢ, ЖАНР ВА УСТУХОНБАНДИИ АШӢОРИ АЛӢ БОБОЧОН

2.1. МавзуӢ ва мундариҷаи ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон	66
2.2. Жанр ва устухонбандии ашъори бачагонаи шоир	98
2.3. Хусусияти ғоявии ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон	114

БОБИ III. ВИЖАГИҲОИ СОҲТОРИӢЮ БАДЕИИ АШӢОРИ БАЧАГОНАИ АЛӢ БОБОЧОН

3.1. Вазни ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон	124
3.2. Нақши қофия ва радиф дар ашъори бачағони шоир	135
3.3. Забону сабки ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон	147

Хулоса	166
Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ	171
Рӯйхати адабиёт	172
Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия	185

Муқаддима

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Адабиёти бачагона чузъи чудонопазири адабиёти муосири тоҷик аст. Давраҳои инкишоф ва тақомули он бо равиши хоси худ дар зерин таъсири бевоситаи адабиёти калонсолон шакл гирифтааст. Бинобар ин, адабиёти бачагонро аз адабиёти калонсолон чудо тасаввур кардан ғайри имкон мебошад. Ин дар ҳолест, ки адабиёти кӯдаконаи тоҷик ҳам чун адабиёти умумӣ ду давраи калони рушдро паси сар кардааст: а) Адабиёти кӯдаконаи тоҷик дар замони Шуравӣ; б) Адабиёти кӯдаконаи тоҷик дар замони Истиқлоли давлатии Тоҷикистон. Албатта, давраҳои мавриди назар дар навбати худ боз ба марҳилаҳои алоҳида низ тақсим мешаванд. Аз ин хотир, ба эҷодиёти адибони муосири кӯдакон низ метавон аз рӯйи ҳамин даврабандӣ баҳои мушаххас дод.

Алӣ Бобочон аз зумраи шоиронест, ки ҳам барои кӯдакон ва ҳам барои калонсолон асарҳои хуб ва мондагор эҷод кардааст. Аммо ашъори барои кӯдакон эҷоднамудааш таваҷҷуҳбарангез ва самимитар буда, муваффақиятҳои эҷодии ӯро бештар муаррифӣ кардаанд ва бинобар ин, дар таърихи адабиёти муосири тоҷик Алӣ Бобочон чун шоири бачаҳо маҳбубият ёфтааст. Воқеан, мавсуф дар қатори Мирсаид Миршакар, Гулчеҳра Сулаймонӣ, Убайд Раҷаб ва дигарон бо осори манзуми худ дар рушду равнақи адабиёти кӯдаконаи тоҷик саҳми арзанда гузоштааст. Ӯ ҳам дар замони Шуравӣ ва ҳам дар замони Истиқлоли давлатӣ дар ин ҷода комёбиҳои эҷодӣ ба даст овардааст. Микдори асарҳои бачагонааш низ назар ба осори бисёре аз ҳамқаламонаш зиёдтаранд. Асарҳои бачагонаи ӯ на танҳо дар кишвари мо, инчунин дар кишварҳои хориҷа низ паҳн шуда, бо забонҳои гуногун тарҷума гардида, аз ҷониби хонандагон мавриди пазиroy қарор гирифтаанд. Тавре ки С.Саидов дар китоби худ «Адабиёти бачагона» таъкид намудааст: «Китоби шеърҳои «Усто парасту» (Боку, 1978), «Муסיқии баҳор» (Боку, 2008) ба забони озарӣ нашр шудаанд. Тарҷумаи китобҳои шоирони озарӣ Т. Муталлибов «Чӯчаҳо», С. Мамадзода «Калид», «Тазкираи шуарои Ветнам «Муҳаббат ва ғзаб» низ ба қалами ӯ мансубанд» [96, с.311]. Яъне, шоир танҳо ба эҷоди ашъори кӯдакона қонеъ

нашудааст. Тарҷумаҳои ӯ чун ашъори кӯдаконааш дар рушду равнаки адабиёти кӯдаконаи тоҷик таъсири худро расонидаанд. Зимни тарҷумаҳо аз ашъори шоирони бурунмарзӣ таъсирпазирӣ низ доштааст. Аз ашъори кӯдаконаи Алӣ Бобочон бармеояд, ки ӯ дар ин бобат истеъдоди хуб ва таъбу завқи баланд дорад. Ҳолати руҳӣ ва олами ботинии кӯдаконро хеле хуб дарк намуда, бо андешаҳои содаву самимӣ забони онҳоро меёбад. Ашъораш ҷанбаҳои мухталифи маърифатӣ тарбиявӣ касб кардаанд. Ҳамин падидаҳои мубрам барои мо зарурати таҳқиқи илмӣ мавзӯро ба миён овардааст.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Ашъори бачагонаи шоири маҳбуб – Алӣ Бобочон аз тарафи муҳаққиқону муқарризон, адабиётшиносон ва аҳли қалам баҳои баланд гирифта бошад ҳам, ханӯз мавриди дастовардҳои эҷодии ӯ дар ин самт таҳқиқоти монографӣ анҷом наёфтааст. Муҳаққиқони адабиёти бачагона Неъматҷон Файзуллоев [110, 664] ва Саидрахмон Саидов [96, 383; 98, 134] ашъори бачагонаи Алӣ Бобочонро аз нуқтаи назари худ таҳлилу баррасӣ намудаанд. Профессор Саидрахмон Саидов 12 шеъри кӯдаконаи Алӣ Бобочонро нақду баррасӣ карда, аз ҷумла ҷунин таъкид доштааст: «Бисёр шеърҳои ӯ (Алӣ Бобочон – Ғ.Ғ.) дар силсилаи «Китобхонаи бачагони халқҳои СССР», ки ҷумҳуриҳои шуравӣ ба таъб мерасониданд, интишор ёфта, ба русию украинӣ, белорусию узбекӣ, арманию озарӣ, қазоқию қирғизӣ, эстонию литвонӣ ва дигар забонҳо тарҷума ва нашр шудаанд» [96, с.311]. Ҳамаи ин аз маҳбубият ва маҳорати шоирии Алӣ Бобочон дарак медиҳанд.

Адабиётшинос Абдуқодир Маниёзов ба маҳоратҳои эҷодии шоир таваҷҷуҳ намуда, таъкид доштааст, ки «Алӣ Бобочон аз ҳаёти кӯдакон, аз ҳодисоти ҷамъият ва олами табиат мавзӯҳои шавқовар ва ибратомӯзро ёфта, дар вазнҳои сабуку шӯх ба риштаи назм мекашад. Забони содаву фаҳмои ба тасаввури бачаҳо наздикро ба каломи мавзуну хушоҳанги шеър табдил дода, лаҳзаҳои зебою дилчаспиро дар пеши назари хонандаи хурдсол ҷилвагар месозад, ки зуд ба зехнаш нишаста, ба ҳофизааш ҷой мегирад» [78, с.18-19].

Абдуғаффор Ҷӯраев ва Абдушукури Абдусаттор низ дар навбати худ ба вижагиҳои ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон тавачҷуҳ зоҳир карда, то андозае онҳоро мавриди нақду баррасӣ қарор додаанд [78, с.34-39].

Дар баробари ин, адибону рӯзноманигороне, чун Абдучаббор Қаҳҳорӣ [78, с.40-43], Абдумалик Баҳорӣ [78, с.44-48], Муҳиддин Фарҳат [78, с.49-54], Иброҳимҷон Шукуров [78, с.55-61], Қайюм Карим [78, с.62-65], Собири Шохонӣ [78, с.66-71], Абдуқаҳҳори Қосим [78, с.72-76], Ҷӯра Ҳошимӣ [78, с.77-84] ва Муҳаббати Юсуф [78, с.85-90] андешаҳои худро перомуни шахсият ва эҷодиёти Алӣ Бобочон ибраз доштаанд, ки аксари онҳо характери тавсифӣ ва публицистӣ доранд.

Дар ин ҷо чун намуна овардани сухани Абдумалик Баҳориро зарур медонем: «Бачаҳо маҷмуаҳои Алӣ Бобочонро хонда, аз ғайрату кӯшиш, кору хониш ва ҳунару дониши ҳамсолони худ воқиф мешаванд. Бечиз нест, ки шеърҳои ӯ дар китобҳои дарсии мактабиён дохил шудаанд. Композиторон шеърҳояшро ба оҳанг даровардаанд» [78, с.46].

Бояд зикр намуд, ки дар маҷмуаи «Маҳбуи дилҳо», ки китобномаи шарҳиҳои мебошад, фасли махсусе таҳти унвони «Баҳои ҳамқаламон» мавҷуд аст ва дар он гулчини андешаҳои ҳамқаламону устодони Алӣ Бобочон, аз қабили Муҳаммад Лутфуллоев, Абдусалом Деҳотӣ, Мирзо Турсунзода, Абдумалик Баҳорӣ, Абдучаббор Қаҳҳорӣ, Сотим Улуғзода, Раҳим Ҷалил, аҳли раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, инчунин ду соядасти Муҳиддин Аминзода, соядастҳои Абдусалом Деҳотӣ ва Муҳаммадҷон Раҳимӣ бо самимият ва эҳсоси қаноатмандӣ манзур шудааст. Аз ин ҷумла, устод Мирзо Турсунзода соли 1966 дар Анҷумани панҷуми нависандагони Тоҷикистон истеъдоди Алӣ Бобочонро ба мушоҳида гирифта, чунин қайд намудааст: «Мо хурсандем, ки ба сафи якдигар меҳрубони шоирони мо, ҷавонони соҳибистеъдоде омада, дилпуруна қалам меронанд. Мо дар ин саф номи Алӣ Бобочонро низ бо камоли мамнуният зикр менамоем... Муваффақиятҳои аввалини ӯ хеле умедбахш мебошанд» [78, с.92].

Лозим ба тазаккур аст, ки Алӣ Бобочон минбаъд дар майдони адабиёти модилпуруна қадам ниҳода, то вопасин лаҳзаҳои умри хеш пешсафиро аз даст наводааст ва аз шеър ба шеър аз маҷмуа ба маҷмуа истеъдоди суҳанофариниашро сайқал дода, комёб шудааст, ки ин падидаҳо мо дар маҷмуаҳои ашъори барои кӯдакону наврасон эҷоднамудааш мушоҳида менамоем.

Аз дараҷаи омӯзиши мавзӯ иддае аз норасоӣҳо ва мушкилоти ҳалталаб ошкор гардиданд:

- мақоми Алӣ Бобочон дар адабиёти бачагонаи тоҷик ба таври мушаххас муайян карда нашудааст;

- ҷойгоҳи асарҳои барои кӯдакон иншонамудаи шоир дар адабиёти бачагона ҳанӯз ба таври мукамал омӯхта нашудааст;

- доир ба анвои шеърҳои барои бачаҳо эҷоднамудаи Алӣ Бобочон таҳқиқоти дақиқ ва пурра сурат нагирифтааст;

- мавзӯ ва мундариҷаи ашъори кӯдаконаи шоир дар робита бо ғояи онҳо мушаххас нашудааст;

- доир ба самтҳои пешгирифтаи Алӣ Бобочон дар адабиёти кӯдакона маълумоти муфассали таҳқиқӣ дода нашудааст;

- мавзуоти ашъори бачагонаи шоир дар замони Шуравӣ ва даврони Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон дар ҳамбастагӣ бо умумияту тафовуташон ҳанӯз таҳхис нашудаанд;

- роҷеъ ба намунаҳои вазни ашъори кӯдаконаи шоир, мусиқии қанорию дохилии он, инчунин сабки эҷодию ҳунари шоирии ӯ дар қорбурди имқониятҳои қабон ва воситаҳои тасвири бадеӣ то ҳол ба таври ғустурда қажуҳиш нағардидааст.

- умуман, доир ба ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон ҳанӯз таҳқиқи мушаххас ва муқаммали диссертатсионӣ аз тарафи муҳаққиқе ба анҷом нарасидааст.

Ҳамин масоили ҳалношуда ва арзандаи қажуҳиш будани ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон заминаи интиҳоби мавзӯи рисолаи диссертатсионии

«Хусусиятҳои адабӣ-бадеии ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон»-ро фароҳам овард.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ӯ мавзуҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мо дар ҷаҳорҷӯбаи татбиқи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни барои солҳои 2017-2023, ки ба пажӯҳиш ва нашри осори адибон равона шудааст, анҷом ёфтааст. Ҳамчунин, он бо барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти ибтидоию асосӣ ва умумию олӣ ва мавзуҳои илмии марбут ба ҳаёту эҷодиёти Алӣ Бобочон бевосита робита дорад.

Тавсифи умумии таҳқиқот

Мақсади таҳқиқот. Ҳадафи аслии таълифи диссертатсияи ҳозир таҳқиқи зиндагинома ва пажуҳиши ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон аст ва дар ин замина баррасии мавзуъ, жанр, устухонбандӣ, хусусиятҳои бадеӣ ва забони ашъори шоир мадди назар дошта шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ба ҳадафи дар боло зикршуда расидан, ҳал кардани масъалаҳои зайл муҳим доништа шуд:

- бар пояи сарчашмаҳои адабӣ, асарҳои таҳқиқотӣ, фарҳангномаҳои соҳавӣ, қомусҳо ба таҳқиқ гирифтани ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон ва равшан кардани ғайолиятҳои адабӣ ва ҷамъиятии вай;

- бо таъки ба равишҳои маъмули адабиётшиносӣ нишон додани муваффақиятҳои суҳанварии Алӣ Бобочон ва муаррифӣ кардани дастовардҳои адабии шоир дар шеъри бачагонаи тоҷикӣ;

- дар асоси меъёрҳои нақду суҳансанҷии классикӣ ва муосир баррасии хусусиятҳои вазнӣ, бадеӣ, забонӣ ва сабкӣ ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон.

Объекти таҳқиқотро масъалаҳои адабиёти муосир, адабиёти бачагона, хосса наъми бачагонаи тоҷикӣ дар ду давраи рушди он: даврони Шуравӣ ва даврони Истиқлоли давлатӣ дар мисоли ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон таъкил додааст.

Дар ин замина, ба ҳайси сарчашма маҷмуаҳои ашъори Алӣ Бобочон «Бачаҳои хуб» (1963), «Мусича» (1965), «Чӯчаҳо» (1967), «Парвози орзу» (1971), «Осмондара» (1981), «Зардолуи маҳтобӣ» (1988), «Атри кӯҳистон» (1993), «Шеъри Истиқлол» (2001), «Сад барги Ҳисор» (2001), «Пайғоми парасту» (2003), «Алифҳои парандаҳо» (2004; 2013), «Меҳрпайванд» (2006), «Муסיқии баҳор» (2008), «Илҳами Роғун» (2010), «Наврӯзи наврасон» (2012) ва «Маҳбуби дилҳо» (2018) мусоидат кардаанд.

Предмети таҳқиқот пажуҳиши ҷомеи хусусиятҳои адабӣ-бадеии ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқ, аз дастурҳои илмӣ, дастовардҳои пажуҳишӣ, андешаҳои илмӣ-назариявии олимону пажуҳандагонӣ

бумию хоричӣ, чун С. Айнӣ, А. Мирзоев, Х. Мирзозода, М. Шакурӣ, Ш. Ҳусейнзода, Абдушукури Абдусаттор, Н. Файзуллоев, С. Саидов, Ш. Бобокалонова, Ф. Ҳусейнзода, А. Маниёзов, Х. Шарифов, Баҳром Сирус, М. Солеҳов, М.Н арзикул, А. Кӯчаров, В.М. Жирмунский, И.С. Брагинский, Э. Браун, Я. Рипка, П.Н. Хонларӣ, С. Шамисо, Ш. Кадканӣ ва дигарон истифода шудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии таҳқиқотро усулҳои маъмул ва методҳои адабиётшиносӣ ташкил додааст. Аз қабилӣ онҳо методи муқоисавӣ, таърихӣ-муқоисавӣ, таърихӣ, маърифати замону макони бадеӣ, шарҳи осори адабӣ, шинохти жанрҳои адабӣ андар таҳқиқи осори адабӣ ва омор мебошад. Ин методҳо дар таҳкими қори диссертатсионӣ ва ҳаллу фасли масоили дахлдори он мусоидат намудаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот, пеш аз ҳама дар он ифода меёбад, ки хусусиятҳои адабӣ-бадеии ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон бори аввал дар шакли монографӣ мавриди мавриди пажӯҳиш қарор дода шуд. Зимни ин, шарҳи ҳол, фаъолияти адабӣ, ҷамъиятӣ, дарстовардҳои эҷодӣ, ҳунари суханофаринӣ, вазни ашъор, сатҳи қорбурди санъатҳои бадеӣ, забон ва сабки баёни шоир матраҳ гардид. Ҳамаи инҳо далолат ба навгонии таҳқиқот мекунад, ки то кунун ба таври ҷомеъ пажӯҳиш наёфта буд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Адабиёти муосир, ҳосса адабиёти бачагонаи тоҷик намоёндогони зиёде дорад, ки фаъолият ва осори мондагори онҳо ба тарбияти инсонӣ комил, ба воя расидани насли ватандӯст, меҳнатписанд, ҳушхулоқ ва монанди инҳо равона шудааст. Аз ҷумраи намоёндогони ин адабиёт, ки осораш ҳамаи фазилятҳои тарбиятиро дар худ дорад, Алӣ Бобочон мебошад. Вай бо ин дар адабиёти муосири тоҷик, ҳосса адабиёти бачагонаи он мақоми вижаеро соҳиб гардидааст.

2. Асарҳои барои наврасону ҷавонон ва кӯдакону қалонсолон эҷодкардаи Алӣ Бобочон ҷойгоҳи адибро дар адабиёти муосир, бавижа дар адабиёти бачагонаи тоҷик боз ҳам шомиктар нишон додаанд. Асори адабии Алӣ Бобочон гуногунжанру серпахлӯ буда, таркиби жанрии онро, пеш аз ҳама шеърӣ суруд,

рубой, ғазал, ҳикояҳо ва асарҳои тарҷумавӣ ташкил намудааст. Мавзӯ ва мундариҷаи ашъори кӯдаконаи шоир, тобишҳои ғоявии онҳо бо дарназардошти хусусиятҳои синнусоли кӯдакону наврасон ниҳоят бою диққатҷалбкунанда мебошад.

3. Азбаски фаъолияти шоирии Алӣ Бобочон дар ду муҳити сиёсӣ-иҷтимоӣ ва адабӣ паси сар шудааст, муҳтавои ашъори бачагонааш ба талаботи даври худ мувофиқ офарида шудааст. Бинобар ин, ашъори кӯдаконаи шоир дар замони Шуравӣ ва Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон дар ҳамбастагӣ ва умумияту тафовути худ ба таври ҷудогона баҳогузорӣ карда шуд. Алӣ Бобочон дар шеърҳои худ, хосса шеърҳои барои бачаҳо эҷодкардааш аз муҳтавои мувофиқ ва ифодаи ба дарки кӯдакон наздик, қофия ва радифҳои шинам, санъатҳои марғубу мафҳуми бадеӣ кор гирифта, бадеияти каломашро таъмин кардааст.

4. Забон ва сабки баёни Алӣ Бобочон низ чун дигар унсурҳои каломии ҳунариаш ба таъбу завқи кӯдакон мувофиқ интихоб карда шудааст. Забону сабки шеъри шоир, ниҳоят сода, фаҳмо ва равону ҷолиб манзур шудаанд. Ҳамаи ин ба ҳунару истеъдод ва қобилияти адабии Алӣ Бобочон далолат карда, мақоми адабии ӯро дар адабиёти бачагонаи тоҷик мушаххастар ба ҷилва меоранд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар ин зухур меёбад, ки натиҷаҳои ба даст омада аз пажӯҳиши ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон дар таҳқиқи адибоне чун вай аз ҷониби муҳаққиқони риштаи таърихи адабиёти бачагона, назарияи адабиёт, сабкшиносӣ, поэтика истифода бурда шавад. Маводи таҳқиқии онро метавон дар таснифу тадвини китобҳои дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ миёнаи умумӣ, китоби дарсии «Адабиёти бачагона» барои макотиби оӣ, инчунин навиштани рисолаҳои хатми магистрию бакалаврӣ дар муассисаҳои таҳсилоти оӣ, корҳои курсиву реферат ва таҳияи маърузаҳо дар робита ба адабиёти бачагона ҳамчун сарчашмаи муътамад ва адабиёти ёрирасон истифода намуд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар он мушаххас мегардад, ки маводи дар диссертатсия фароҳам омада, маҳсули ҷусторҳои бардавоми

илмист. Он бар пояи принцип ва методҳои таҷрибашудаи паҷуҳишӣ дар адабиётшиносӣ ба вуҷуд омадааст. Натиҷа ва хулосаҳои ба дастмада дар шакли гузориш, маъруза, мақолаҳои илмӣ дар мизи мудаввар, ҷамоиш ва конференсияҳои донишгоҳӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ироа шуда, дар маҷмуа ва маҷаллаҳои илмӣ нашр шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар заминаи осори бачагонаи Алӣ Бобочон дар мабной адабиёти бачагонаи тоҷик дар замони Шуравӣ ва Истиқлолияти давлатӣ сурат гирифтааст ва он бо шиносномаи ихтисоси илмӣ 6.2. Филология (6.2.15. Адабиёти тоҷик, равобити адабӣ) мутобиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, омӯзиш, гирдовари маводи назарӣ ва адабӣ, тасвиби натиҷаҳои таҳқиқ ва маърузаҳои илмӣ доир ба мавзӯи қори диссертатсионӣ зоҳир мегардад. Баррасӣ ва натиҷагирӣҳои илмӣ маводи таҳқиқӣ, масъалагӯзориҳои назарӣ ва хулосабарориҳои илмӣ натиҷаи таҳқиқи мустақилонаи диссертант мебошад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷа ва хулосаҳои илмӣ диссертатсия дар нишастҳои илмӣ, маҳфилҳо ва дар конференсияҳои илмӣ Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ дар шакли маъруза ва гузоришҳои илмӣ баён шудааст.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, суратҷаласаи №4, аз 28.11.2025 муҳокима шуда, ба ҳимоя тавсия гардидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Ҷанбаҳои муҳимми назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар 7 мақолаи диссертант, аз ҷумла 4 мақолаи вай дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъсис расидааст, дарҷ ёфтааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, нух фасл, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт ва интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 186 саҳифаи ҷопи компютеришуда ташкил додааст.

БОБИ I. ЗИНДАГИНОМА ВА МЕРОСИ АДАБИИ АЛӢ БОБОЧОН

1.1. Зиндагиномаи Алӣ Бобочон

Алӣ Бобочон (10.02.1936-16.10.2020) аз зумраи шоиронест, ки аксарияти шеърҳояш аз зиндагии воқеии худӣ ӯ сарчашма мегиранд. Бинобар ин, дар баррасӣ ва шинохти дурусти осори ӯ тавзеҳи зиндагиномаи вай муҳим ба назар мерасад.

Алӣ Бобочон 10 феввали соли 1936 дар маҳаллаи Гумбазии шаҳри Конибодом ба дунё омадааст. Воқеаҳои замони репрессия, ки ба унвони замони шахспарастии сталинӣ низ ёд мешавад, ба вазъи оилавии ин шоир низ беасар намондааст. Азбаски падари шоир шахси соҳибмаърифат ва аз лиҳози моддӣ таъмин буд, бо дасисаи душманон гирифтори доми тухмат шуда ва ӯро дар қатори дигарон ноҳақ ҷазо додаанд. Тарбияи Алӣ Бобочон минбаъд ба дӯши модари муштипараш афтод. «Ӯ дар овони кӯдакӣ рӯзҳои саҳт, гуруснагиву тангдастӣ, یتимӣ ва дарбадариро аз сар гузаронидааст. Солҳои сиюм аҳли хонадонашро аз зодгоҳ бадарға кардаву молу мулкашонро мусодира карда буданд. Алӣ Бобочон ҳамон рӯзҳои мудҳишро ба ёд оварда, саргузашташро чунин менигорад:

Падарро аз сари ман бурд тақдир,

Ба ҷанголи ситам биспурд тақдир.

Диламро дар фироқи қиблагоҳам

Ба монанди анор афшурд тақдир» [78, с.9].

Дар хоҳири мардуми собиқ Иттиҳоди Шуравӣ соли 1937 чун даҳшатноктарин ва ғочабортарин сол нақш бастааст. Алӣ Бобочон он соли наҳсро дар силсилаи рӯбоиёти худ ҳам бо эҳсоси ғишқовар чунин ёдовар шудааст:

Соли ситаму ғоча- соли сиву ҳафт,

Соли аламу ҳусумату афтударафт.

Солест, ки сад ҳазина аз даст бирафт,

Бунёди ҳазор хонадон сӯхт чу нафт [16, с.256].

Дар рубоии дигар низ шоир ҳамин мавзуи доғи рӯзи он замонро воқеъбинона ба риштаи тасвир кашидааст:

Аз ҳар гузаре чанд падарро бурданд,

Файзу тараби хонаву дарро бурданд.

Гуфтанд: - Гуноҳат ин, ки мулло ҳастӣ,

Ҳар нимашабе тоҷи саҳарро бурданд [16, с.262].

Алӣ Бобочон ба ҳамаи азобу маҳрумиятҳои худ нигоҳ накарда, дар мактаби миёнаи зодгоҳаш бо баҳои хубу аъло таҳсил мекард, хусусан фанҳои забон ва адабиётро хеле дӯст медошт. Дар вақтҳои фориғ аз дарс китобҳои бадеӣ меҳонд, луғатҳои зиёдро аз бар менамуд, онҳоро дар дафтарчаи махсуси худ навишта мегирифт, аз устодону калонсолон ҳар байти хуб ва пандеро, ки мешунид, дарҳол онро барои худ қайд мекард, инчунин шеърҳои шоирони бузурги форсу тоҷик ва халқи русро бо шавқу алоқа аз ёд карда, аз онҳо илҳом мегирифт ва ҳудаш ҳам машқи шеър мекард.

Аз сабаби он ки Алӣ Бобочон ба шеърӯ шоирӣ ва суҳаншиносӣ мароқ дошт ва аллакай, чун шоири навқалам ва умедбахш шинохта шуда, ашъораш дар рӯзномаи шахрӣ ба нашр мерасиданд, соли 1955 мактаби миёнаи рақами 4-и зодгоҳи худро хатм намуда, ҳуҷҷатҳояшро ба факултети филологияи Институти педагогии шаҳри Душанбе ба номи Т.Г. Шевченко (ҳоло Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ) супорид.

Аз рӯйи шаҳодати Абдуғаффор Ҷӯраев, Алӣ Бобочон шеърнависиро дар овони мактабхониаш оғоз кардааст ва аввали солҳои панҷоҳум дар рӯзномаи шахрии Конибодом «Роҳи Сталин» бо таҳаллуси Самимӣ ашъори навқаламонаи худро ба таърифи расонидааст. Мактаби миёнаи онҳо «Коммунист» ном доштааст [78, с.30].

Шоири халқии Тоҷикистон Абдучаббор Қаҳҳорӣ низ қайд мекунад, ки солҳои дар рӯзномаи «Тоҷикистони сурх» («Ҷумҳурият»-и имрӯза) кор карданам, боре ба зодгоҳам – шаҳри Конибодом сафари хидматӣ доштам. Дар аснои як суҳбат хоҳарзодам Сӯҳроб чанд байти ҷолиб хонд. Дар натиҷаи пурсиш яқин кардам, ки он байтҳоро як ҳаммактабаш, ки дар синфи ҳафтум

тахсил мекардааст, эҷод намудааст. Шеърҳои ӯ дар рӯзномаи шахрӣ ба нашр мерасидаанд. Рӯзи дигар тавассути Сӯҳроб бо ҳуди Алиҷон вохӯрдм ва ашъори ӯро хонда, ба ӯ маслиҳатҳо додам...». А.Қаҳҳорӣ дар он мақола зимнан чунин қайд мекунад: «Аз он дафтари шеърҳои навқаламонаи ӯ ин байт дар хотирам мондааст:

Аё садбарги боғи Конибодом,
Маро бӯи хушат мебахшад илҳом.

Барои ман хондани он шеъргунаҳои сода, чун нақҳати садбарги навшукуфта, фараҳ мебахшиданд» [78, с.8].

Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки Алӣ Бобочон то дохил шудан ба Донишқада, аллакай ба нозукиҳои шеърӣ шоирӣ ошноӣ доштааст. Аммо дар солҳои таҳсил дар ин даргоҳи муқаддас ва куҳантарин мактаби олиӣ ҷумҳурӣ аз устодони суҳаншинос сирру асрори суҳанвариро муқаммалтар омӯхтааст ва дар маҳфилҳои адабии он ғайбона иштирок кардааст. Муҳити маънавии ин муассисаи олӣ ба пешрафти эҷодии шоири ҷавон мусоидат намудааст. Ӯ дар маҳфилҳо ашъори ба тозагӣ эҷоднамудаи ҳудро меҳонд ва аз назари устодон мегузаронд. Тадриҷан, ашъораш пас аз баррасӣ ва маслиҳатҳои устодон пухта мешуд. Нахустин шеърӣ мақолаҳояш дар рӯзномаҳои деворӣ онвақта ва рӯзномаи институт тез-тез ба нашр мерасиданд. Баъдан, ашъори ӯро дар рӯзномаву маҷаллаҳои марказӣ ҷоп мекарданд. Дар «Шукуфаҳои илҳомӣ шоир» ном мақолааш Абдуғаффор Ҷӯраев роҷеъ ба вижагиҳои хосси ашъори Алӣ Бобочон чунин навиштааст: «Банда, ӯро баъди Фарҳату Шукӯҳиyo Ансорӣ ҳамчун шоири ошиқӣ зиндагӣ ва ишқӣ инсонӣ шинохтаам. Ба ин, ба андешаи ман, дубайтии зерини ӯ, ки соли аввали донишҷӯиаш дар маҷаллаи «Садои Шарқ» ҷоп шуда буд, далели муътамадест:

Аё, ҷоно, ба ту гулдаста додам,
Ба ин гулдаста дил пайваста додам.
Илоҷе кун, ки пажмурда нагардад,
Ки бо тори муҳаббат баста додам.

Дар хотир дорам, ки аз ҳамон соли аввали донишчӯӣ аксари ҳамсабақҳоямон ин дубайтиро аз ёд медонистанд. Бо мурури замон дидем, ки чӣ сон як силсила ишқияҳои самимии ўро композиторони номвар ба оҳанг дароварданду мутрибон суруданд» [78, с.30-31].

Алӣ Бобочон яке аз фаълотарин донишчӯёни Донишкадаи омӯзгорӣ буд. Ҳамеша бо баҳои «хуб»-у «аъло» таҳсил мекард ва идрори махсус мегирифт, пас аз дарсаш барои таъмини маишати худ кор мекард, то ин ки фаъолияти донишчӯияш ба модараш гаронӣ наорад, дар корҳои ҷамъиятӣ низ фаълоне ширкат меварзид. Ҳаёти пурҷӯшу хурӯши онвақтаи Донишкадаи омӯзгорӣ барои фаъолияти публитсистии ӯ низ роҳ кушод. Пас аз хатми он Алӣ Бобочонро, аллакай чун шоир ва рӯзноманигору публитсисти умедбахш мешинохтанд.

Соли 1959 пас аз хатми Донишкадаи омӯзгории Душанбе Алӣ Бобочонро барои кор ба рӯзномаи «Тоҷикистони Советӣ» ба кор даъват намуданд. Дар замони дар ин нашрияи бонуфуз кор карданааш бо мақолаҳои пурмуҳтавои публитсистӣ ва шеърҳои пурмазмунаш масъалаҳои доғи рӯзро инъикос менамуд ва роҳҳои ҳалли мушкилотро нишон медод. Бар замми шеърӣ мақолаҳо якҷанд очеркҳояш дар ин муддат ба таъъ расидаанд. Ў на танҳо ҳамчун шоир ва рӯзноманигор, балки чун адабиётшинос низ ба камол расид ва сипас, ба ҳайси муҳаррири Нашриёти давлатии Тоҷикистон – «Маориф» ба идомаи фаъолияти меҳнатиаш пардохт. Дар ин муддат дар такмилу таҳрири чандин китобу маҷмуаҳои адибон саҳм гузошт ва кор дар ин нашриёт ба эҷодиёти ӯ, албатта, бетаъсир намонд.

Пас аз ин, ўро мудири шуъбаи рӯзномаи бачагонаи «Пионери Тоҷикистон» таъйин намуданд. Кор дар ин рӯзнома ба шоир имконият фароҳам овард, ки бо эҷодиёти кӯдакон боз ҳам аз наздиктар шинос шавад, бо худи эҷодкорони наврас ва кӯдакони навқалам мулоқот доир намояд ва ба ин васила, олами ботинии онҳоро беҳтару бештар омӯзад. Барои шоири бачагонае чун Алӣ Бобочон ин хеле муҳим ва манфиатбахш буд, зеро ба ин баҳона ӯ метавонист,

ба олами ботинии кӯдакон амиқтар фурӯ равад, хислатҳои онҳоро бештар омӯзад ва асарҳое офарад, ки ба таъбу завқи онҳо мувофиқат меkunанд.

Минбаъд ӯ мудири шуъбаи маҷаллаи бачагонаи «Машъал» таъйин шуд. Кору фаъолият дар ин маҷалла низ ба пешрафти эҷодии ӯ мусоидат намуд. Ашъори бачагонаи дар ин давра эҷоднамудаи шоир аз лиҳози муҳтаво ва фарогирии олами ботинии кӯдакон қобили таваҷҷуҳанд. Тавре ки аз мероси адабии шоир бармеояд, эҷодиёти ӯ танҳо бо ашъори бачагона маҳдуд намешавад. Ӯ барои калонсолон низ ашъори зиёд эҷод намудааст, ки аз ҷиҳати қимати бадеӣ аз ашъори бачагонааш кам нестанд. Аз ин ваҷҳ, ӯро ба маҷаллаи бонувон – «Занони Тоҷикистон» ба кор даъват намудаанд, ки муддате мудири шуъбаи ин маҷалла будааст. Чанд сол муовини сарвари нашриёти «Адиб» будааст ва чандин асарҳои муҳимро ба нашр расонидааст. Ногуфта намонад, ки дар муддати ин солҳо ӯ ба тарҷумаи осори шоирони бачагонаи дигар ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шуравӣ низ машғул шуда, онҳоро манзури хонандагони тоҷик гардонидааст.

Яке аз самтҳои дигари фаъолияти Алӣ Бобочон корҳои илмӣ таҳқиқотист. Аз ин рӯ, ӯ муддате ходими илмӣ Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон будааст, ки корҳои илмӣ таҳқиқотӣ низ ба осораи бетаъсир намондааст. Алӣ Бобочон инчунин, муддате корманди илмӣ Пажуҳишгоҳи забон, адабиёт, шарқшиносӣ ва мероси хаттии Академияи илмҳои ҷумҳурий низ будааст. «Бештар аз 40 соли собиқаи кориаш дар матбуоту нашриёт, ки ба кори эҷодӣ бадеӣ тавҷам буд, шахсияти ин адиби заҳматпешаро ба як шоир, нависанда, публицист ва тарҷумони маъруф табдил додааст» [78, с.123].

Алӣ Бобочон марди заҳматпеша ва ҷўянда буд. Ҳар он кореро, ки ба уҳда мегирифт, ҳаракат мекард, ки пухта ва дилпазир иҷро кунад. Масалан, барои эҷод намудани қиссаи «Нахустқаҳрамони тоҷик», ки ба қорнамоиҳои ҷангии тоҷикписари қонибодомӣ Неъмат Қаробоев бахшида шудааст, на танҳо аз Тоҷикистон, балки аз Осиёи Миёна нахустин Қаҳрамони Иттифоқи Советӣ буд, шоир сараввал бо ҳамдиёрон хешу таборони қаҳрамон вохӯрда, вақти зиёди

худро дар бойғониҳои гуногун гузаронидааст ва ба ин ҳам қонеъ нашуда, соли 1975 ба соҳилҳои дарёи Дон сафар кардааст, ки дар он маконҳо қаҳрамони асараш ҷангида буд. Ниҳоят, бо ҳамсари ӯ Анна Александровна вохӯрда, аз вай таърихи қорзор ва оқибатҳои қори қаҳрамонро пурсон шуда, бо ҳамсироҳону ҳамполкони Неъмат Қаробоев мулоқот доир намуда, ҳуҷҷатҳои зиёде фароҳам овардааст. Баъдан, ба навиштани асари худ шуруъ намудааст» [78, с.32-33].

Хизматҳои софдилона ва ғаъолияти пурсамари Алӣ Бобочонро ба назар гирифта, соли 1977 ӯро бо Ифтихорномаи Раёсати Шурои Олии Республикаи Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон, соли 1982 бо нишони Аълочии маорифи халқи Тоҷикистон ва соли 1998, дар айёми ходими калони илмӣ Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон буданаш бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо унвони фахрии «Қорманди шоистаи Тоҷикистон» сарфароз гардониданд.

Алӣ Бобочон аз соли 1972 узви Иттифоқи нависандагон, аз соли 1973 узви Иттифоқи журналистони Тоҷикистон будааст.

Шоир умри гаронмояи худро бо маъноӣ то маш сарфи илму дониш, таснифу ҷопи китобҳо кардааст, ки ҳама ба манфиати фарзандони миллат равона гардидааст, ҷунончи ҳуди ӯ ба хонандагон хитоб намудааст:

Агар дар бар китоби хуб дорӣ,
Саманди илмро ҷобуксаворӣ.
Агар онро набурдӣ истифода,
Бимондӣ дар раҳи дониш пиёда [78, с.112].

Алӣ Бобочон аз тавфиқҳои эҷодии худ воқиф буд ва хуб медонист, ки осори офаридааш мондагор буда, он чи ки эҷод кардааст, ҳама ба манфиати халқу миллат нигаронида шудааст. Пас аз гузашти солиёни зиёд ҳам он асарҳояшро мардум, бавижа, кӯдакону наврасон меҳонанд ва ӯро ба некӣ ёд мекунанд. Тавре ки ҳуди шоир дар байте ба ҳамин маънӣ ишора кардааст:

Қисман агар бимирад, руҳан ҳамеша зинда,
Чун меҳри ҷовидонӣ набвад заволи шоир [78, с.111].

Алӣ Бобочон 16 октябри соли 2020 дар синни 84-солагӣ чашм аз олами хастӣ пӯшидааст. Ў то рӯзҳои вопасини умри худ аз қоғазу қалам даст накашидааст.

Барои пос доштани хотираи дурахшони шоир бо қарори маҷлиси вакилони шаҳри Конибодом вилояти Суғд моҳи октябри соли 2021 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №8 ба номи шоири бачаҳо, очеркнавис ва рӯзноманигори сермаҳсули тоҷик Алӣ Бобочон гузошта шуд, ки ӯ дастпарвари ҳамон мактаб буд [1, с.59; 2, с.49; 78, с.32-33, с.123].

Хулоса, Алӣ Бобочон шоирест, ки дар муҳити солими иҷтимоии шаҳри Конибодом таваллуд ёфта, дар яке аз мактабҳои миёнаи он таҳсил намудааст ва ханӯз дар айёми хонандаи мактаб буданаш машқи шеър кардааст ва ашъори навқаламонаи ӯ дар матбуоти даврии шаҳрию марказӣ ба таъъ расидаанд. Давраҳои аввали зиндагии ӯ пур аз мушкilot ва маҳрумиятҳо будааст, ки онҳо дар ашъораш бозтоби бадеии худро ёфтаанд. Минбаъд муҳити фарҳангии Донишқадаи омӯзгорӣ шаҳри Душанбе ба рушди истеъдоди ӯ мусоидат намудааст. Алӣ Бобочон солиёни зиёд дар матбуоту нашриёт ва Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон (ҳоло АМИТ) қору фаъолият намудааст ва ин омилҳо сабабгори он шудаанд, ки ӯ на танҳо чун шоир, балки чун нависандаву рӯзноманигор, муҳаққиқ ва публицист ба қамол расад ва осори зиёде дар ин самтҳо эҷод намояд. Аммо Алӣ Бобочон дар таърихи адабиёти муосири тоҷик бештар чун шоири бачагону наврасон маҳбубият пайдо кардааст. Эҷодиёташ бозгӯи даврони зиндагӣ ва муҳити иҷтимоии ӯ буда, мазмуну мундариҷаи онҳо аз муҳити иҷтимоии ӯ сарчашма мегиранд.

1.2. Ашъори бачагонаи шоир дар замони Шуравӣ

Муҳити зист, сохти иҷтимоии ҷомеа ва вазъи давру замон ба эҷодиёти шоир бетаъсир набудааст. Алӣ Бобочон, пеш аз ҳама, шоири воқеанигор аст. Ҳар он чи ки ӯ ба қалам додааст, аз замони зиндагиаш ва вазъи иҷтимоии он сарчашма гирифтааст. Аз ин вачҳ, мо аз рӯйи мазмуну муҳтаво ва замони эҷоди ашъори Алӣ Бобочон онҳоро ба ду давра ҷудо кардем, то ин ки ташҳиси онҳо осон ва мушаххастар шавад:

1. Ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон дар замони Шуравӣ (аз соли 1963 то соли 1991).

2. Ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон дар замони Истиқлоли давлатии Тоҷикистон (аз соли 1991 то охири рӯзҳои ҳаёташ, то соли 2020).

Моҳияти масъала ва гузориши он талаб менамояд, ки мо сараввал роҷеъ ба намунаҳои осори шоир дар замони Шуравӣ таваққуф кунем. Мусаллам аст, ки ба эҷодиёти индавраинаи шоир идеологияи Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ таъсири амиқ ва ҳалқунанда гузоштааст. Аввал бояд қайд намуд, ки Алӣ Бобочон адиб ва рӯзноманигори хеле сермаҳсул буда, ҳам дар рушду инкишофи адабиёти муосир ва ҳам дар пешрафти соҳаи публитсистикаи мо саҳми назаррас гузоштааст. Нахустин намунаҳои эҷодиёти ӯ ҳанӯз дар миёнаи солҳои панҷоҳуми асри бист ба нашр расидаанд. Ӯ муаллифи 30 китоби гуногунжанру гуногунмавзӯ, мақолаю очерк, мураттиби бисёр баёзу таъкираҳои дастаҷамъона мебошад ва ин паҳлуҳои муҳталифи эҷодиёташ ба ҳамдигар ҳалал ворид накардаанд, балки ҳамдигарро тақвият додаанд. Лозим ба таъкид аст, ки Алӣ Бобочон назар ба ашъори барои калонсолон эҷоднамудааш дар шеърҳои барои бачаҳо таълифкардааш бештар комёб шудааст. Зеро нақши замони кӯдакии пур аз тазодду хотираҳои хуш ва мағшушҳои он дар замиран то охири умр боқӣ мондааст ва ӯ тавонистааст, бо истеъдоди ғитрӣ ва завқу ҳавсалаи хеш барои кӯдакону наврасон осори муассир ва мондагор офарад. Албатта, на ҳар қаламкаш, ки ба эҷоди шеър машғул мешавад, чунин рисолатро пайғирӣ мекунад.

Абдусалом Деҳотӣ ба он адибоне, ки нисбат ба адабиёти бачагона хунукназарӣ мекарданд, ишора карда чунин навиштааст: «Онҳо ба адабиёти бачагона аҳаммият надода, ин корро ҳамчун кори паст ҳисоб карда, сазовори кори нависанда ҳисоб намекунанд» [29, с.157]. Аммо Алӣ Бобочон дар зумраи онҳое, ки Деҳотӣ мадди назар доштааст, ҳаргиз набуда ва ӯ дар самти эҷоди осори бачагона чун адиби бачагон то охири умраш содиқ монд.

Нахустин маҷмуаи ашъори ӯ – «Бачаҳои хуб» ном дошта, соли 1963 аз тариқи Нашриёти давлатии Тоҷикистон ба чоп расида, аз 44 саҳифа иборат мебошад ва 24 шеъри шоири ҷавонро дар бар гирифтааст ва китоби мазкур гувоҳӣ медиҳад, ки вай ба майдони адабиёти бачагона боз як шоири хушқариха ва соҳибқалами дигар ворид шудааст. Рассом Д.Чечётка ин маҷмуаро бо завқи ба худ хос оро додааст. Ҳар як расми кашидаи ӯ тибқи мазмуни шеъри дар саҳифа омада офарида шудааст. Дар аннотатсия (шиноснома)-и китоб чунин омадааст: «Маҷмуаи шеърҳои «Бачаҳои хуб», ки ба бачагони синни миёнаи мактабӣ бахшида шудааст, дар кори таълиму тарбияи наслҳои навраси замони мо аҳаммият дорад. Шоири ҷавон Алӣ Бобочон дар шеърҳои худ меҳру муҳаббати падару модар нисбат ба кӯдак, тарбияи коммунистии бачагон, дӯстӣ ва поквирдонии онҳо, манзараҳои дилнишини Тоҷикистон ва сулҳу амониро тараннум мекунад» [11, с.4]. Албатта, шоир аз идеологияи ҳизби ҳукмрони замон ва таълимоти Ленин даст кашида наметавонист ва чунин мавзуот мавзӯҳои анъанавии адабиёти он замон буданд.

Шеъри нахустини маҷмуаи мавриди назар «Ҷавоби падар» ном дошта, дорои сюжети мухтасар мебошад ва он ҳамчун муколама (диалог) манзур шудааст. Падар писараш – Ҳамдамро ба зиёрати ҳайкали Ленин мебарад ва писар аз падар пурсон мешавад, ки чаро Ленин дасти худро боло бардоштааст? Падар дар ҷавоб чунин мегӯяд:

– Писарчон, карда Ленин даст боло:

«Ба роҳи рост рав!»- гӯяд ба моҳо [11, с.5].

Шеъри дуюми маҷмуаи мавриди назар «Ватан» ном дорад, ки он аз мавзуоти анъанавии адабиёти қарни бист аст. Шоир меҳру муҳаббати худро ба

Ватан хеле содаву самимӣ иброз доштааст, ки он ҳисси ватанпарваронаи кӯдаконро бедор мекунад.

Шеърӣ дигар, ки «Меҳонам» номгузорӣ шудааст, дар шакли ғазал эҷод шуда, аз чор байт иборат аст ва бар хилофи анъанаи ашъори бачагона дар вазни арӯз офарида шудааст. Шоир суруде эҷод кардааст, ки «Меҳнат-шараф» ном дорад. Ӯ дар ин суруд меҳнатдӯстиро тарғиб намуда, онро шараф медонад ва ҳама ободихоро дар меҳнати софдилонаи халқ мебинад. Дар шеърӣ «Иди баҳор» иди 1-уми май чун иди саид ситоиш шудааст, ки он ҳамчун Рӯзи якдилии меҳнаткашон дар тамоми олам ҳоло ҳам таҷлил мегардад. Ҳарчанд ки таҷлили бошаҳомат ва рӯзи истироҳат дар ин ид аз тарафи Парлумони кишвари мо чанде пеш аз эътибор соқит карда шудааст, аммо он дар саҳифаи таърих боқӣ хоҳад монд ва ин шеърӣ шоир ҳам аҳаммияти таърихӣ касб кардааст. Суруди «Эй кабӯтар» дар байни хонандагони мактабҳо шуҳрат ёфтааст. Шоир кабӯтарро, ки парандаи маъруф аст, чун рамзи сулҳу амонӣ ситоиш намудааст.

Дар шеърӣ «Меҳр» кӯҳҳо чун модароне, ки деҳаи шоирро монанди фарзандонашон дар бар гирифтаанд, тавсиф шудаанд. Шоир бо ин шеърӣ худ меҳри хонандаро ба кӯҳҳо афзун мегардонад. Тасвири зебоиҳои табиати диёрамон дар шеърҳои «Гули лола», «Абри баҳор», «Пас аз борон» ва «Баҳори кӯҳсор» самимию сареҳ инъикос ёфтааст. Шоир чун рассом баҳори кӯҳсорро чунин тасвир кардааст:

Аҷаб файзу сафои тоза дорад,
Шукӯҳу ҳусни беандоза дорад.
Ба чӯш овард қалбамро намудаш,
Намуди арчаҳои каб-кабудаш... [11, с.14].

Муаллиф дар шеърӣ «Хуш омадӣ, тобистон!» аз ҳосили фаровони боғу киштзорон меболад ва бачаҳоро ба ғунучини онҳо даъват мекунад. Зеро дар он солҳо дар мактабҳои кишвари мо бригадаҳои истеҳсоли амал мекарданд ва мактаббачагон ба деҳқонон дасти ёрӣ дароз менамуданд.

Тасвири манзараи деҳа дар шеърҳои «Маҳтобшаб» ва «Саҳари тирамоҳ» ҷолибу нишонрас ифода шудааст. Дар шеърӣ «Хайр, мактаб!» ва «Субҳи лагер»

шоир дар айёми таътили тобистона дар лагерҳои замонавӣ истироҳат кардани бачагон, ба варзиш ва машқи бадан машғул шудани онҳо ва бо рухбаландӣ ба таҳсил баргаштани онҳоро ба риштаи тасвир кашидааст.

Шеъри «Бачаҳои хуб», ки номи маҷмуа аз он гирифта шудааст, ба тариқи муколама навишта шуда, аз ҳаждаҳ банди чормисраӣ таркиб ёфтааст. Шоир дар ин шеър гуфтугӯи модарро бо писари мактабхонаш Акрам инъикос намуда, аз забони модар ҳамсинфони Акрамро ҳақ мешуморад ва ҳуди ӯро, ки бачаи беадаб ва шӯх аст, маҳкум ва сарзаниш мекунад. Дар шеъри «Қобилчони ноқобил» рафтори бади хонандаи мактаб мавриди муҳокима қарор гирифтааст, ки шарикдарсонаш ба ӯ чунин лақабро раво донистаанд. Шоир дар шеъри «Дарди сар» аз номи ҳамсинфонаш сирри Наимчон ном хонандаи баҳонаҷӯро фош кардааст, ки рӯймоли хоҳарашро дуздада, ба сараш мебандад, то ин ки ба дарди сар гирифтор буданашро бовар кунанд, аммо дар асл, ӯ бемор нест. Шеърҳои «Бузи мағрур» ва «Хирс ва гург» тамсилӣ буда, дар охири ин маҷмуа омадаанд. Дар шеъри аввал байни буз ва барра мунозира сураат мегирад. Аз таҷрибаи адабиёти мунозиравии мо, ки сарчашмааш «Дарахти Асурик» асту дар шакли тамсил эҷод шудааст, шоир моҳирона истифода бурдааст. Буз ба худтаърифкунӣ медарояд. Аммо барра ба ӯ тан намедихад. Ин мунозира, ки дар лаби кӯл сураат мегирифт, буз аз худситоӣ даст накашид. Дар лаби ин кӯл дарахти баланде буд ва Мошон ном гурба ба шохи он баромад. Аксаш ба оби кӯл афтид. Ҳамин ки буз сурати Мошонро дид, гумон кард, ки он паланг аст. Аз тарс чун бед ларзида, ба оби кӯл афтид ва мунозира поён ёфт.

Дар шеъри дуюм, ки ба достони хурди тамсилӣ шабоҳат дорад, шоир дар бораи муомилаи як хирси қачпо ва гурги пир сухан рондааст. Дар сюжети ин асар омадааст, ки дар ғоре хирсе макони гарму нарм дошт. Ҳамин ки зимистони сард фаро расид, гурги пири гурусна ба наздаш омада илтиҷо кард, ки ӯро то фаро расидани баҳор дар хонаи худ ҷой диҳад ва баҳор ӯ барои худ аз санг хона бунёд мекунад. Хирси маллаи содадил бовар карда, ба ӯ дар хонаи худ ҷой дод. Баҳор ҳам фаро расид, аммо гурги ҳарису баднафс аз пайи сер кардани шиками худ шуд ва хонасозӣ аз ёдаш баромад. Гург ваъдаи худро фаромӯш карда, боз

ба назди хирс бо ҳамон зориву лоба омад. Ду соли дигар хирс ба гург дар хонаи худ ҷой дод. Соли чорум ҳам ин амал такрор шуд. Хирс дигар тоқат накарда, гургро аз манзили худ дур намуд, аммо гурги носипос ба қаҳр омада, пой хирсро газида, хуншор кард. Хирс ба хашм омада:

Шикамашро маҷақ кард,
Даҳонашро пачақ кард...
Гург оқибат шуд гумном,
Ин қисса ҳам шуд тамоm [11, с.43]!

Аз қадамҳои нахустини эҷодиёташ маълум буд, ки Алӣ Бобоҷон майл ба тарбияи ахлоқию маънавии бачагон дорад ва рисолати шоирии худро аз ҳамин нияти холиси худ иборат медонист.

Пас аз ду сол, яъне соли 1965 маҷмуаи дуҷуми шоир тахти унвони «Мусича» аз тариқи нашриёти «Ирфон» аз ҷоп баромад, ки он низ фарогири ашъори бачагонаи ӯ мебошад. Ин маҷмуа ашъореро фаро мегирад, ки барои кӯдакони синни томактабӣ эҷод шудаанд. Дар он 15 шеъри шоир ба таъбириши расидааст. Дар муаррифии ин маҷмуа омадааст, ки «Шоирӣ ҷавон Алӣ Бобоҷон лавҳаҳои хуби ҳаёти кӯдакон, ҳар гуна бозию шодӣ ва рафторҳои неку ибратбахши онҳоро тасвир карда, ба кирдори нозеби баъзе бачагон писханд мезанад» [27, с.2].

Маҷмуаи «Мусича» бо шеъри «Эй мулки хуррам» оғоз ёфтааст, ки дар он ба кишвари маҳбуби мо арҷгузори шуда, шоир бо ифтихор ва эҳсоси шодмонӣ сухан меронад. Банди аввалаш ин аст:

Эй мулки хуррам,
Эй гулшани мо,
Ту ин қадар ҳам
Сарсабзу зебо [27, с.3]!

Дар маҷмуаи мавриди назар ҳамаи шеърҳо бо забони сода эҷод шудаанд ва ба таъбириши кӯдакони синни томактабӣ пурра мувофиқат мекунанд. Шеърҳои дигари ин маҷмуа ҳар кадоме мавзӯи алоҳидаро инъикос мекунанд. Масалан, шеъри «Дастони кӣ тозатар?» ба мавзӯи тозагӣ бахшида шуда, шоир аз номи

қаҳрамони хурдсол ба тозагӣ риоя накардани духтарчаеро накухиш мекунад, аммо дар шеъри «Озодаи озодакор» тозагӣ ва озодагиҳои духтарчаеро мадҳу ситоиш менамояд. Дар шеърҳои «Назира ва шамол» ва «Дастёр» шоир дастёри модарашон будани Назира ва Дилоромро тавсиф кардааст ва ба ин васила меҳнатдӯстиро тарғиб намудааст. Ин мавзуи муҳим дар шеъри «Бинокор мешавам» ба таври барҷаста инъикоси ҳудро ёфтааст. Меҳрубониҳои духтаракони хурдсол ва тавачҷуҳои онҳо ба ҳодисаҳои табиат дар шеъри «Шамоли меҳрубон» бо эҳсоси табиатдӯстӣ ба риштаи тасвир кашида шудааст. Мароқи хурдсолон ба парандагон, аз он ҷумла ба мусича дар шеъри «Мусича» дар шакли муколама бозтоб гардидааст. Шоир содалавҳиҳои кӯдаконро дар шеърҳои «Ман омадам бо вагон», «Лӯхтакча касал шуд» ва «Худатон медонед» воқеъбинона тасвир кардааст. Шеъри «Кабк ва Лаклак» тамсилӣ буда, шоир дар он муколамаи ду парандаи маъруфро ба риштаи назм кашидааст. Дар шеъри охириини маҷмуа «Мураббӣ-хола» ҳаёти кӯдакони боғчаи бачагон тасвир шудааст, ки онҳо мураббияро ба туфайли забони ширин ва муомилаи хубаш монанди модари худ дӯст медоранд. Лозим ба тазаккур аст, ки ороиши ин маҷмуа аз тарафи рассом А.Ефимов сурат гирифтааст ва ӯ бо хунари олии худ расмҳои ҷолиби диққати ба муҳтавои шеърҳо мувофиқро рӯйи қоғаз оварда, маънии онҳоро тақвият додааст. Аз тарафи дигар, ҳар як расми қоғаздаи ӯ шавқу рағбати кӯдаконро ба мутолиаи шеърҳо бедор ва ба маърифат кардани мазмуни онҳо мусоидат менамояд.

Пас аз як сол сол, дар соли 1966 Алӣ Бобочон ашъори барои калонсолон эҷоднамудаи ҳудро гирдоварӣ карда, дар маҷмуаи «Ғули бодом» ба таъб расонидааст ва бо ин исбот кардааст, ки ӯ на танҳо дар назми бачагона, балки дар назми калонсолон низ истеъдоди баланд дорад.

Соли 1971 «Парвози орзу» ном маҷмуаи ашъори барои наврасон эҷодкардааш аз тариқи нашриёти «Ирфон» ба нашр расидааст, ки дар он 32 шеър ва чор чистони шоир дарҷ ёфтааст. Маҷмуа бо шеъри «Шаҳри Октябр» оғоз меёбад, ки ҳадафи муаллиф шаҳри Ленинград (Санкт-Петербург) имрӯза мебошад. Дар ин шеър шоир бо эҳсоси амиқи ватандӯстӣ ин шаҳри қаҳрамонро

ситоиш кардааст. Ин эҳсос дар шеърҳои дигари маҷмуа «Қабри аскарӣ номаълум» ва «Қалъаҳои дар ҳаракат» низ ифода ёфтааст ва хонандаро дар руҳияи ватандӯстӣ ва ҳифзи он тарбия менамояд. Шоир танкҳои ҷангиро ба қалъаҳои дар ҳаракат ташбеҳ додааст:

Танкҳо!

Қалъаҳои дар ҳаракат,

Қалъаҳои бузурги пӯлодӣ,

Ватани сулҳро ниғаҳбонед,

Ҳомиёни шӯҷои озодӣ [23, с.5]!

Тараннуми ягонагии марзу буми кишвари Шуравӣ аз мавзӯҳои анъанавии адабиёт буд ва шоир дар ҳамин руҳия шеъре эҷод кардааст таҳти унвони «Додари Ленинград», ки он шаҳри Ленинобод (Хучанди имрӯза) аст. Шоир дар шеъри «Таркиш» тавассути таркондани кӯҳ дар Пули Сангин, бастанӣ пешӣ роҳи дарёи Вахшро тасвир карда, ба ин васила эҷозкорӣҳои халқӣ тоҷик ва умуман, мардуми Шуравиро ситоиш намудааст. Шеърҳои дигари Алӣ Бобоҷон «Сутунҳо», «Мо ба Норақ меравем», «Шаҳри навбунёд», «Ваҳши ромгашта», «Манораҳои нефт», «Акояи паҳлавон аст» ва «Ҷароғҳо» (тарона) давоми мантиқӣ шеъри «Таркиш» буда, шоир ба воситаи сутунҳо ба ҳар ғӯшаву қанори Ватанамон рафтани ҷараёни барқ, ба зерӣ об мондани як қатор деҳаҳои назди нерӯгоҳи барқӣ обӣ ва ба шаҳри Норақ кӯчонидани сокинонаш, бунёд шудани шаҳри зебои Норақ, барои сохтани нерӯгоҳ ром қардани дарёи Ваҳш, тавассути манораҳои махсус истихроҷ қардани нефт, аз тарафи ақои қаҳрамони шеър уҳдабароёна идора қардани қрани борбардор, бо ҷароғҳои барқӣ ҷун рӯз равшан шудани биноҳо ва гулгашту биёбонҳо барин масъалаҳои муҳим ва замонавӣ дар онҳо матраҳ шудаанд.

Шеъри дигари ин маҷмуа «Мо пайшиносем» ном дошта, дар он ба омӯзиши таърихи халқ машғул шудани мактаббачагон инъикос ёфтааст. Ситоиши дӯстӣ наврасони Шуравӣ дар суруди «Дар паноҳи дӯстӣ» бозтоби ҳудро ёфтааст. Шеърҳои дигари ин маҷмуа «Гулпарварон», «Занги мактаб» ва «Имтиҳон» ҷанбаи тарғиботӣ дошта, шоир дар онҳо лавҳаҳои гуногуни ҳаёти

мактабиёнро бо сабки ба худ хос рӯй коғаз овардааст. Дар ин шеърҳо образи хонандагони зебоипараст, мактабдӯст ва масъулиятшинос офарида шудааст.

Тасвири манзараҳои зебои баҳор дар шеъри «Субҳи баҳор» низ таҷассум ёфтааст, ки ҳиссиёти табиатдӯстии наврасонро меангезад. Ин шеър дорои нақароти ҷолиб ва хушоҳанг аст. Дар шеъри «Корвони пахтаи тоҷик» шоир меҳнати пурсамари деҳқононро ситоиш намуда, ба заҳмату обилаи дастони онҳо арҷгузори мекунад. Дар шеъри «Яку дуо сею чор», ки шоир мазмунӣ онро гӯё аз дафтари мухлиси футбол гирифтааст, шавқу завқ ва беқарорҳои ҳаводори ин навъи варзишро ошкор сохтааст. Муаллиф тавассути ин шеър шавқи варзишии наврасонро бедор мекунад.

Шеърҳои дигари ин маҷмуа ҳаҷвӣ буда, ба ҳаёти мактабиён бахшида шудаанд. Дар шеъри «Орзуи занбӯр», ки ҳаҷви тамсилист, шоир аз номи занбӯр танбалону нодонхӯчаҳоро танқид ва аълохонҳоро таърифу тавсиф намудааст. Шоир дар шеъри «Дӯсти қанд» образи хонандаеро тасвир намудааст, ки аз хӯрдани қанду ширинӣ серӣ надорад ва аз сабаби бисёр истеъмол кардани он дандонҳояш пӯсидаанду шабҳо ўро азоб медиҳанд. Образи Матин ном наврас дар шеъри «Саду як баҳона» хеле муассир офарида шудааст. Ў ҳар гуна баҳонаи дурўғро пеш оварда, доим ба мактаб бе тайёри меравад ва бо баҳои «2» ба хона бармегардад. Баҳонаҷӯиҳояш беасос буда, барои ў одати муқаррарӣ шудаанд. Дар шеъри дигари маҷмуаи мавриди назар «Навбатдор» образи Ҳасан ном мактабхон таҷассум ёфтааст, ки ў барои тоза кардани синф дигаронро кор мефармояд. Аз сабаби ифлос мондани синфхона гап мешунавад ва синфашон дар тозагӣ баҳои «2» мегирад. Шоир дар шеъри «Худкардари даво нест» дар бораи хонандае сухан меронад, ки бо танбалӣ ва гӯш накардани насихати дӯстонаш пай дар пай баҳои «2» гирифта, дар синфаш такроран мондааст. Аз алам гирия мекунад, аммо дигар гирия суде надорад. Шоир бо ин муҳтавои шеър ба наврасон маслиҳат медиҳад, ки аз дарсҳо намонанд, хубу аъло хонанд, то ин ки оқибат пушаймон нашаванд. Алӣ Бобочон аз забони хонандаи «холабеғаме» шеъри «Ҳузури чон, бие, таътил!»-ро иншо намудааст. Ин хонанда таътилно бесаброна интизор мешавад, на ба он хотир, ки дар таътил ба варзиш ва

шиноварӣ машғул шавад, балки ба хотири он ки зудтар аз хондани китоб халос шавад. Зеро тобу тоқати китобхонӣ ва дарстайёркуниро надорад. Дар шеъри «Аз якдигар танбалтар» образи ду хонандаи танбал ва танпарвар офарида шудааст, ки онҳо дар истгоҳ нақлиётро муддатҳои дароз интизорӣ мекашанд, ҳол он ки аз он ҷо то хонаҳояшон ҳамагӣ як истгоҳ роҳ буда. «Ғолибон» ном шеъри чормисраӣ ба се нафар танбали беобрӯ баҳшида шудааст. Онҳо аз дарсҳо баҳои «1», «2» ва «3» мегиранд, аммо боз шарм накарда, мегӯянд, мо се ҷои аввалро соҳиб шудем. Аз ҳамин сабаб номи шеър ҳам дар нохунак гирифта шудааст. Шоир дар шеъри «Рӯи баҳои «2» сиёҳ!» дар бораи хонандаи бадхоне сухан меронад, ки аз дасти «2» ба доду ғиғон омадааст, аммо аз он халосӣ надорад. Шеъри «Бозор не, Озор» ҷанбаи пурқуввати тарбиявӣ дорад. Дар ин шеър образи Бозор ном наврасе ифода ёфтааст, ки бо камонғӯлаки худ парандагону ҷонваронро мепаронад, шишаи тирезаи одамонро нишон гирифта мешиканад. Азбаски кораш доим дилзорист, ҷӯраҳояш ўро Бозор не, Озор меноманд. Дар охири маҷмуаи мавриди назар таҳти унвони «Канӣ, кӣ пеш меёбад?» ҷор ҷистони Алӣ Бобоҷон ҷой гирифтааст, ки онҳо дар бораи самолёт, фикру хаёл, ҷуворимаққа ва ҳазон баҳс шудааст.

Маҷмуаи шеърҳои дигари ӯ «Мавҷи сурур» соли 1973 ба нашр расида, ки ашъори барои ҷавонон ва калонсолон эҷодкардаашро фаро мегирад. Дар ин маҷмуа бештар ашъоре фароҳам омада, ки онҳо мавзӯи ватандӯстӣ, меҳнати фидокорона ва бунёдкорӣҳои халқи Шуравиро тараннум меkunанд.

Соли 1976 маҷмуаи шеърҳои бачагонаи ӯ бо унвони «Некӣ ба некӣ» аз тариқи нашриёти «Маориф» ҷоп гардида, ки бо забони содаву фаҳмо хонандагонро дар руҳияи ахлоқи поку ҳамидаи инсонӣ тарбия менамоянд. Аксари он шеърҳо аз маҷмуаҳои дигари шоир гулчин шуда, ба нашр расидаанд.

Маҷмуаи дигари шоир «Нилуфар» ном дошта, фарогири ашъори барои калонсолон таълифкардаи шоир аст. Он соли 1980 ба нашр расидааст ва шеърҳои сурудҳои ба тозагӣ эҷоднамудаи шоирро дар бар мегирад.

Дигар аз маҷмуаҳои шоир, ки «Осмондара» ном дорад, соли 1981 дар нашриёти «Маориф» аз ҷоп баромадааст. Дар он шеърҳо ва қиссаҳои достонҳои

бачагонаи Алӣ Бобочон фароҳам омадаанд, ки барои бачагони синни хурди мактабӣ пешбинӣ шудаанд.

Ин маҷмуа ба се бахш тақсим гардидааст. Бахши аввал «Усто парасту», бахши дуюм «Мактаби азиз» ва бахши сеюм «Мукофоти амал» номгузорӣ шудааст. Дар бахши аввал 40 шеър, дар бахши дуюм 75 шеър ва дар бахши сеюм 5 шеър қисса ва достони хурд ҷойгир карда шудаанд.

Дар оғози бахши «Усто парасту» шеърҳои «Мошини Насим», «Суратгир» ва «Ҳисобдон» омадаанд, ки шоир машғулияти асосии кӯдакро, ки мошинбозию суратгирӣ, ба риштаи тасвир кашида, хулоса баровардааст, ки бозии кӯдакон онҳоро тадриҷан, ба ҳунармандӣ ва соҳибкасбӣ оварда мерасонад. Шеъри дигари маҷмуа «Гирёнчак» бо оҳанги танзу зарофат эҷод шудааст. Бародари калонӣ аз гиряро бас кардани додарчааш хурсанд шуда, изҳори қаноатмандӣ мекунад, аммо додарчааш ҳозирчавобӣ карда, чунин меғӯяд:

- Монда шудам, ақочон,

Беҳуда хурсанд нашав.

Камтарак дам гирифта,

Гиря мекунам аз нав [21, с.8].

Шоир дар шеърҳои «Хорпуштак», «Тути заминӣ» ва «Мурғи баҳрӣ» робитаи кӯдаконро бо муҳити зист моҳирона тасвир кардааст, ки чунин шеърҳо майлу рағбати онҳоро ба табиат афзун мегардонанд. Меҳру муҳаббати бародарию хоҳарӣ дар шеърҳои «Хоҳиш» ва «Панҷи ақоям» инъикос ёфтааст. Содалавҳиҳои кӯдакони дар шеъри «Худатон медонед» инъикос гаштааст. Азбаски иддае аз ашъори шоир дар маҷмуаҳои пешинааш ба нашр расидаанду мо онҳоро дар боло баррасӣ кардаем, ҳоло ҳочат ба такроран, баррасӣ кардани онҳо нест.

Дар шеъри «Насимҷони беқарор» шоир хислатҳои яқравӣ ва шӯҳию бозии кӯдаконро воқеъбинона тасвир кардааст, ки чунин хислату рафтори онҳо аз синну сол ва муҳити зисташон сарчашма мегирад. Эҳсоси отифӣ, содадилӣ ва дилсӯзӣҳои духтарчаҳо дар шеърҳои «Укоча», «Зоча шифо ёфт» ва

«Чӣ ном монем?» бо баёне сода ва табиӣ тасвир ёфтаанд. Дар шеъри охир образи Гулрӯ ном духтарчае офарида шудааст, ки меҳонад, ба додарчааш номеро гузоранд, ки соҳиби он ном бачаи баодоб бошад.

Шеъри «Харгӯши диловар» тамсилест. Ин шеър хусусияти нақлӣ дошта, дар бораи Харгӯши ҷисман ҳақир, аммо пурғайрат сухан меронад, ки ҳатто аз шоҳи ҳайвонот – Шер наметарсад ва ба вай ҳар гуна саволҳо медиҳад, ки ин чуръати ӯ ба Шер ҳам писанд меояд. Шеъри мавриди назар хонандагони хурдсолро дар руҳияи далерӣ ва нотарсиву ҷасорат тарбия менамояд. Масъалаи ба як ҷашм дидани ҳамаи бозичаҳои гуногун дар шеъри «Ба ман ҳама баробар» инъикос ёфтааст. Шоир дар шеъри «Дар боғи бобом» боғи пур аз меваҳои шахдрезу ширин ва мухталифро ба риштаи тасвир кашида, меҳнатҳои пай дар пай ва самарабахши мӯйсафеди боғбонро тавсиф кардааст. Аз мутолиаи ин шеър хонандагон ба вачд меоянд ва на танҳо ба меваҳои алвон, балки ба касби боғбонӣ дил мебаранд. Шеъри «Оби Замчӯд» ба тавсифи яке аз рӯдҳои кӯҳии ноҳияи Варзоб бахшида шудааст ва шавқи хонандаро ба дидани рӯдҳои кӯҳӣ бедор месозад. Дар шеъри «Усто парасту» ҳунармандии ин паранда дар сохтани лона мавриди ситоиш қарор гирифтааст, ки вай чун устои моҳир танҳо аз гил «дар шишти айвону сақфи хонаҳои» мардум лонаи зебо месозад.

Масъалаи лонасозӣ барои парандагон дар мактабҳои кишвари мо ҳанӯз дар замони Шуравӣ ба ҳукми анъана даромада буд ва он имрӯз ҳам идома дорад. Хусусан, дар фасли зимистон барои парандагон лона сохтан, барои ҳифзи табиат пурманфиат аст. Ҳамин анъана дар шеъри «Мурғи хушхон» бозтоби худро ёфтааст.

Тасвири фасли зимистон, оростани арча, таҷлили соли нави мелодӣ, боридаи барфҳои пайдарпай, аз хурсандӣ суруд хондани зоғони ало ва амсоли он дар шеърҳои «Меҳмони болонишин», «Тухфаи бобо», «Зеби зимистон» ва «Бозори зоғон» воқеъбинона ва образнок манзур шудааст. Шоир арчаи солинавиро меҳмони болонишин меномад, зеро онро аз кӯҳҳои баланд ва бешаҳои дур меоранд, оро медиҳанд. Бобои барфӣ рақсу бозиҳои кӯдакро дида, хурсанд мешавад ва ба ӯ хирсаҷаеро тухфа мекунад. Кӯдак ҳангоми бозӣ бо ин

хирсакча Бобои барфиро бо некӣ ёд мекунад. Шоир бо ғояи ин шеър гуфтанист, ки ҳадяи калонсолон кӯдаконро болидарӯх месозад, меҳри онҳоро нисбат ба калонсолон афзун мегардонад. Ҳамаи кӯдакон барфи зимистонро дӯст медоранд ва онро зеби ин фасл медонанд. Шоир зимни тасвири зебоиҳои барфи зимистон, ки ба нукраи хом шабоҳат дорад, аз аҳаммияти он низ дар афзоиши нозу неъматҳои табиат ва ривочи киштукори деҳқонон сухан кардааст. Ҷанбаи таълимӣ дар шеъри «Бозори зоғон» низ мавҷуд аст. Хонанда пас аз мутолиаи ин шеър маълумот ҳосил мекунад, ки зоғони ало фасли гарморо бад мебинанд:

Мо аз гармо безорем,

Сарморо дӯст медорем [21, с.8].

Ӯ зимнан хулоса мебарорад, ки дар баробари парандаҳои гармидӯст, ки дар фасли тирамоҳ ба иқлимҳои гарм парвоз мекунанду дар фасли баҳор ба кишвари мо меоянд, инчунин парандаҳои сардидӯст низ ҳастанд, ки ба ҷое намеравад ва дуо мекунад, ки дар зимистон барфи зиёд борад ва онҳо аз ин хушнудӣ кунанд. Шоир дар хулосаи шеър аз забони зоғони ало чунин мегӯяд:

Ба сахрою кӯҳсорон

Барфи лак-лакӣ борон!

Мо гаштугузор кунем,

Ғун шуда бозор кунем [21, с.32].

Шеъри «Шуд вақти хоби ширин» ба кӯдакони хурдсол бахшида шудааст. Сарлавҳаи ин шеър дар ҳар банди он такрор мешавад ва кӯдакони шӯҳу беқарорро ба ҳобу осоиш даъват мекунад. Муҳтавои ин шеър чун суруди «Алла» буда, дар хулосаи он орзую умеди волидайн инъикос ёфтааст. Шеърҳои дигари маҷмуаи мавриди назар «Ман ҳам мактабхон шудам», «Баҳои аввалин», «Панди китоб», «Баҳои «З», «Варзиши пагоҳӣ» ва «Адаб» дар солҳои 1968-1976 эҷод шудаанд, ки ба ҳаёти воқеии кӯдакон бахшида шудаанд ва аз китобҳои пешини шоир гулчин шудаанд. Шоир дар ин ашъор ба олами ботинии кӯдакон ғурӯ рафта, ҳаёлот ва андешаҳои содаи онҳоро самимона рӯйи қоғаз овардааст. Кӯдакон аз мактабхон шудани худ изҳори шодмонӣ карда, бо гулу гулдаста ворида мактаб шуда, пас аз садо додани занги аввал аз тарафи устодон соҳиби

баҳои аввалин мешаванд ва ин воқеа онҳоро ба мактаб ҳавасманд мекунад. Шоир бо истифода аз санъати ташхис китобро ба забон оварда, шавқи китобхонии тифлаконро афзун мегардонад. Баҳои «3»-ро ҷӯраи баҳои «2» меҳисобад ва хонандагонро талқин менамояд, ки бештар ҳаракат кунанд ва ба баҳои «миёна» қонёе наshawанд. Манфиати фаровони варзиши пагоҳирӯзӣ ва аз устод омӯхтани адабро таъкид мекунад.

Ноғуфта намонад, ки ин маҷмуа барои бачагони синни хурди мактабӣ пешбинӣ шуда бошад ҳам, дар он як қатор шеърҳои мавҷуданд, ки ба синну соли ин кӯдакон чандон мувофиқат намеkunанд. Масалан, шеъри «Забони тоҷикӣ» аз ҳамин қабил шеърҳост. Он дар шакли ғазал суруда шуда, аз даҳ байт иборат аст ва ҳар як мисраи он аз се рукн фароҳам омадааст, ки мутаносибан 11 ҳичоро дар бар мегирад. Аммо мазмуну муҳтавои хубе дорад, ки бачагони ҳама синну солро ба амиқ омӯхтани забони тоҷикӣ ташвиқ мекунад.

Шоир дар шеъри «Забони дӯстӣ» забони русиро таърифу тавсиф намуда, омӯзиши мукаммали онро тарғиб кардааст ва онро чун пайвандгари халқҳои Шуравӣ ва калиди ҳар муаммо муаррифӣ кардааст.

Шоир дар шеъри «Мактаби азиз» меҳри беандозаи кӯдаконро нисбат ба ин даргоҳи воқеъбинона тасвир кардааст. Манзараҳои зебо ва дилфиреби табиат дар шеъри «Явроз» ба тасвир омадаанд. Шеъри «Ин хел ҳам мешавад» сюжети ҷолиб дорад. Амин ном хонанда ҳар рӯз ба мактаб бо сару либос ва дасту рӯйи чиркин меояд, аммо насиҳати касе ба ӯ асар намекунад. Кӯдакон ба ҳулосаи даркорӣ омада, ӯро раиси тозагии синф интиҳоб меkunанд. Амин зуд ислоҳ мешавад ва минбаъд ҳудаш тозагиро ба шарикдарсонаш тарғиб мекардагӣ мешавад. Ҳаёти мактаббачагон дар шеърҳои «Зангӯла чӣ мегӯяд?» ва «Галстуки сурх» (галстуки пионерии замони Шуравӣ) инъикос гардидааст. Пас аз мутолиа намудани шеърҳои «Меҳмони кӯҳӣ», «Гулпарварон», «Кори баҳр», «Ханда бикун офтоб!», «Қасри равон» (киштӣ), «Ҳадяи баҳр», «Мавҷ ва соҳил» (дар бораи Баҳри Сиёҳ), «Кочҳо», «Дар суҳбати бобо» ва «Сайри беша» хонандагони хурдсол ба табиат бештар дилбастагӣ пайдо меkunанд ва бо дурдонаҳои он

ошно мешаванд. Хусусан, шеъри охир дорои сюжети аҷоиб буда, бачагонро ба сайри ин муъҷизаи табиат даъват менамояд.

Яке аз шеърҳои тозаи маҷмуаи мавриди назар, ки номи маҷмуа аз он гирифта шудааст, «Осмондара» мебошад. Дар ин шеър тахайюл бо эҳсосот хеле хуб омезиш ёфтааст. Шеър аз таассуроти сафари мактаббачагон бо роҳбаладии муаллими фанни астрономия рӯйи қоғаз омадааст ва дорои сюжети махсус аст. Аз сабаби дар баландӣ чойгир буданаш он мавзеъ Осмондара ном гирифтааст. Дар он макон манзараҳои ҷолиб ва диданӣ вучуд доштааст. Муаллим шаб дар гирди гулхан ба кӯдакон дар бораи бурҷҳои осмонӣ ва хусусиятҳои онҳо нақлҳо мекунад. Бачае, ки қаҳрамони марказии шеър аст, шаб дар хобаш мебинад, ки савори ракета асту дар осмон сайр дорад ва барои хоҳари худ аз бурҷҳои осмонӣ як каф дурдона мечинад. Ҷанбаҳои ҳазлу шӯхӣ ва ҳаҷв дар шеърҳои «Бозии нав», «Айби қалам не», «Баҳонаҷӯ», «Номи нав», «Ҳамин ҳам истироҳат шуд?», «Рисолат дар кучо буд?», «Бахил» ва «Орзуи танбал» ба назар мерасанд, ки дар онҳо рафтори ноҷо, танбалӣ ва бахилию бетарафии як қатор бачагони ноқобил ва дарсгирез зери тозиинаи танқид гирифта шудаанд. Хонандаи содалавҳе гумон мекунад, ки дар хато ҳал кардани масъала қаламаш гунаҳгор аст. Хонандае истироҳатро танҳо аз хоб иборат медонад. Рисолат ҳангоми ҷангу хархашаи дугонааш бо духтари дигар тамошобин мешавад ва бо ин рафтораш дили дугонаашро аз худаш хунук мекунад. Дар шеъри «Тут гӯй, бед мегӯяд» образи хонандае офарида шудааст, ки ба одитарин саволҳо дуруст ҷавоб дода наметавонад. Ба дараҷае, ки Тунисро ҳамсои мо, Рӯди Сирро пур аз наҳанг, тармаро ҳайвони баҳрӣ ва ҳачирро паранда мегӯяд. Хонандаи бахил мехоҳад, ки танҳо худаш «аълохон» бошад. Ё ягон ашъи худро ба ҳамсинфонаш намедихад, аммо чизҳои аз онҳо гирифтаашро барнамегардонад. Орзуҳои танбал ҳама амри муҳоланд. Ба андозае, ки ӯ мехоҳад, худӣ нону ош ба даҳонаш дароянд, шино нокарда, аз дарё гузарад ва ғайра.

Шоир дар шеъри «Ҷӯраҳо» услуби аҷибро пайгирӣ кардааст. Сараввал қаҳрамони шеър таъкид мекунад, ки ман сад ёру ҷӯра дорам. Ман бо шеру тимсоҳу мори айнақдору хирсу заррофа нишастухез дорам. Онҳо ба ман зарар

намерасонанд. Хонандаи шеър аввал шубҳа мекунад, баъдан қаҳрамони шеър сирри худро бой медиҳад:

Бовар надорӣ ба ин?

Биё, ба чашми худ бин:

Доранд ҳама хуфту хоб

Дар хонамон, дар китоб [21, с.102].

Дар баҳши «Мукофоти амал» панҷ қиссаву достони хурд фароҳам омадаанд, ки ҳар кадоме дорои аҳаммияти тарбиявианд. Достони хурди «Некӣ ба некӣ» дорои сюжети сода ва муассир буда, дар он образи як бачаи нақӯкор офарида шудааст, ки моҳичаеро аз марг наҷот медиҳад ва пас аз гузашти солҳо ба оббозӣ меравад ва дар гирдобӣ дарё ба ғарқ шудан наздик мешавад. Ногоҳ, моҳии бузурге ба имдодаш мерасаду ӯро аз ғарқшавӣ наҷот медиҳад, ки ин наҷотбахш дар гузашта ҳамон моҳичаест, ки ин ҷавон онро дар овони бачагиаш аз марг наҷот додааст.

Қиссаи «Ноаҳлӣ» асари тамсилӣ буда, дар он образи гурги биёбонӣ ва сағи чӯпонӣ офарида шудааст. Гург сагро ба дӯстиву ҳамкорӣ даъват мекунад ва тадричан, ғарази худро баён менамояд. Аз сағ хоҳиш мекунад, ки аз рамаи соҳибаш барраи фарбеҳеро дуздида орад. Аммо сағи бовафо ба чӯпон хиёнат накарда, дар дастгир кардани гург ба ӯ ёрӣ мерасонад.

Достони хурди «Чаро шӯша канда шуд?» низ тамсилист. Шӯша, яъне яхпора дар лаби боме овезон буд ва ҳама зебу намуди бомро аз вучуди худ медонист. Кибру ғурураш ба дараҷае буд, ки меғуфт, ки бо теғи худ офтобро ҳам пора-пора мекунам. Аммо пас аз баромадани офтоб ҳаво тадричан, гарм шудан гирифт ва Шӯша ҳам аз бом канда шуду ба замин рехт ва ба сазои худ расид.

Достончаи «Баҳси газу ҳезум» мунозираи буда, сараввал газ ба худситой медарояду ҳезумро паст мезанад. Ҳезум ҳам бо суханҳои ба худ хос хешро дифоъ мекунад. Ногоҳ, гӯгирд пайдо мешавад ва онҳоро ба ифоқа меорад:

Ба ҷои баҳсу нифок

Бо ҳам кунем иттифок.

Хизмати инсон кунем,
Мушкилаш осон кунем [21, с.119].

«Намаки зиндагӣ» ном маҷмуаи шоир соли 1986 ба таъб расидааст, ки ашъори барои калонсолон эҷоднамудаи шоирро дар бар гирифта, аз 400 саҳифа иборат аст.

Маҷмуаи дигари ашъори кӯдаконаи шоир «Зардолуи маҳтобӣ» буда, соли 1988 аз чоп баромадааст. Он барои бачагони синни хурди мактабӣ пешбинӣ шуда, аз қору рӯзгори кӯдакон, манзараҳои зебои кишвари мо ҳикоят мекунад. Ба ин маҷмуа Абдумалик Баҳорӣ таҳти унвони «Адиби кӯдакон» пешгуфтори муфассал навиштааст. Дар маҷмуа шеърҳо тибқи мухтаво силсилабандӣ шудааст, яъне шоир онҳоро ба бахшҳо ҷудо кардааст. Бахши аввал «Зебо Ватани мо» ном дорад, ки он фарогири 83 шеърро 4 ҷисмон аст. Бахши дуюм «Неъматӣ Модар-табиат» ном дошта, аз 79 шеър таркиб ёфтааст. Бахши сеюм «Мо ҷӯраи танбал не» номгузори шудааст, ки 31 шеърро фароҳам овардааст. Бахши чорум, ки унвонаш «Афсонаи модаркалон» аст ва он аз 9 қиссаи манзуму афсонаи тамсилӣ иборат аст. Бояд таъкид кард, ки ҳамаи шеърро афсона ва қиссаву ҷисмонҳои ин маҷмуа нав нестанд ва қисме аз онҳо аз китобҳои пешинаи шоир гулчин шудаанд. Мо танҳо он шеърҳоро мавриди баррасӣ қарор медиҳем, ки бори аввал дар маҷмуаи мавриди назар ба нашр расидаанд.

Шеърӣ нахустини ин маҷмуа «Укоча» ном дорад ва кӯдак аз содадилӣ зочаи худро чунин ном гузоштааст. Шоир дар шеърӣ «Зочаҳаргӯш» бозичаи шавқангези кӯдаконаро тавсиф кардааст. Шеърӣ «Дандонамро муш хӯрдаст» олами ботинии кӯдаконро инъикос мекунад. Кӯдак аз сабаби хӯрдани қанди фаровон гумон кардааст, ки ҳангоми хобаш муше омада, як дандонашро қанда, бо худ бурдааст. Шоир дар шеърӣ «Шӯрбӯи хоҳарчаам» бенамак будани шӯрбӯи духтарчаро тасвир карда, бетачрибагии ӯро таъкид менамояд. Дар шеърӣ «Рӯзи муборак» таҷлили зодрӯзи Анисаи яқсола тасвир шудааст, ки ӯ ҳоло ба олами калонсолон ворид нашудааст ва ҳар як ҳаракату амали онҳоро кунҷковона назар мекунад, аммо чизеро пай намебарад.

Таваҷҷуҳи шоир ба бозиҳои кӯдакона ва бозичаҳои онҳо бесабаб нест. Зеро кӯдакон ҳамеша ба бозичаҳои гуногун ва бозиҳои ҳархелае, ки ба синну солашон мувофиқат меkunанд, майлу рағбат зоҳир менамоянд. Бозтоби мавзуи ғавқуззикр дар ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон, хусусан, дар маҷмуаи мавриди баҳси мо бармало ба мушоҳида мерасад. Шоир ба масъалаи тозагӣ, гигиенаи шахсии кӯдакон ва варзиши онҳо диққати махсус додааст. Кӯдакон ба ҳар кору амали калонсолон мутаваҷҷеҳ мешаванд. Чунин рафтори онҳо дар шеъри «Арӯс» воқеъбинона тасвир ёфтааст. Шоир дар шеъри «Кори нек» амалҳои дар таътили тобистона анҷомдодаи хонандагонро рӯйи коғаз овардааст, ки ҳамаи онҳо корҳои неканд. Масалан, Нигора ба момои Хиромон, ки шавҳараш дар ҷанг шаҳид шудаасту ҳуди ӯ кампири барҷомонда аст, дасти ёрӣ дароз кардааст. Ашӯр дар нигоҳубини боғ ва чидани меваҳо ба бобояш кӯмак расонидааст. Рустам ба кӯҳ баромада, ҳамроҳи тағояш ба ҷаронидани ҷорво машғул шудааст. Яке аз самтҳои муҳимми адабиёти бачагона тарбияи меҳнатии кӯдакон аст, дар ин шеър хеле самимона тавзеҳ шудааст. Дар шеъри «Роҳи зеризаминӣ» бошад, шоир рафтори нодурусти Сафари яқравро ба зерӣ тозиёнаи танқид гирифта шудааст.

Аз мавзӯҳои маъмули ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон дар он айём арҷгузори ба заҳмати ҳамешагии омӯзгорон аст. Вай ин тамоюли эҷодӣ ва ин ҳадафи олии худро дар шеъри «Омӯзгори мо» равшан инъикос намудааст. Шоир омӯзгорро тамҷидгузори мекунад ва дар шеър чунин хулоса мебарорад:

Зеби таронаӣ,

Омӯзгори мо!

Ҷаҳри замонаӣ,

Омӯзгори мо [13, с.25]!

Дар шеъри «Кулол» шоир яке аз ҳунароҳои нодири мардумиро, ки кулолгарист, таърифу тавсиф кардааст. Ин нави ҳунаро имрӯз бо ташаббусу пешниҳоди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз нав эҳё ва тарвиҷ ёфтааст.

Шоир ҳам дар замони Шуравӣ ба зарурати ин касб пай бурда, «зарринкалиди санъатро дар панҷаи кулол» мебинад.

Дар шеъри «Кӯҳнавард» муаллиф аз номи кӯдак касби падарашро бо ифтихор тавсиф мекунад. Одатан, ҳамаи кӯдакон аз касби падарону наздикони худ фахр мекунанд, ки ин падида аз пай бурдани ҳолати равонии онҳо аз тарафи шоир сар задааст. Дар мачмуаи мавриди назар шоир иддае аз мавзуоти дорои аҳаммияти умумииттифокиро ба риштаи тасвир кашидааст, ки чанд шеъри ин силсила такроран, ба нашр расидаанд. Аммо шеърҳои «Роҳҳои Москва», «Ливои мо», «Диёри дӯстӣ», «Дӯстии кӯдакон» ва «Роҳи Гайдар» ба ин силсила ҳамроҳ карда шудаанд, ки дар ин шеърҳо роҳҳои замину ҳавоӣ ва обии пойтахти Иттиҳоди Шуравӣ, Парчами сурхи ин давлат, ки ба ивази хунрезӣҳо ба даст омада, соли 1945 дар боми Рейхстаг овозон карда шудааст ва сиёсати сулҳпарваронаи ин кишвари абарқудрат, инчунин дӯстию рафқати бачагони ин давлати бузург ва ибратпазирии онҳо аз корномаҳои ҷангии Аркадий Гайдар инъикос гардидаанд.

Кӯдакон ба олами ҳайвонот тавачҷуҳи махсус доранд. Шоир одатан, ба шавқу рағбати кӯдакон ва майлу хоҳиши онҳо мутаваҷҷеҳ мешавад. Ӯ дар шеъри «Шербача» назари хурдсолон ва кунҷқобии онҳоро ба ин ҳайвони даранда тасвир намудааст. Арҷузурӣ ба арзишҳои миллӣ ва пос доштани суннатҳои ниёгонамон дар шеъри «Суманак» бозтоби худро ёфтааст.

Шоир ба мавзӯҳои байналмилалӣ низ мароқ зоҳир намудааст. Ӯ ҳаёти хушу хуррам ва серию пурии кӯдакони Иттиҳоди Шуравӣ ва кишвари моро бо ҳаёти талху тира ва ғажру бенавоӣ, зиёда аз ин, пурғажии кӯдакони маъсуми хориҷӣ, аз қабилҳои тифлакони бегуноҳ ва бепуштупаноҳи мамолики Арабу Чили ва Африқо муқоиса намуда, шеъри ҳузнангез, аммо ибратбахши «Кӯдакони олами сармоя»-ро эҷод кардааст. Ҳадаф аз иншои чунин шеърҳо он аст, ки кӯдакон ба қадри ин Ватан ва нозу неъматҳои он расанд.

Дар бахши «Неъматҳои Модар-табиат» бештар шеърҳои фароҳам омадаанд, ки образи мавзуоти онҳо бевосита ба табиат марбутанд. Шеъри «Гулдараи Варзоб» дар ин қисмат тавачҷуҳбарангез буда, диққати хонандаро бевосита ба

худ ҷалб менамояд. Зеро дар ин шеър манзараҳои зебо ва нотакрори ин дараи кӯҳӣ хеле муҷаз ва шоирона инъикос гардидаанд. Шоир чун расоми чирадаст манзараҳои тамошобоби Варзоб, бавижа, дарёи онро ба риштаи тасвир кашида, зимнан хонандаро ба сайру саёҳат даъват мекунад. Дараи мазкур воқеан, ҷои зебо ва фараҳфизо аст. Алалхусус, дар фасли тобистон диққати мардуми пойтахт ва умуман, меҳмононро ба худ ҷалб менамояд:

Дар доманаи Варзоб

Биншину фароғат ёб [13, с.49]!

Шоир дар ин бахш шеърҳои дар васфи ҷузъиёту ҳодисаҳои гуногуни табиат, нозу неъматҳои он, аз қабилӣ шаршара, зира, самбӯсаи алафин, гулбоғ, абру сабза, гули лола, беша, маҳтобшаб, баҳр, офтоб, мавҷ ва соҳил, шамолак, шафақ, бозори зоғон, шамоли тирамоҳ, субҳи зимистон, дараи аккаҳо, ҳазорчинор ва амсоли инҳоро фароҳам овардааст, ки ҳар кадоме аз онҳо барои ташаккули маърифати хонандагони хурдсол дар шинохти табиат ва муҳити зист метавонанд, мусоидат кунанд. Шоир дар шеъри «Зардолуи маҳтобӣ», ки номи маҷмуа аз он гирифта шудааст, ин меваи латиф ва муфидро воқеъбинона тавсиф намудааст, ки иштиёқи хонандагонро ба худ ҷалб менамояд:

Кӣ беҳтар аз ин дидаст

Зардолуи хӯрданбоб?

Парвардаи хуршед аст,

Ҳамранги руҳи маҳтоб [13, с.62].

Ҷанбаи маърифатии ин шеър дар он аст, ки шоир дар он вожаҳои **хуршед** ва **маҳтобро**, махсус овардааст, зеро тамоми меваҳо аз гармии офтоб мепазанд ва аз нури маҳтоб ранг мегиранд.

Шоир зимни тасвири ҷузъиёти табиат низ аз панду насиҳат даст намекашад, кӯшиш мекунад, ки хонандагони хурдсол аз ҳар қору амали ҷонварон дар баробари аз сюжети шавқовари ин гуна ашъор лаззати эстетикӣ бурдан, панде низ гиранд ва аз ҷангу хархашаҳои байниҷаҳонӣ даст кашанд. Масалан, ӯ дар шеъри «Ҷанги майнаҳо» мушоҳидакори хушку ҳолӣ нест, балки

аз оқибати ин ҷанги бемаънӣ, ки хосси ин парандагон аст, баъд аз он ки майнаҳо ҷанг карда, якдигарро маҷруҳ карданд, хулосаи даркорӣ мебарорад:

Ба онҳо ҳамла овард,

Гурбае аз лаби бом.

Яке париду гурехт,

Дигар шуд луқмаи хом [13, с.65].

Ҷои ба зикр аст, ки Алӣ Бобочон дар баробари иштиёқаш ба падидаҳои табиат нисбат ба парандагон завқи вижае дорад. Аз ин рӯ, ӯ дар бораи ҷандин паранда шеърҳои самимӣ ва ҷолиб эҷод намудааст, ки ин самти эҷодиёти ӯ дар замони истиқлол боз ҳам густариш ёфтааст. Шоир барои бештар ба ҷӯш овардани илҳами булбул барояш гулбоғи махсусе бунёд мекунад, аз мусича, ки парандаи беозори бумии мост, паёми баҳорро мешунавад, аз садои борону хониши мурғони гуногун мусиқии баҳорро ҳарисона гӯш мекунад. Ӯ табиатро ниҳоят дӯст медорад ва пайдо шудани парандагони мавсимию муҳочирро бесаброна интизорӣ мекашад. Омадани ин парандаҳо, аз қабилӣ заргулдор, саъва, дурроҷ, момочурғотак, фотимачумчук, парасту, чархресак, турна, доснӯл, ҷинқарча, лаклак, худхуд ва эзорсурхак таъби ӯро хуш мегардонад. Зеро ҳамаи онҳо бо худ муждаи баҳорро меоваранд.

Тасвирҳои шоир баъзан, бо тахайюл омезиш меёбанд. Масалан, ӯ дараи Чормағзакро «дараи аккаҳо» меномад, зеро ин парандаҳои дурандеш тирамоҳон чормағзҳоро ба зерӣ хок гӯр кардаанд, то ин ки дар фасли зимистон онҳоро хӯранд, аммо аз сабаби боридаи барфи зиёд онҳоро пайдо карда натавонистаанд ва он чормағзҳо дар фасли баҳор рӯида, бо гузашти солҳо калон шудаанду ба ҳосил даромадаанд ва аз ин кори худ ифтихор доранд. Шоир дар шеъри «Ҳазорчинор» ҷанорҳои шодоби пойтахти кишварамонро тавсиф намудааст, ки онҳо ба ҳусни ин шаҳр ҳусни тоза зам кардаанд.

Шеъри «Ҳасрати ҷуғз»-ро, ки аз 27 банди чормисраи иборат аст, шартан, достони хурд номидан ҷоиз мебошад. Зеро он аз сюжет ва композитсияи махсус таркиб ёфта, образҳои марказиаш Ҷуғз, Шабпарак (Кӯршабпарак) ва бунёдкорони нерӯгоҳҳои барқии обианд, ки дар Норақ ва Роғун ба бунёди Кохи

нур машғуланд. Чуғз ва Шабпарак ҳар ду душманони равшанию нуранд ва тоқати дидани онро надоранд. Онҳо одатан, дар рӯз ба хоб мераванд ва танҳо хангоми фаро расидани торикӣ ба гаштугузор ва шикор мебароянд. Чуғз ба Шабпарак дарду ҳасрат мекунад, ки ман дар Норак ба дунё омадам. Қаблан, дар хароба ва вайронаҳо хушу хурсандона мезистам, аммо пас аз бунёди истгоҳи баркӣ ва шабхоро фаро гирифтани рӯшноӣ ба Роғун кӯч бастам. Хостам, ки зиндагии худро дар ин мулк идома диҳам, аммо ин макон ҳам аз дасти одамон ба манбаи равшанӣ табдил ёфт. Ман дар ин ҷо низ дигар тоқати зистан надорам:

Дар кучо он торикистон?

Ку ҳама оромии хуш?

Дилгазонам аз сафедӣ,

Ку сиёҳҳои ғамкуш [13, с.85]?

Баъдан, Шабпарак ҳам, ки ҳамақида ва ҳаммаслаки Чуғз аст, ба ӯ изҳори ҳамдardӣ мекунад ва ҳар ду тасмим мегиранд, ки аз ин макони нуру равшанӣ кӯч банданд ва ба ҷое раванд, ки дар он ҷо шабҳои тираву торик ва вайронаҳо ҳукмфармо бошанд. Албатта, ин асари Алӣ Бобочон тамсилист ва шоир дар он образи онҳоеро ба тариқи мармуз офаридааст, ки душманони равшанӣ ва ободии кишвари азизи моянд.

Дар баҳши «Мо ҷӯраи танбал не» асосан, ашъори ҳаҷвию ҳазломез ва танқидии Алӣ Бобочон фароҳам омадаанд, ки шоир онҳоро дар солҳои гуногун эҷод кардааст. Ин баҳш бо шеъри ҳазломези «Ҷӯраҳо» оғоз меёбад, ки қаҳрамони шеър суратҳои китобро, ки онҳо ҳамагӣ ҷонварони ваҳшию даҳшатноканд, ҷӯраҳои худ медонад. Алӣ Бобочон дар шеъри ҳаҷвии «Хати чалмоқӣ» хати безеб ва ноҳонои хонандаеро саҳт танқид мекунад, зеро ба хондани хати ӯ дигарон очиз ҳастанд. Мутаассифона, чунин хонандагони бадхат имрӯз хеле афзудаанд:

Ин ҷӣ хат, ин ҷӣ хати чалмоқӣ,

Сатрҳояш ҳаму болою уреб.

Ин ҷӣ ҳарф асту ҳичо, ё аҷабо,

Панҷаи мурғ барин қаччу қилеб [13, с.102].

Шеърҳои охири ин бахш «Доно ва нодон» ном дошта, шоир бо истифода аз санъати тазод хислату амалҳои онҳоро тасвир карда, ба ҳамдигар муқобил гузоштааст. Албатта, чунин хонандагон дар ҳамаи мактабҳо вомехӯранд. Ҳадафи шоир аз иншои ин шеър он аст, ки оқибати кори хонандагони нодон хуб нест ва онҳо бояд аз хонандагони доно ибрат гирифта, камбудии худро бартараф намоянд.

Шоир дар баҳши «Афсонаи модаркалон» 9 қиссаву афсонаро, ки ба дostonҳои хурд шабоҳат доранд, фароҳам овардааст. Асарҳои «Бузи мағрур», «Хирс ва гург», «Баҳси газу ҳезум», «Ноаҳлӣ», «Чаро шӯша канда шуд?» ва «Муқофоти амал» аз китоби пешини шоир гулчин шудаанд. Аммо 3 асари дигар бори аввал дар ин китоб ба нашр расидаанд. Алӣ Бобочон дар манзумаи «Хонаи тирандоз» дар бораи Чӯтак Урзови Қаҳрамони Чанги Бузурги Ватанӣ аз забони модаркалон нақли ҷолибро ба риштаи назм кашидааст, ки ҷасрат ва ғайрати ӯ барои ҳифзи Ватан ба бачагон ибратбахш аст. Чӯтак то қатраҳои охири хуни худ бар зидди душманон ҷангидааст, аммо таслим нашудааст.

Афсонаи «Халтаи шағол» тамсилӣ буда, дар он образи шағоли чун рӯбох дар макру фиреб машҳур ва селани ҷӯҷаҳову мурғон офарида шудааст. Сюжети ин асар ҷолиб ва ибратбахш буда, кӯдаконро дар руҳияи хушёриву зиракӣ тарбия менамояд. Шағол меҳаҳад, ки бо макру фиреб ҷӯҷаҳоро «нӯши ҷон» кунад, аммо модарашон, ки таҷрибаи фаровон дошт, бо андешидани тадбир онҳоро аз марг наҷот медиҳад. Шоир дар эҷоди афсонаи тамсилии «Қози тақлидкор» мазмуни афсонаи халқиро бо қамолӣ маҳорат истифода бурдааст. Сюжети ин афсона аҳамияти қалони тарбиявӣ дорад ва хонандагонро талқин мекунад, ки аз ҳар гуна тақлидҳои нораво ва бечӯро даст кашанд. Қози тақлидкор барои худнамоӣ гардани Қуро бо гардани худ иваз мекунад. Баъд минқори Мурғи Саққоро металабад ва минқори худро ба вай медиҳад. Минбаъд аз Лаклак пой, аз Товус думи зебо ва аз Хурӯс овозашро мегирад. Ҳамин ки ба назди қозҳои дигар меравад, онҳо ин Қозро намениносанд ва ба ҳолаш меҳанданд. Сипас, ин Қоз аз тақлиди ноҷои худ пушаймон шуда, ҳама вомғирифтаҳояшро бармегардонад ва ба ҳолати аввала бармегардад.

Хулоса, осори бадеии барои кӯдакону наврасон дар замони Шуравӣ эҷодкардаи Алӣ Бобочон асосан, дар зери таъсири идеологияи Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ рӯйи коғаз омадаанд. Шоир чун фарзанди содиқи замони худ дастуру супоришҳои ин ҳизбро сармашқи кори хеш намуда, барои бачагону наврасон асарҳои ҷолиб ва хонданӣ эҷод кардааст. Асарҳояш на танҳо ба синну сол ва савияи дониши хонандагонаш мувофиқат мекунанд, инчунин онҳо содаву равон буда, аксарияташон ба китобҳои дарсӣ ворид шудаанд, баъзе аз онҳо ба сурудҳои кӯдакона табдил ёфтаанд. Осори бадеии шоир гуногунмавзӯ ва гуногунжанр буда, муаллиф онҳоро дар асоси бардошту мушоҳидаҳои худ аз зиндагии воқеӣ ва ҳаёти рангини кӯдакон эҷод кардааст. Шоир дар осори индавраи худ кӯдакону наврасонро дар руҳияи ростию ростгӯӣ, дӯстию рафқат, меҳнатдӯстию ватанпарварӣ, бунёдкорию созандагӣ, аълохонию ободонӣ ва амсоли он тарбия кардааст, ки бо ин вижагӣ онҳо имрӯз низ аҳаммияти худро гум накардаанд ва минбаъд низ ин арзишро аз даст нахоҳанд дод. Албатта, баъзе шеърҳои дар мавзӯи рӯзмарра эҷоднамудаи шоир, аз қабيلي ситоиши Ленин ва ҳизби коммунист, ки ба адабиёти замони мо бегона метобанд, чун моли таърихи замони Шуравӣ боқӣ хоҳанд монд.

1.3. Осори бачагонаи Алӣ Бобочон

дар замони Истиқлоли давлатии Тоҷикистон

Ба ин давра ашъори дар солҳои 1991 то охири умр эҷоднамудаи шоир (яъне, то соли 2020) шомил мебошад.

Алӣ Бобочон дар қатори дигар адибон ва зиёиён Истиқлоли давлатиро бо хушнудӣ пазируфт ва дар иртибот бо руҳияи давраи замон ба эҷоди асарҳои тару тозаии худ идома дод. Ашъори дар ин давра эҷоднамудаи шоир барои бачагону наврасон аз ҷиҳати мазмуну мухтаво ва ҳадафу ғоя аз шеърҳои дар замони Шуравӣ эҷоднамудааш фарқ мекунад. Тавре ки Саидрахмон Саидов қайд кардааст: «Дар даврони Истиқлолият ба таълифи асарҳо барои кӯдакон ва наврасон, на танҳо адибоне, ки асосан, барои бачаҳо менависанд, инчунин фазои ин адабиёт аз ҳисоби адибоне, ки ҳам барои калонсолон ва ҳам барои бачагон эҷод мекунанд, бештар ҷилои тоза пайдо кардааст» [98, с.5].

Соли 1993 маҷмуаи нави шеърҳои бачагонаи Алӣ Бобочон таҳти унвони «Атри кӯҳистон» аз тариқи нашриёти «Адиб» ба нашр расидааст. Ин маҷмуа барои кӯдакони синни хурди мактабӣ пешбинӣ шудааст, ки дар он 83 шеъри шоир ҷо гирифтааст. Нахустин шеъри маҷмуаи мавриди назар «Пудина» буда, бо чунин мисраъҳои самимӣ оғоз меёбад:

Дар марғзори хуррам,

Дар хоки нарму пурнам.

Аз аввали баҳорон

Қад мекашӣ дамодам.

Сабзинарӯ, пудина,

Хушрангубӯ, пудина [8, с.3].

Шоир дар ин гуна ашъор манфиати гиёҳу растаниҳоро низ ёдовар мешавад, яъне ҳадафи ӯ танҳо аз лаззати эстетикӣ бахшидан иборат нест. Ӯ инчунин ҳадаф дорад, ки хонандагони хурдсолро ба манфиатҳои гулу гиёҳҳо ва растаниву сабзавот ошно созад, то ин ки кӯдакон маърифати гиёҳшиносӣ ҳосил карда, онҳоро ба ғоидаи худ ва беҳдошти саломатии хеш истифода баранд. Шеъри дигаре, ки чунин хусусият дорад, «Риши макка» буда, дорои аҳаммияти

таълимист. Дар ин шеър, шоир ба иллати чигар дору будани риши макка, яъне пӯпаки чуворимаккаро таъкид кардааст. Дар тибби халқӣ хусусияти табобатӣ доштани ин растанӣ собит шудааст ва шоир мазмуни ин шеърро аз он ҷо бардошт кардааст.

Шоир ҳангоми тасвири ҳодисаҳои табиат ҳаёлу андешаҳои содаи кӯдаконро мохирона мавриди корбурди худ қарор медиҳад. Дар шеъри «Борон» бо истифода аз муколама саволҳои кунҷковонаи кӯдаконро матраҳ намуда, зимни истифодаи санъати ташхис боронро ба сухан меорад ва рисолати онро, ки саропо тозагиву сабзгардонист, бозгӯ мекунад. Дар шеъри «Ревочи тагисангӣ», ки ин растании кӯҳиро дар аксари музофоти Тоҷикистон чуқрӣ меноманд, чунин тавсиф намудааст, ки хулосаи шеърро ин ҷо иқтибос меорем:

Ту ҷӯраи торонӣ,

Неъматӣ кӯҳсоронӣ.

Қарсосу серобӣ,

Туршаки хӯрданбобӣ [8, с.4].

Табиист, ки кӯдакон ба ин неъматӣ табиат таваҷҷуҳи хос доранд ва онро бо мароқ истеъмол мекунанд. Шоир дар шеъри дигар, ки «Арча» ном дорад, сараввал зебӣ ва намуди зоҳирии он, аз он ҷумла, қомати рӯсту расо ва баргу ҷалғӯзаҳояшро ситоиш намуда, баъдан ба тасвири манфиатҳои он мепардозад ва онҳоро як ба як бармешуморад. Алӣ Бобоҷон ҳамеша майлу рағбати кӯдаконро ба ҳисоб гирифта, шеър эҷод мекунад, ки ин падида аз мушаххасоти ҳунари шоирӣ ӯст. Вай дар бораи хусусиятҳои хоси иддае аз сабзавот, аз қабилӣ қарам ва бодиринг шеърҳои завқбахш сурудааст. Аз ин нигоштаҳояш бармеояд, ки шоир дар бораи ҳар яке аз ин сабзавот маълумоти дақиқ дорад ва онҳоро ба таври содаю фаҳмо ва омӯзанда ба хонандаи худ тафсир кардааст. Кӯдакон аз ин гуна ашъор на танҳо лаззати бадеӣ ҳосил мекунанд, балки маълумоти мушаххаси табиатшиносӣ ва деҳқонӣ ҳам ба даст меоваранд. Яке аз вазифаҳои адабиёти бачагона низ ҳамин аст. Алӣ Бобоҷон ҳангоми хомиашон ногувор будани дигар сабзавоту меваҳоро таъкид намуда, зимнан дар бораи бодиринг чунин мегӯяд:

Лекин ту дилписандӣ

Бо хомият ба мардум.

Гар мепазӣ, тамоман

Таъми ту мешавад гум [8, с.5].

Шоир ба инкишофи нутқи шифоҳии кӯдакон низ таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, шеърӣ «Бурро-бурро мегӯяд»-ро эҷод намудааст, ки он ҷолиб ва шавқангез аст. Қаҳрамони ин шеър Дурдона ном дорад, ки барои ёд гирифтани талаффузи ҳамсадои «Р» хеле хурсанд аст. Муаллифи шеърӣ мазкур аз забони ин духтарча калимаҳои ёдгирифтаашро чунин матраҳ мекунад:

Барра, барра, баррача,

Арра, арра, аррача.

Чархи осӣё дорад

Парра, парра, паррача [8, с.6].

Дар шеърӣ «Кулчаи моҳ» ҳаёли содадилона ва ширинии кӯдакон ба риштаи тасвир кашида шудааст. Ҷанбаи этнографӣ касб кардани ашъори бачагона аз ҳасаноти он аст. Бо ҳамин мақсад, шоир шеърӣ «Шакаррез»-ро эҷод намуда, дар повараки китоб маъноӣ ин калимаро чунин шарҳ додааст: «Шакаррез – он чи ба сари арӯсу домод нисор кунанд» [8, с.7]. Ин амал аз суннатҳои қадимаи мардуми тоҷик буда, имрӯз низ дар аксари шаҳру деҳоти Тоҷикистон роиҷ аст. Рӯзи тӯй одатан, калонсолон бар сари арӯсу домод танга мепошанд ва кӯдакон бо шавқу ҳавас онҳоро чида мегиранд. Эҳё кардан ва минбаъд ривож додани суннатҳои миллий аз вазифаҳои муҳими адабиёт аст. Чунин ҷанбаи этнографӣ, ки аз арзишҳои миллии мо сарчашма мегирад, дар шеърӣ дигари Алӣ Бобочон «Суманак» низ бозтоби худро ёфтааст. Онҳое, ки дар хонаҳояшон суманак мепазанд, онро ба воситаи кӯдакон хона ба хона тақсим мекунанд, ки дигар ҳамсояҳо ва ҳешу ақрабо на танҳо аз файзу пайки баҳор баҳраманд мешаванд, инчунин меҳру рафоқати онҳо нисбат ба якдигар афзун мегардад. Ин ойин аксар вақт дар шакли дастаҷамъӣ сурат мегирад ва мардумро сарҷамъ меорад. Дар гирди деги суманак ҷандин расму ойинҳои қадима ба ҷо оварда мешавад, ки яке аз онҳо иҷро кардани сурудҳои наврозӣ ва суруд дар бораи ҳуди суманак

аст. Дар робита ба ин шоир шеъри «Самбӯсаи алафин»-ро эҷод намуда, онро чунин чамъбааст намудааст:

Самбӯса-нони Наврӯз,

Муждарасони Наврӯз.

Самбӯсаи баҳорӣ

Зебад ба хони Наврӯз [8, с.10].

Дар сари хони наврӯзӣ гузоштани суманак ва самбӯса, ки ҳарду ба катори «ҳафтсин» шомил мешаванд, аз суннатҳои деринаи мо тоҷикон аст. Ногуфта намонад, ки бо шарофати Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо пешниҳоди ибтикори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон на танҳо иди миллии мо – Наврӯз ба феҳрасти ҷашнвораҳои ЮНЕСКО ворид гардида, ҷаҳонӣ шуд, балки чандин арзишҳои миллии мо низ ба чунин мақом соҳиб шуданд. Пешвои миллат бо хиради волои худ солҳои 2019-2021-ро «Солҳои рушди сайёҳӣ ва ҳунари мардумӣ» эълон карданд ва албатта, адабиёт ҳам муваззаф аст, ки ин пешниҳод ва дастури муҳимро амалан тарғиб намуда, дар худшиносии хонандагон саҳмгузор бошад. Ин падидаҳо дар ашъори солҳои охир эҷоднамудаи Алӣ Бобочон бозтоби равшани худро ёфтаанд. Ў дар мавзӯҳои сайру саёҳат ва ҳунари мардумӣ қаблан ҳам шеърҳо эҷод карда буд, аммо минбаъд мавзӯи ҷавҳузиқӣ дар эҷодиёти вай бештар ривож ёфтааст. Яке аз беҳтарин шеърҳои бачагонаи дар тавсифи ҳунармандон эҷодшуда шеъри «Наҷзор»-и Алӣ Бобочон аст. Ин шеър характери нақлӣ дошта, аз номи қаҳрамони он ҳунари нотақрори тағояшро тавсиф мекунад. Писарча нақл мекунад, ки тағои ман наҷзор аст ва аз ҷӯби ар-ару санавбар, сандалию сандуқҳои гулдор ва дарвозаҳои нақшин месозад ва аҳли деҳа аз онҳо харидорӣ мекунанд. Шаҳсутунҳои тарошидаи ӯ қасру айвонҳоро зебу оро медиҳанд. Ман ҳам дар паҳлуи тағоям истода, барои ҷӯраҳои худ курсичаҳо месозам ва агар мушкилие пеш ояд, аз тағоям мепурсам:

Агар кори наҷзорӣ

Мушкилие пеш орад,

Мепурсам аз тағоям,

Пурсиш айбе надорад [8, с.36].

Тоҷикистон манзараҳои зебо ва нотақрор дорад ва бо ин хусусияти худ диққати на танҳо мардуми мо, инчунин сайёҳони хориҷиро низ ба худ ҷалб мекунад. Яке аз бартарияти кишвари мо аз дигар мамлакиҳои олам дар он аст, ки обҳои софӣ зулол дорад ва мо дар сарғаҳои обҳои тозаӣ ошомидани қарор дорем. Дар замони Истиқлолият Президенти мамлакати мо ба масъалаи об диққати махсус доданд ва чандин маротиба дар минбари баланди Созмони Милали Муттаҳид оид ба амалиёти об тақлифҳо пешниҳод намуданд, ки он бо як овоз дастгирӣ ёфт. Охири қарор дар робита ба ин масъала эълон шудани Даҳсолаи байналмилалӣ «Об барои рушди устувор-солҳои 2018-2028» аст. Алӣ Бобочон аз ин гуна қарорҳои муҳим ва манзараҳои дилфироби кишвари мо руҳи илҳомӣ тоза гирифта, шеърӣ «Шаршара»-ро эҷод намудааст, ки бо чунин банди ҷолиб оғоз меёбад:

Ту зебӣ, шаршара,

Пурчилоӣ, шаршара.

Аз шонаи кӯҳистон

Мефарӯ, шаршара [8, с.11].

Яке аз шеърҳои ҷолибу шавқангези ин маҷмуа «Қурқурикароқ» мебошад, ки шоир онро дар асоси мушоҳидаҳои худ аз фаслҳои сол ва инчунин, истифодаи моҳирона аз адабиёти гуфторӣ халқ иншо намудааст. Ин паранда, ки дар миёни мардуми мо бо номи қурқурикароқ шуҳрат дорад, одатан пас аз фаро расидани моҳи ҳамал ва бартараф шудани ҳавфӣ хатари сардшавии ҳаво аз худ дарак медиҳад. Яъне, вай қур-қурқунон суруд мекунад ва боғбонон бо дили пур тоқ ва анҷирҳояшонро аз зерӣ ҳок берун мекунад. Чунин байти мардумӣ солҳост, ки дар сари забонҳост:

То набинад қурқурикароқро,

Аҳмақе бошад қушояд тоқро.

Шоир дар ҳулосаи шеър байти мазқурро бо андаке дигаргунӣ дар ноҳунак иқтибос овардааст:

«То набинӣ куркурикарокро,
Хуб набвад, гар кушой токро» [8, с.10].

Дар маҷмуаи мавриди назар дар бисёре аз шеърҳо парандагон тавсиф шудаанд. Азбаски шоир дар ин бора маҷмуаи махсус дорад, мо тасмим гирифтем, ки баррасии онҳоро дар асоси ҳамон маҷмуаи алоҳида ба роҳ монем.

Тарбияи меҳнатии хонандагон аз вазифаҳои муҳимми мактабу оила ва гузашта аз ин, адабиёт буда, Алӣ Бобочон дар ин мавзӯ шеърҳои зиёди муассир эҷод намудааст. Ў зимни ба роҳ мондани тарбияи меҳнатӣ хонандагонро бо манфиати он ошно мекунад, инчунин онҳоро ба сайру саёҳати киштзорону полизҳо ва боғҳо мебарад, то ин ки дар шеъраш панду насихати хушку берӯх роҳ наёбад. Шоир дар шеъри «Шабе дар полз» (бояд полиз бошад! – Ғ.Ғ.) аз рӯйи ҳамин принципи эҷодӣ амал намудааст. Ин шеъри тавсифӣ дар баробари ҷанбаи ақлӣ ҷанбаи нақлӣ низ дорад ва хулосааш чунин аст:

Намеравад аз ёдам
Ҳаргиз он шаби ором.
Бӯйи хуши харбуза-
Файзи полизи бобом [8, с.12].

Тасвири ҳаёти деҳот ва неъматҳои фаровони кӯҳистон дар шеъри «Даравгар» ифода ёфта, шоир зимнан, дар шеъри мазкур тарбияи меҳнатии кӯдаконро матраҳ кардааст. Ин шеър сюжети махсус дорад. Дар он роҷеъ ба хонандаи шахрие суҳан меравад, ки дар вақти таътили тобистона ба деҳа сафар мекунад ва дар баробари аз нозу неъматҳои кӯҳистон баҳра бурданаш, аз бобояш тарзи дарав карданро тадриҷан меомӯзад ва ба хулоса меояд, ки нозу неъматҳои моддӣ худ аз худ ба даст намеомадаанд ва барои ба даст овардани онҳо меҳнат кардан зарур будааст.

Шоир дар шеърҳои «Ҳайронӣ» ва «Китобхонии танбал» ба ҳоли танбалону форигболон писханд мезанад ва аз рафтори онҳо хандаи хонанда меояд. Ин қабил ашъор дар эҷодиёти Алӣ Бобочон фаровонанд ва онҳо хонандагонро талқин менамоянд, ки аз танбалию форигболӣ парҳез кунанд, зеро ин гуна

рафтор оқибати хуб надорад ва танҳо пушаймониҳо ба бор меорад. Шоир психология ва ҳолати равонии кӯдакону наврасонро хуб дарк менамояд ва онро дар ашъораш ба риштаи тасвир мекашад. Яке аз ин гуна ашъор шеъри «Муҳобот» аст, ки дар он образи як бачаи воҳимагар тасвир шудааст. Ӯ саги худро чунон таъриф мекунад, ки гӯё ҳама кори дунё аз дасти вай меомада бошад. Масалан, аз мағоза овардани мол, аз қассобхона овардани гӯшт, ба ҳамсоя бурдани гӯгирду сӯзан, овардани офтоба, аз дасти хаткашон гирифта овардани ҳафтанома... аз ҳамин қабиланд. Аммо рафикаш ба ин гапҳои дурӯғи ӯ бовар намекунад ва ҷавобашро бадохатан медиҳад.

Иддае аз шеърҳои Алӣ Бобочон хусусияти тавсифӣ доранд ва онҳо хонандагонро ба сайри кӯху бешаҳо, соҳили баҳру дарё ва ҷойҳои хушманзара даъват менамоянд. Аз миёни ин гуна ашъор шеъри «Саёҳати Наҳӯдак»-и шоир вижагии ба худ хос дорад. Зеро он шеъри тахайюлӣ (фантастикӣ) ва дорои сюжет буда, дар бораи сафари кайҳонии қаҳрамони асосиаш Наҳӯдак ва хоҳару сагчаи ӯ маълумот медиҳад. Онҳо ба киштии моҳнавард савор шуда, ба Моҳ мебароянд ва дар он ҷо манзараҳои ҳайратангезро тамошо мекунанд. Бо ҳолати бевазнию набудани ҳаво ва обу ҳаёт дучор мешаванд. Наҳӯдак дар он ҷо бо соҳиби моҳнаварди дигаре мулоқот мекунад, ки ӯ аз сайёраи Марвин будааст. Ҳардуюшон аз муъҷизоти сайёраи худ нақлҳои ҷолиб мекунанд ва аз сафар бармегарданд. Бояд гуфт, ки дар адабиёти кӯдаконаи муосир асарҳои мансури фантастикӣ бисёранд, аммо асарҳои манзуми фантастикӣ ангуштшуморанд. Агар шоирони бачагона таҷрибаи Алӣ Бобочонро пайгирӣ кунанд, адабиёти мо аз ҳисоби ин гуна ашъори фантастикӣ ғанӣ хоҳад гашт.

Шеъри дигари ин маҷмуа «Қоқу ва Шамолак» ном дошта, тамсилӣ аст. Дар ин шеър суҳбати Қоқу ва Шамол ба риштаи тасвир қашида шудааст, ки ҳар яке аз онҳо ба худситой мепардозад ва аз манфиатҳои хеш сухан меронад, ки ба ин васила шеър ба худ оҳанги мунозиравиरो мегирад. Оқибат Қоқу ва Шамол бо ҳамдигар созиш мекунанд ва байни онҳо ҳамдигарфаҳмӣ ба вуҷуд меояд.

Маҷмуаи ашъори барои наврасон ва ҷавонон эҷоднамудаи шоир «Шеъри Истиқлол» ном дорад, ки он соли 2001 аз тариқи нашриёти «Паёми Сомониён»

аз чоп баромадааст. Ин маҷмуа фарогири 31 шеъри Алӣ Бобочон буда, бо шеъри «Парчами миллӣ» оғоз меёбад. Дар ин шеър, ки дар шакли чорпора эҷод шудааст, унсурҳои ақлию нақлӣ ва тавсифию тасвирӣ ба ҳамдигар омехта шудаанд. Муаллиф дар шеъри мавриди назар сараввал Парчами миллии моро тавсиф кардааст ва баъдан, дар бораи ҳар як ранги он ба таври мармуз маълумот дода, дар охир рӯ ба таърихи кишвари куҳанбунёдамон овардааст, ки чунин иқдом ба ташаккули маърифати хонандагон мусоидат хоҳад кард.

Шоир дар шеъри дигар, ки «Нишони давлатӣ» ном дорад, ҳама вижагиҳои ин нишонро, ки аз муқаддасоти кишвари мост, тафсири шоирона кардааст. Яъне, ҳафт ахтару офтобу тоҷу пахта ва хӯшаи гандуму кӯҳу китоб ба таври муфассал дар ин шеър маънидод шудаанд.

Шеъри дигари ин маҷмуа «Неъматӣ иттиҳод», ки дар шакли ғазал эҷод шудааст, мазмунӣ иҷтимоиро касб кардааст ва хонандагонро дар руҳияи ҳамтариқию ёрию шафиқӣ тарбия менамояд. Ғазали «Истиқрори сулҳ» оҳанги тавсифӣ дорад ва ин неъматӣ бебаҳои иҷтимоӣ дар он ситоиш карда мешавад. Шоир ғазали «Парчами Шарқ»-ро ба ёди Қаҳрамони Тоҷикистон, академик – муаллифи китоби пураарзиши «Тоҷикон» Бобочон Ғафуров бахшидааст, ки хеле отифӣ ва самимист. Ҳифзи музаффариятҳои Истиқлоли давлатӣ ва Ваҳдати миллӣ чун рисолати имрӯзии адабиёт дар шеърҳои дигари Алӣ Бобочон бо самимияти хос инъикоси ҳудро ёфтаанд. Масалан, шеърҳои «Якдилӣ», «Нидои ваҳдат», «Андарзи дӯстӣ», «Файзи истиқлол», «Меҳрпайванд», «Истиқлолият», «Тоҷикистон-биҳишти мо» дар ҳамин мавзӯи муҳим эҷод шудаанд. Шоир аз замони Истиқлол шукрона мекунад, аз он ифтихор дорад, ки дар кишвари биҳиштосои мо сулҳу ваҳдат пойдор аст. Ин самимият ва дилбастагии отифӣ дар шеъри «Тоҷикистон-биҳишти мо» чунин ифода ёфтааст:

Ватан, меҳрат нидоямро ҷавоб аст,

Чунон меҳре, ки рӯнаш беҳисоб аст.

Сари моро навозад нури лутфат,

Саҳоят қатрае аз офтоб аст.

Ватан, оғӯши гармат чун бихишт аст,

Канори хоки нармат чун бихишт аст [26, с.35].

Гиромидошти забони модарӣ ва ҳифзи асолати он вазифаи ҷонии ҳар як фарди соҳибзабон аст ва ин мавзуи рӯз дар ашъори Алӣ Бобочон низ чун шоирони дигари муосири мо бо оҳанги муассир садо медиҳад. Шеъри «Забони модарӣ»-и ӯ дар маҷмуаҳои пешинааш ҳам ба нашр расида буд, аммо шоир дар мавзуи зикршуда шеъри дигаре низ эҷод кардааст, ки он «Бонии забон» ном дошта, дар шакли ғазал иншо шудааст ва хеле муассир аст. Мо дар ин ҷо матлаъ ва мактаи он ғазалро шоҳид меорем:

Лафзро ҳар к-ӯ ба софӣ ҳамчу гавҳар мекунад,

Лутфи дунёи суҳанро тоҷ бар сар мекунад....

То фалакҳо роҳ мепӯяд пайи меъроҷи фикр,

Дар муҳити офият кори паймбар мекунад [26, с.21].

Арҷгузорӣ ба хидматҳои шоистаи фарзандони фарзонаи миллат, ки барои рушду инкишофи тамаддун ва фарҳанги мо тамоми ақлу заковат ва нерӯи хешро сарф кардаанд, қобили сипос ва дастгирӣ ва чунин амал аз ибтикороти деринаи Пешвои миллати мост. Шоир Алӣ Бобочон ҳам дар ин росто шеърҳои иншо намудааст, ки зикри онҳоро лозим медонем. Шеъри «Эҳёгари аҷдоди мо» ба ёди нависандаи забардасти тоҷик Сотим Улуғзода эҷод гардидааст. Муаллиф дар ин шеър аз юмни Улуғзода аз нав эҳё шудани номҳои Рӯдакиву Балъамӣ, Синову Фирдавсӣ ва Оли Сомону Наршахиرو ёдовар шудааст, ки ин нависанда дар бораи абармардони ғавқуззикр асарҳои таърихӣ мондагир офаридааст. Шеъри «Минбари ихлос» дар бузургдошти Қаҳрамони Тоҷикистон устод Мирзо Турсунзода рӯйи қоғаз омадааст. Ӯ дар бораи хидматҳои пайгиронаи сардафтари адабиёти муосири тоҷик Садриддин Айнӣ шеъри «Зиҳӣ, Айнӣ»-ро эҷод намудааст, ки бо чунин мисраъҳои самимона ҷамъбаст мешавад:

Набарди рӯзгори дардхезаш

Навин «Шоҳнома»-е буд, мухтасар буд.

Зиҳӣ, Айнӣ ба зулматгоҳи Машрик

Фурӯғи ҷашми бедори сахар буд [26, с.37].

Ғазали «Ёде аз Балъамӣ» моҳияти таърихӣ дошта, дар он Абулфазли Балъамии вазири Сомониён, ки нисбат ба устод Рӯдакӣ қадрониҳо карда буд, мавриди ситоиш қарор гирифтааст ва шоир чунин орзу кардааст:

Эй кош, Балъамии дигар ҳар замон расад,

Ободии диёр зи тадбири хотамист [26, с.9].

Гиромидошти хувияти миллӣ ва арҷгузорӣ ба арзишҳои он дар адабиёти замони Истиқлоли давлатӣ аз мавзӯҳои нисбатан маъмул ва роиҷ ба шумор меравад, ки ин падида дар шеърҳои Алӣ Бобочон низ бармало бозтоби худро ёфтааст. Шоир дар ғазалҳои тозаҷоди худ «Асолати мо» ва «Шоирон безаволанд» дар бораи асолат ва худшиносӣ, инчунин умри ҷовидонаи сухану суханвар изҳори назар кардааст. Ба феҳрасти фарҳангии ЮНЕСКО шомил шудани «Шашмақом» шоирро ба илҳом овардааст ва ӯ ғазалҳои тозаеро бо унвони «Навои хуш», «Сурудам» ва «Устоди ҳунар» дар тамчиди он эҷод намудааст. Шоир дар шеъри «Фазли халоиқ» ба ақлу заковат ва идроку тамизи мардум баҳои баланд додааст.

Соли 2002 маҷмуаи дигари шоир таҳти унвони «Баҳори сулҳ» нашр шудааст, ки дар он ашъори мунташири маҷмуаҳои пешинааш низ ворид шудаанд. «Пайғоми парасту» ном маҷмуаи ашъори ӯ соли 2003 аз ҷоп баромадааст, ки шеърҳои барои кӯдакон ва наврасон эҷодкардаи шоирро фаро гирифтааст. Ин китоб аз 40 саҳифа иборат аст ва бо дастгирии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таъъ расидааст. Дар ин китоб 140 шеъри Алӣ Бобочон фароҳам омадааст. Дар баъзе саҳифаҳои ин китоб 4-5 шеър ба таъъ расидааст. Аммо аксарияти он шеърҳо дар китобҳои пешинаи шоир мавҷуданд ва дар ин китоб такроран ҷоп шудаанд. Мо ашъори ба тозагӣ эҷоднамудаи шоирро баррасӣ мекунем. Шоир дар шеъри «Дунёи Озар» аз ин хона ба он хона давиданҳои ӯро чунин тасвир кардааст:

Озар дорад паропар

Танҳо ба сӯйи модар.

Дунёи меҳри Озар-

Оғӯши гарми модар [22, с.8].

Дар шеъри «Тухфаи Манижа» тухфаҳои аз сафар овардаи духтарча номбар шуда, баъдан хушнудии ҳозирин ва миннатдории онҳо аз чунин тухфаҳо ба қалам дода шудааст. Шоир бо мазмуни ин шеър гуфтанист, ки ҳадяи роҳи дур таваҷҷуҳбарангез буда, меҳру муҳаббати одамонро меафзояд. Дар шеъри «Ҳоҳиш» шоир ҳолати равонии кӯдакро ба ҳисоб гирифта, аз апааш зориву тавалло карданҳои ўро воқеъбинона ба қалам додааст. Кӯдак калон шудаасту ақлаш даромадааст, акнун ў ба камбудии худ сарфаҳм рафтааст ва аз шӯҳихову беадабии кардаш шарм медорад ва аз апааш хоҳиш менамояд, ки ба қавлу ваъдаҳои ў бовар кунад ва ўро ҳамроҳаш ба мактаб барад. Шоир хуб дарк намудааст, ки кӯдак ба олами ҳайвонот таваҷҷуҳи хос дорад. Аз ин ваҷҳ, дар бораи ҳайвонот шеър эҷод намудани худро тарк накардааст. Шеъри «Сад офарин, шутурча!» аз қабилӣ ҳама гуна ашъор аст. Ин шеър тамсилӣ буда, дар он муколамаи кӯдак ва шутур инъикос ёфтааст. Кӯдак аввал шутурчаро тавсиф ва навозиш мекунад ва баъдан, хусусиятҳои кӯҳонашро мебарорад. Шутур ба ў ҷавобҳои мушаххас медиҳад ва ўро барои савор шудан даъват мекунад. Кӯдак мегӯяд, ки акнун барои ба сафар баромадан ҳолати ба ту савор шудан нест. Техникаи замони мо тараққӣ кардааст ва мо метавонем, тавассути ҳавопаймо ба сафар бароем, ки ҳам ба манзил тез мерасем ва ҳам вақтамон сарфа мешавад. Аммо шутур ба кӯдак ғайратҳои шутурсавор ба сафар баромаданро ғушрас мекунад, ки ба саломатии инсон ғайрати хуб дорад. Оқибат кӯдак ба фикри шутур розӣ мешавад.

Шеъри «Ҳарфи «Р» аҳамияти маърифатӣ дорад ва ба инкишофи нутқи кӯдакони хурдсол мусоидат мекунад. Алӣ Бобочон дар мавзӯи китоб ва маърифати он шеърҳои зиёд эҷод намудааст, ки шеърҳои «Панди китоб», «Бозори китоб», «Иди маърифат» ва «Китобдӯст» аз ҳама қабиланд. Ҳарчанд ки ин шеърҳо дар маҷмуаҳои пешини шоир ҷойгиранд, аммо дар китоби мавриди назар онҳо бо таҳриру тақмили худ шоир ба таъъ расидаанд ва маънавии тарғиботию таълимотӣ дорад. Шоир на танҳо китоб ва китобхониро тарғиб мекунад, балки ба ин васила меҳри хонандагонро ба ин ганҷи бебаҳо афзун мебаронад. Дар айёми мо Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои

миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бухрони маънавии дар ҷомеаи мо рухдодаро ба ҳисоб гирифта, Озмуни ҷумҳуриявии «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст»-ро таъсис додаанд, ки ин озмун ба китобхонӣ ва маърифатандӯзии хонандагони мактабҳо ва донишҷӯён тақони саҳт бахшидааст ва озмуни мазкур минбаъд идома хоҳад ёфт.

Инъикоси воқеият ва тавсифи иншооти муҳимми аср дар ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон мақоми махсус дорад. Шоир дар ин мавзӯ шеърҳои «Нақби Уштур», «Об омаду нур омад», «Эй ҷароғҳо!» ва амсоли онҳоро эҷод намудааст, ки хонандагонро бо иншооти бузурги асри бисту як, аз қабili нақби Уштур (Анзоб), ки қисмати ҷанубии кишвари моро бо қисмати шимолиаш мепайвандад, инчунин Нерӯгоҳи барқии обии Роғун, ки дорoi шаш агрегат (ҷарха) буда, ба истиқлолияти энергетикӣ ҷумҳуриамон мусоидат мекунад, маълумоти мушаххас додааст. Ин қабил ашъори шоир характери маърифатӣ доранд ва дар онҳо ҷанбаҳои ақлию нақлӣ ба ҳамдигар таъвиҷ шудаанд.

Дар ин маҷмуа ашъори тамсилии шоир фаровонанд, ки онҳо тобишҳои мунозираӣ касб кардаанд. Ҷунин шеърҳо бачагонро на танҳо ба хусусияти ин ё он ашё ошно месозанд, инчунин онҳоро дар руҳияи зиракӣ ва ҳозирҷавобӣ низ тарбия мекунанд. Яке аз ин шеърҳо «Посуhi намак» аст. Боре Кашничу Райҳон ва Ҷамбулу Наъно дар назди Намак ба худтаърифкунӣ медароянд ва худашонро шоҳи гиёҳҳо муаррифӣ мекунанд. Онҳо мегӯянд, ки агар мо набошем, ягон таом таъму лаззат надорад. Намак сараввал ба худбаҳодиҳии онҳо гӯш медиҳад ва оқибат аҳаммият ва мақоми худро дар афзудани таъму лаззати ошу нон иброз медорад ва бо ин байт шеър ҷамъбаст мешавад:

Дар хонадоне гар ки намак нест,

Аз лаззати ош он ҷо дарак нест [22, с.37].

Шоир бар замми такроран нашр намудани чанд шеъри худ дар маҷмуаи мавриди назар дар бораи нон ва қадру қимати он якчанд шеъри ба тозагӣ таълифнамудаи худро низ ҷоп кардааст, ки онҳо хосси тоҷикон буда, бо таъму лаззат ва зебу намуди худ аз нонҳои миллатҳои дигар ба кулӣ фарқ мекунанд. Масалан, шеърҳои «Нони танӯрӣ», «Кулча», «Чаппотӣ», «Тунукча» ва «Нони

Галаосиё» аз ҳамин қабиланд, ки ҳар яке аз ҳамдигар тафовут доранд. Нони Галаосиё хосси тоҷикони Самарқанди бостонист, ки шуҳрати он рӯйи оламо гирифтааст. Ҳамаи меҳмонону сайёҳон аз ин нон бо худ савфо мебаранд. Галаосиё музофотест, дар як канори Самарқанд, ки дар он макон наҳри бузурге ҷорист ва дар лаби ин наҳр дар сари ҳар чанд қадам як осиёби обӣ сохтаанд ва шуғли асосии аҳолии он макон пухтан ва ба савдо гузоштани ин намуди нон аст, ки бо таъму лаззат ва рангу намудаш ба ҳама писанд меояд ва мегӯянд, ки чунин намуди нон дар ягон минтақаи дигар ба вучуд намеояд. Бачагон пас аз хондани ин шеър дар бораи чунин нони нодир маърифат ҳосил мекунанд.

Яке аз камбудихои ин маҷмуа дар он аст, ки шеъри «Пайғоми парасту» ки номи китоб аз он гирифта шудааст, дар маҷмуа роҳ наёфтааст.

Алӣ Бобочон дар маҷмуаи «Мусиқии баҳор» ашъори бачагонаи ҳудро фароҳам овардааст, ки он соли 2008 дар интишороти «Меҳ» (Туркия) ба таъби расидааст. Он фарогири 10 шеъри шоир буда, ин шеърҳо дар тарҷумаи Владимир Данко бо забони русӣ низ ба таъби расидаанд ва «Музыка весны» унвон гирифтаанд. Мусаввир Римма Полухина ин маҷмуаро бо камоли маҳорат зебу оро додааст, ки ҳар расми кашидаи ӯ ба мазмуну мундариҷаи шеърҳо мувофиқат мекунад.

Маҷмуаи мавриди назар бо шеъри «Хорпуштак» оғоз меёбад, ки аввалаш чунин аст:

Ана, хорпуштак омад,
Кашида ҳуштак омад.
Бубин нақши пояшро,
Нӯлаки зебояшро [17, с.4].

Баъдан, шоир хусусиятҳои дигари ин ҷонварро номбар карда, аз номи қаҳрамони шеър аз вай хоҳиш мекунад, ки ин дафъа бе хор биё, то ин ки бе озор бозӣ кунем. Шоир ҳуб медонад, ки кӯдакон бесабуру қароранд ва ин амали онҳо аз синну солашон сарчашма мегирад. Шеъри дигари ин маҷмуа «Насимҷони беқарор» дар ҳамин мавзӯ таълиф шудааст. Шоир дар шеъри ҳамноми маҷмуа «Мусиқии баҳор» бар замми шукуфтани гулу рӯидани гиёҳҳо ва зебову

дилпазир шудани манзараҳои табиат, ғурридани раъду дурахшидани барқ ва амсоли он ба тасвири мусиқии ин фасл пардохтааст, ки он аз хониши ҳар гуна мурғону созу навои борон ва чӯйборон сарчашма мегирад ва ин мусиқӣ шунавандаро афсун мекунад:

Мусиқии табиат,
Хезад ба сад тароват.
Созандаи бузург ўст,
Як умр дорамаш дўст [17, с.12].

Шеъри дигари ин мачмуа, ки «Самовор ва кӯза» ном дорад, тамсилист. Шоир дар ин шеър муколамаи байни самовор ва кӯзаро ба риштаи тасвир кашидааст. Шеър аз се банд иборат аст ва дорои сюжет буда, кӯза аз самовор хоҳиш мекунад, ки сурудатро ба ман ёд бидеҳ. Самовор ба кӯза мегӯяд, ки хофиз шудани ту мушкил аст, зеро ту дар дили худ оташ надорӣ. Шоир бо ифодаи ин маънӣ ба хонандагон панд медиҳад, ки барои фаро гирифтани ҳар кор оташи дил, яъне меҳру муҳаббат лозим аст. Дар шеъри «Мӯрчаҳо» шоир хислатҳои беозорӣ ва меҳнатдӯстии ин ҷонвараконро ба қалам додааст ва ба ин васила кӯдаконро ба меҳнатдӯстиву беозорӣ илқо намудааст. Кӯдакон табиатан, ҳайвоноту парандагони хонагиро дўст медоранд, ки яке аз онҳо хурӯс аст. Шоир аз номи қаҳрамони шеъри худ, ки «Хурӯс» ном дорад, ин парандаро ҳам аз ҷиҳати рангу намуди дилкаш доштаниш ва ҳам аз ҷиҳати сахархезиаш, ки мардуми деҳаро аз хоби сахар бедор мекунад, бо ифтихор таърифу тавсиф кардааст. Шеъри охири мачмуаи Ҷавҳури «Мушки кӯҳистон» ном дошта, шоир зира ном гиёҳи дар хушбӯӣ маъруфро тавсиф кардааст. Ба ин васила, меҳри хонандагон ба ин гиёҳ, ки муаллиф онро мушки кӯҳистон номидааст, меафзояд.

Соли 2006 китоби нави Алӣ Бобочон таҳти унвони «Меҳрпайванд» бо дастгирии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аз тариқи нашриёти «Адиб» нашр шудааст, ки дар он шеърҳо, дostonҳо ва рубоиёти дар зарфи қариб панҷоҳ сол эҷоднамудаи шоир ба тариқи мунтахаб фароҳам омадаанд. Ҳарчанд ин китоб барои калонсолон пешбинӣ шудааст, вале

чавонону наврасон низ метавонанд, аз он истифода бурда, аз ашъори пандунасихатии маҷмуа баҳраи вофир ҳосил кунанд.

Шоир Алӣ Бобочон соли 2001 маҷмуаи алоҳидаеро бо номи «Сад барги Ҳисор» аз чоп баровард, ки он барои наврасон ва чавонон тавсия шудааст. Ин маҷмуа аз дигар маҷмуаҳои шоир аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷа бо он вижагии худ фарқ мекунад, ки дар он шеърӯ соядастхое фароҳам омадаанд, ки танҳо ба фарзандони барӯманди тоҷик, ки аслан, зодагони шаҳру деҳоти Ҳисоранд, бахшида шудаанд. Маҷмуаи мавриди назар аз 32 шеърӯ суруд, 42 соядаст ва 184 дубайтӣ таркиб ёфтааст ва дар матбааи Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудааст. Тавре ки аз муҳтавои он бармеояд, шоир солҳои зиёд ба ин водии зарҳез рафтуомад ва бо мардуми он дӯстиву рафокат доштааст. Алӣ Бобочон шеърҳои алоҳидаи худро чун меҳнома ба устодон Мирзо Турсунзода, Носирҷон Маъсумӣ, Ҳабибулло Назаров, Султонмуроди Одина ва дигарон бахшидааст. Манфиати чунин шеърҳо барои наврасон ва чавонон он аст, ки онҳо метавонанд, зимни мутолиаи чунин ашъор бо шахсияти илмиву фарҳангӣ ва хидматҳои анҷомдодаи чунин мардони бузург ошно шаванд ва аз рӯзгори ибратбахши онон панд бигиранд. Ҳамаи ин шеърҳо аз рӯйи меҳру ихлос суруда шудаанд. Шоир дар шеъри «Соядаст ба дарвозаи Ҳисор» чунин гуфтааст:

Ин ҳисориҳо, ки бар илму ҳунар дил додаанд,

Вориси волои Маъсумиву Турсунзодаанд...

Ҳар кӣ меҳмон шуд ба ин ҷо, дил ба ин мардум бибааст,

Баски эшон бар дифои маърифат омодаанд [24, с.4].

Алӣ Бобочон шеърҳою соядастҳои ин маҷмуаро дар тӯли солиёни зиёде ба ин ё он муносибат таълиф кардааст. Масалан, соли 1986 китоби худ «Намаки зиндагӣ»-ро ба дӯсти худ Собирӣ Шохонӣ ҳадя карда, ба он чунин соядаст навиштааст:

Ҳаст нишон аз Алӣ ин «Намаки зиндагӣ»,

Дархури Собир шавад чун маҳаки зиндагӣ [24, с.48].

Дубайтиҳои ин маҷмуа, ки «Чоргул» унвон гирифтаанд, ба касе баҳшида нашудаанд. Аксари онҳо мазмуни пандуахлоқӣ доранд ва хонандагонро дар руҳияи ахлоқи ҳамидаи инсонӣ тарбия мекунанд. Шоир дар дубайтиҳо дарди дили мардум ва мушкилоти замонро бештар мавриди тасвир қарор додааст. Маҷмуа бо чунин дубайтӣ анҷом мепазирад:

Худоё, аз дами бухтон ниғаҳ дор,
Замонхоро зи ҳар бухрон ниғаҳ дор.
Хиёнат хокиёнатро раво нест,
Аз ин шӯру шари шайтон ниғаҳ дор [24, с.70].

Соли 2010 маҷмуаи нави ашъори Алӣ Бобоҷон таҳти унвони «Илҳоми Роғун» дар шаҳри Душанбе ба нашр расидааст. Ин маҷмуаи хурд аз 8 саҳифа иборат буда, дар он ҳамагӣ 6 шеър суруди шоир ҷой гирифтааст. Дар он шеърҳои «Илҳоми Роғун», «Армони ҳаффош» (ба бадхоҳони Роғун), «Падари чарроҳон» (ба академик Комил Тоҷиев, бунёдгузори мактаби ҷарроҳии тоҷик), «Гиромидошти табиб», инчунин сурудҳои «Дилдода ёронро салом» ва «Дили ошиқ» фаро гирифта шудаанд. Дар шеъри «Армони ҳаффош» шоир мавзуи муҳимми таърихиро матраҳ кардааст, ки он масъалаи ба таъхир афтодани сохтмони Нерӯгоҳи барқии обии Роғун аст. Вай бояд чун иншооти бузург дар замони Шуравӣ сохта мешуд, аммо баъзе бадхоҳон садди роҳи сохтани он шуданд. Шоир образи ин гуна ашхосро дар симои як нафар шахси манфур офарида, ӯро ба ҳаффош (кӯршабпарак) ва бум, ки торикиро дӯст медоранд аз равшанӣ ва нур меҳаросанд, ташбеҳ додааст. Ба касофати чунин нокасон бунёди ин кохи нур 26 сол мавқуф гузошта шуд. Имрӯз нахустин ҷарҳаҳои ин нерӯгоҳ сохта ба истифода дода шудаанд ва тири ин гуна бадхоҳон ҳок хӯрдааст. Хонанда пас аз мутолиаи ин шеър ба хулоса меояд, ки бунёди Нерӯгоҳи барқии обии Роғун ба осонӣ муяссар нашудааст ва он бо саъйи талошҳои пайгиронаи Пешвои миллати мо мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар замони Истиқлоли давлатӣ сохта шудааст. Шоир барбод рафтани нақшаҳои пурғарази чунин шахсони бадхоҳро ба таври зайл хулоса кардааст:

Чӣ сархам меравӣ? Ку кибру бодат?!
Таассуф меҳӯрӣ андар ниҳодат?!

Аз ин бадтар маломат нест, дардо,

Ки баръакси ҳавас бинӣ муродат [14, с.4]!

Маҷмуаи «Наврӯзи наврасон» бошад, соли 2012 аз тариқи Ҷамъияти дорои масъулиятш маҳдуди «Бебок» аз чоп баромадааст. Дар аннотатсия (муаррифинома)-и он омадааст, ки «Маҷмуаи мазкур барои мактабиёни хурдсол ва устодонашон пешбинӣ шудааст» [18, с.2]. Аз ин вачҳ, шоир мавзуоти маҷмуаро ба ду қисм ҷудо кардааст. Қисмати аввал, ки «Барои шогирдон» ном гирифтааст, аз 20 шеърӣ бачагона таркиб ёфтааст. Қисмати дуюм «Барои устодон» номгузорӣ шуда, аз 6 шеър иборат аст. Маҷмуа бо «Суруди наврӯзӣ» оғоз меёбад ва он оҳанги шӯҳу сабук дорад, ки намунааш чунин аст:

Наврӯз оламорост,

Ҷашни мубораки мост.

Озодтабъу барност

Субҳи сафои Наврӯз [18, с.4].

Аксарияти шеърҳои ин маҷмуа тараннумгари мавзуи баҳору Наврӯз, файзу баракат ва зебоиҳои он буда, таваҷҷуҳи хонандагонро ба ин фасли зебо ва дилпазир меафзоянд. Шоир дар шеърӣ «Субҳи баҳор» хонандаро даъват менамояд, ки аз хоб зудтар бархезад, то аз тамошои субҳи дилорои баҳор ва навабодии табиат дар ин айём бебаҳра намонад. Шеърӣ дигар, ки «Гулпарварон» ном дорад, дар шакли суруд таълиф шудааст ва он дорои нақароти махсус аст. Шеърҳои «Суманак», «Пудина» ва «Ревочи тагисангӣ», ки аз маҷмуаҳои пешин интихоб шудаанд, аз файзи баҳор ба хонандагон қисса мекунанд. Шоир дар шеърӣ «Саъва» таваҷҷуҳи хонандаро ба ин парандаи нисбатан нодир ва зебову чолок ҷалб мекунад. Дар шеърӣ «Лаклак» тарзи аз шоҳаҳои хушк устокорона лона сохтани ин парандаи мавсимӣ хеле ҷаззоб тасвир шудааст. Шоир дар шеърӣ дигар, ки «Шонаи худхуд» ном дораду аз ин лиҳоз дар баъзе минтақаҳои кишвари мо онро шонасарак низ меноманд, ба тарзи зарофат аз номи писарбача хоҳаракашро, ки ба мӯяш безътиной зоҳир мекунаду шона наметонад, писханд задааст. Шеърӣ «Абр ва Сабза» тамсилӣ

буда, шоир дар он муколамаи абру сабзаро баён намудааст ва абр рисолати аслии худро, ки рӯёндани ҳосили фаровон ва сарсабзу хуррам гардонидани дашту даман ва кӯху саҳрост, иброз доштааст.

Дар қисмати дуюми маҷмуаи мавриди назар шоир барои устодон панҷ ғазали баҳорӣ ва таҳти унвони «Хӯшае аз хирмани хаёл» 22 рубоии наврӯзии худро эҳдо намудааст. Ғазалҳои шоир «Андалеб», «Наврӯз муборак бод!», «Зодаи Наврӯз», «Қадамат хучаста бодо!» ва «Хони Наврӯз» номгузорӣ шудаанд, ки унвони онҳо муаррифгари муҳтавои онҳост. Рубоиёти шоир аксаран, тозаву наванд ва аз онҳо хусни баҳору Наврӯзи оламафрӯз метароваду ба димоғ нақҳати гулу ба гӯши дилҳо лаҳни мурғакону садои форами най мерасад. Рубоии охири ин силсила чунин аст:

Наврӯзи хучаста, чашни байналмилалӣ,

Орост замон номи ту бо ҳарфи чалӣ.

Эҳғариат ба ранги фирӯзарухом

Сабт аст ба сад дафтари ашъори Алӣ [18, с.31].

Соли 2013 маҷмуаи дигари Алӣ Бобочон таҳти унвони «Алифбои парандаҳо» аз тариқи нашриёти «Маориф ва фарҳанг» ба таъъ расидааст, ки дар байни ашъори бачагонаи шоир мақоми вижаеро касб кардааст. Лозим ба тазаққур аст, ки ин маҷмуа соли 2004 бо эҳтимоми Бунёди байналмилалӣи Ҳунарҳои мардумии Тоҷикистон – «Ҳафт пайкар» бори аввал чоп шуда буд. Нашри дуюми он аз нашри якум асосан, фарқ надорад. Дар ҳардуи нашрҳо шоир дар бораи 30 паранда маълумоти манзум додааст. Танҳо фарқи ҷузъӣ дар он аст, ки нашри авваларо расом Абдусалом Абдуллоев оро додааст, аммо дар нашри баъдӣ ороиши китоб дар асоси расмҳо нею дар асоси суратҳо ба анҷом расидааст. Аз ин рӯ, мо тасмим гирифтем, ки таҳқиқоти худро дар асоси нашри дуюм роҳандозӣ кунем. Худи шоир бо таълифи дебоҷа, ки «Ба табиатдӯстони хурдсол» ном дорад ва дар охири суҳан, ки «Зебоиро муҳофизат кунем» ном гирифтааст, қори хонандагонро осон намудааст. Алӣ Бобочон дар сарсухан сабаби ба парандагон дилбастагӣ доштани худро чунин иброз медорад: «...ман мусичаро рамзи бегуноҳию беозорӣ, кабутарро рамзи сулҳу амонӣ, лаклак,

парасту ва куркурикаррокро муждарасони баҳор, момочурғотакро тимсоли зебой ва хушовозӣ, эзорсурхаки накӯкори боғайратро табиби дарахтон, уқобро тимсоли баландпарвозӣ, дурбинӣ ва часоратмандӣ мешуморам» [7, с.2]. Шоир дар охирсухани маҷмуа зарурати ҳифзи парандаҳоро таъкид намуда, зимнан чунин қайд кардааст: «Дӯстони хурдсолам, илми табиатшиносӣ собит кардааст, ки аз аввали солшумории мо бештар аз сад ҷонвар нест шудааст» [7, с.33]. Муаллиф бо изтироб ёдовар мешавад, ки аввал «Китоби Сурхи СССР» ва баъдан «Китоби Сурхи Тоҷикистон» нашр шуд. Дар ин китобҳо қайд гардидааст, ки дар қатори дигар ҷонварони нодир, ки ба онҳо хавфи пурра аз байн рафтан таҳдид мекунад, сию ҳафт навъ мурғ низ дохил мешавад. Алӣ Бобочон аз хонандагон хоҳиш менамояд, ки дар муҳофизат намудани ин ҷонварон саҳми худро гузоранд. Яке аз хубиҳои ин маҷмуа дар он аст, ки шоир бо риояи тартиби ҳарфҳои алифбо номи яке аз парандагонро интиҳоб намуда, дар борааш шеърро эҷод кардааст ва дар поёни ҳамаи шеър дар бораи хусусиятҳои ҳамаи парандаҳо бо овардани номҳои дигарашон ва инчунин номҳои русиашон маълумоти мушаххаси илмӣ низ додааст. Шакли намуд, ғизои асосӣ, дар кучо ва чӣ тавр зиндагӣ кардан, чанд сол умр диданашонро низ ёдрас намуда, манфиати онҳоро дар соҳаи кишоварзӣ таъкид кардааст, то ин ки хонанда роҷеъ ба парандагон тасаввуроти дуруст ва саҳеҳ ҳосил кунад. Зеро дар баъзе шеърҳо аз воқеият дида, тахайюл ва эҳсосоти шоир имтиёзи бештаре доранд. Шеъри нахустини ин маҷмуа «Андалеб» ном дорад, ки дар шакли ғазал суруда шудааст ва шоир калимаи «андалеб»-ро радифи он қарор додааст. Пас аз тавсифи хислатҳову хусусиятҳои фарқкунанда ва садои форами он муаллиф ба парандаи муҳочир буданаш дар мақтаи ғазал ишора мекунад:

Меравӣ фасли хазону мерасӣ бо нози гул,

Тоҷикистон бар навои туст пазмон, андалеб [7, с.33].

Шеъри дуюми маҷмуаи мавриди назар «Бутемор» (куланг) буда, шеъри баъдинааш «Вартиш» (бедона) мебошад. Ин шеърҳо дар шакли ҷаҳорпора таълиф шуда, муаллиф дар онҳо аз муколама кор гирифтааст. Пас аз ин шеърҳо дар бораи гунҷишк, ғози кӯҳӣ, доснӯл (лойхӯрак), ёху (номи русиаш крачка),

жаврак (нору) ва заргулдор аз рӯи тартиби муайян омадаанд. Шоир дар поёни шеъри «Заргулдор» номи онро муфасссалтар шарҳ додааст, зеро дар маҳаллоти тоҷикнишин вай номҳои гуногун дорад (залғам, зарғилдоқ, духтари сӯфӣ, ба русӣ «иволга»). Шеъри дигари ин мачмуаи шавқангез дар бораи ишқара (номи дигари тоҷикиаш зикр наёфтааст, ба русӣ онро «кобчик» меноманд) мебошад. Азбаски он парандаи шикорист, шояд номаш аз калимаи «шикор» гирифта шуда бошад. Аз мазмуни шеър хислатҳои ин парандаи ваҳшӣ бармало аён мегардад:

Саъва нишинад ба санг,
Оварӣ ўро ба чанг.
Бар сари сори ҳақир
Тез парӣ ҳамчу тир.
Гоҳ парасту барӣ,
Аккаву теҳу барӣ [7, с.12].

Баъдан, тибқи тартиби алифбо шеърҳо дар васфи кабки дарӣ, қанорӣ, лаклак, момочурғотак, намадак, олуҷахӯрак, парасту ва рух ба таъъ расидаанд. Иддае аз ин парандаҳо барои мардуми мо, алаҳхусус кӯдакон ошно нестанд. Масалан, қанорӣ яке аз онҳост, ки онро аз ҷазираҳои Канар мардум дошта овардаанд, зеро он овози фораи ва намуди зебо дорад. Шеъри ба вай бахшида ва шарҳи муаллифу сурати дар мачмуа омада тасаввуроти хонандагонро ба вучуд меорад. Аммо на шеър ва на шарҳи муаллиф дар бораи рух ном паранда дар хонандагони хурдсол тасаввуроти амиқро пайдо карда наметавонанд. Шоир дар васфи ин паранда ҳамагӣ ду мисраъ шеър эҷод намудааст:

Рух қавимурғест,
аз афсонаҳо ояд падида,
Исми ў пайдост,
аммо ҷисми ўро кас надид [7, с.20].

Алӣ Бобочон дар поёни шеър номи ин парандаро чунин шарҳ додааст: «Рух (каргас, ба русӣ «Черный гриф»). Парандаи афсонавии калон буда, онро дар ривоятҳои қадимӣ ном бурдаанд» [7, с.20]. Ба фикри мо, рух дигар асту

каргас дигар. Агар рух парандаи афсонавӣ бошад, каргас парандаи афсонавӣ нест. Вай парандаи маъруф буда, қариб дар ҳамаи минтақаҳои Тоҷикистон мавҷуд аст, онро ҳама мебинанд ва лошахӯр ҳам меноманд. Зеро хӯроки асосиаш мурдаи ҳайвонот аст. Шоир бо риояи тартиби ҳарфҳои алифбо баъдан, дар бораи парандагони дигар, аз қабилӣ саъва, тазарв, уқоб, ўрдак (мурғобӣ), ғотимачумчуқ, хурӯс ва ҳудхуд шеър эҷод кардааст. Аз миёни ин парандаҳо танҳо хурӯс мурғи ҳонагӣ буда, дигаронашон парандаҳои ваҳшӣ маҳсуб меёбанд. Саъва бо зебоию хушхонӣ, тазарв бо хушрӯиву нодир буданаш, уқоб бо саҳтчангоӣ ва дурпарвозӣ, далериву матонат, ўрдак бо маҳорати шиноварӣ, ғотимачумчуқ бо зебоиву чолокӣ, хурӯс бо саҳархезиву зиракӣ ва ҳудхуд бо хушрангиву нақӯкорӣ мавриди тавсифи шоир қарор гирифтаанд, ки ҳар яке аз ин парандагон дар табиат мақоми хосси худро доранд. Пас аз ин, шеърҳо дар васфи чархресак, чинқарча, шўрнўл (қалзоғ, як навъи зоғи сиёҳ), эзорсурҳак, юрок ва яккаҷеғ (мурғи шабовез) ба таъъ расидаанд. Бояд хотирнишон намуд, ки шоир бо таъя ба номҳои ин парандагон низ ба тавсифи онҳо пардохтааст. Масалан, шоир сабаби чархресак ном гирифтани парандаеро чунин маънидод кардааст:

Аз дарахт овози қонаш ҳар замон

Чун садои чарх меояд ба гўш.

Гўиё дар шоҳаҳо дорад дуқон,

Чарх мересад ба сад қўшу хурўш [7, с.28].

Баъзе аз ин парандагон дар кишвари мо муқимӣ нестанд, яъне онҳо аз мамлакатҳои гарм дар фасли баҳор ба қумхурии мо меоянд ва дар фасли тирамоҳ ба макони аслии худ бармегарданд.

Номи чинқарча барои хонандаи тоҷик номаъмул аст. Онро ба забони русӣ «пеночка» меномидаанд ва он аз гунҷишк хурдтар буда, дар қангалҳои сўзанбарг, санглох ва буттазорон мезистааст. Шояд ин паранда дар музофоти мо низ мавҷуд бошад, аммо номи маъруф надорад.

Шўрнўл парандаи маъруф буда, дар ҳамаи мавзеҳои кишвари мо зисту зиндагӣ мекунад. Ба қавли шоир аз сабаби нўли шўшадори шўразада доштани

вай чунин ном гирифтааст. Азбаски таги ишкамаш сурх аст, ба эзорсурхак чунин номро муносиб донистаанд. Номи юрок низ он қадар шуҳрат надорад ва номи русиаш «вьюрок» будааст. Тавре ки аз мазмуни шеър ва шарҳи ҳуди шоир бармеояд, он аз чинси қанорӣ будааст ва дар дараи Варзоб мезистааст. Шоир дар шарҳи номи яккаҷеғ онро мурғи афсонавӣ номидааст, ҳол он ки чунин паранда воқеан, мавҷуд аст ва онро мурғи ҳақ ва дар минтақаи Кӯлобу дигар минтақаҳо чокак низ мегӯянд. Ин мурғ шабона бо як пой худ дар шохи дарахт овезон шуда, то сахар «ҳақ- ҳақ»- гӯён нидо медиҳад. Хонандагон зимни мутолиаи ин маҷмуа бо сирру асрори парандагони алоҳида ва амалиёти онҳо ошно мешаванд ва доир ба олами парандагон маърифат ҳосил мекунанд. Ба ин гуна парандагон меҳр мебаранд ва кӯшиш ба ҳарч медиҳанд, ки дар муҳофизати онҳо саҳм гузоранд.

Дар адабиётшиносӣ ақидае маъруф аст, ки агар шоир бар зами эҷоди шеър ба эҷоди наср низ даст занад, онҳо ҳамдигарро тақвият мебахшанд. Ин ақида дар мисоли эҷодиёти Алӣ Бобочон ба исбот мерасад. Ӯ дар таърихи адабиёти муосири тоҷик на танҳо чун шоири бачагонаву калонсолон, балки чун нависанда ва публицист ва олиму рӯзноманигор низ эътироф шудааст. Вай муаллифи як қатор ҳикояҳои воқеӣ, очеркҳои ҳуҷҷатӣ ва мақолаҳои илмӣ публицистӣ мебошад. Онҳо дар китобҳои «Домулло Азизов» (соли 1970), «Нахустқаҳрамони тоҷик» (1979), «Тоҷикистони ман» (1983), «Чароғҳои Уялӣ» (дар ҳаммуаллифии Собирӣ Шохонӣ, 1996), «Соҳибхунар» (1998), «Писархонди алоқачиён» (1999), «Дунёи меҳр» (2000), «Неъматӣ нодир» (2001), «Конибодом» (дар ду ҷилд), «Дурахши ситора» (дар ду ҷилд 2012) ва ғайра ба нашр расидаанд. Бояд таъкид кард, ки Алӣ Бобочон мақолаҳои зиёде навиштааст ва силсилаи мақолаҳои ӯ на танҳо дар рӯзномаҳо, инчунин дар Энциклопедияи советии тоҷик низ ҷоп шудаанд. Яке аз самтҳои фаъолияти эҷодии ӯ иншоии суруд аст. Вай аз таронасароёни варзидаи ҷумҳурии мо буд ва дар тӯли зиёда аз панҷоҳ сол бо бастакорону муҳрибони кишварамон ҳамкорӣ кард ва онҳо ашъори шоирро ба оҳанг дароварда сурудаанд, ки онҳо имрӯз дар Ҳазинаи тиллоии Радиои Тоҷикистон маҳфузанд. Ӯ барои ривочу равнақи

сурудҳои тоҷикӣ захираҳои кашодааст. Соли 1984 дар Озмуни «Бехтарин суруд дар васфи Тоҷикистон» сазовори ҷойи аввал гардидааст.

Бисёре аз шеърҳои ӯ, чуноне ки қаблан таъкид шуд, дар силсилаи «Китобхонаи бачагони халқҳои СССР», ки ҷумҳуриҳои Шуравӣ ба таъби мерасониданд, интишор ёфта, ба русию украинӣ, белорусию узбекӣ, арманию озарӣ, казакию қирғизӣ, эстонию литвонӣ ва дигар забонҳои тарҷума ва нашр шудаанд. Китобҳои алоҳидаи шеърҳояш «Устопарасту» (Боку, 1978) ба забони озарӣ ва «Муסיкии баҳор» (2008) низ ба забони озарӣ аз ҷоп баромадаанд. Инчунин, намунаҳои шеърҳои ӯ дар Эрону Афғонистон ҳам ба нашр расидаанд. Бояд илова намуд, ки хонандагони халқҳои гуногун тариқи тарҷума бо намунаи шеъру манзумаҳои Алӣ Бобочон ошноӣ пайдо кардаанд, ки онҳо дар баёзҳои «У подножья солнца» (1964), «Млечный путь» (1974), «Поклон земле родной» (Москва: Художественная литература, 1974), «Там где жаркое солнце, где высокие горы» (Москва: Детская литература, 1979), «Память», «Дастархан» (Душанбе: Ирфон, 1985) ва ғайра ба нашр расидаанд.

Лозим ба зикр аст, ки Алӣ Бобочон чун тарҷумон низ хидматҳои мондагор кардааст. Ӯ асарҳоро бештар аз забонҳои русӣ ва узбекӣ тарҷума кардааст. Вай ашъори шоираи узбек Зулфияро аз узбекӣ ба тоҷикӣ тарҷума кардааст, ки аз ҷониби адабиётшиносон баҳои баланд гирифтааст. Инчунин, тарҷумаи китобҳои шоирони озарӣ Тавфиқ Муталлибов «Чӯчаҳо», Собир Мамадзода «Калид», тазкираи назми шоирони Ҷумҳурии Демократии Ветнам «Муҳаббат ва ғзаб» аз тарафи Алӣ Бобочон сурат гирифтаанд. Ҳаводорони назми тоҷик бо бисёре аз шеърҳои ба Тоҷикистон бахшидаи шоирони ҷаҳон ба туфайли тарҷумаҳои ӯ ошно шудаанд, ки онҳо дар маҷмуаҳои «Меҳрнома» (нашриёти Ирфон, 1974), «Шасти дӯстӣ» (ҳамон нашриёт, 1984), «Китоби дӯстӣ» (нашриёти Адиб, 1989) ва дигар тазкираҳо нашр шудаанд.

Алӣ Бобочон навҷӯй ва ташаббускориро дӯст медошт. Беғаразона ба корҳои хайр иқдом менамуд. Таҳия ва наشري чандин маҷмуаҳои дастаҷамъӣ аз тарафи ӯ ба анҷом расидаанд. Худи ӯ, ки дастпарвари Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ буд, ба ифтихори 50-солагии

хатми донишчӯёни солҳои таҳсили 1955-1959 дар таҳияи китоби «Шарораи меҳр» саҳми арзанда гузошт. Бояд қайд намуд, ки Алӣ Бобочон дар чеҳранигорӣ (портретофаринӣ) истеъдоди қавӣ дошт. Дар китоби зикршуда чор очерки ӯ таҳти унвони «Накӯикбол» (дар бораи устод Яҳё Исоев), «Мубаллиғи хусни сухан» (роҷеъ ба шахсияти академик Б.Ниёзмӯхаммадов), «Дорулфунуни Тоҷиевҳо» (оид ба ҳаёту фаъолият ва аҳли хонаводаи профессор Додочон Тоҷиев), «Шарофати як маҳфил» (роҷеъ ба шахсияти устод Носирҷон Маъсумӣ) фароҳам омадаанд, ки муаллиф доир ба шахсияти он устодони зиндаёд суханҳои пур аз меҳру отифаи худро бо забони шево иброз доштааст. Ҳадаф аз зикри намунаи осори публитсистӣ мустанади Алӣ Бобочон он аст, ки мо бояд итминон ҳосил намоем, ки ӯ на танҳо чун шоири бачагону калонсолон, балки чун нависандаву публитсистӣ ҳақиқатнигор низ асарҳои зиёдеро офаридааст ва онҳо якдигарро тақвият бахшидаанду мукаммал кардаанд.

Хулоса, Алӣ Бобочон чун дар замони Шуравӣ эҷод намудани шеърҳои бачагоноро дар замони Истиқлоли давлатӣ низ идома додааст. Аммо ашъори дар замони Шуравӣ таълифнамудаи ӯ аз ашъори дар замони Истиқлоли давлатӣ эҷодкардааш аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷа фарқ мекунанд. Зеро дар замони Шуравӣ адибон аз рӯйи барномаҳои махсус, ки бо дастуру супоришҳои ҳизби коммунистӣ Иттиҳоди Шуравӣ матраҳ мешуданд, асар эҷод мекарданд, яъне онҳо мубаллиғони идеологияи ин ҳизби ҳукмрон буданд. Вале ашъори дар замони Истиқлоли давлатӣ иншонамудаи Алӣ Бобочон аз лиҳози муҳтаво ва мазмуну мундариҷа нав шудааст. Ӯ баъзе мавзӯҳои анъанавиро пайгирӣ карда бошад ҳам, аз пайи ҷустуҷӯи мавзӯҳои тару тоза шудааст ва дар ин ҷода муваффақ ҳам гардидааст. Алалҳусус, тобишҳои иҷтимоии шеъраш ҷилои тоза пайдо кардаанд. Шоир ба масоили сулҳу ваҳдати миллӣ, Истиқлоли давлатӣ ва гиромидошти ҳувиату арзишҳои миллӣ диққати махсус додааст ва тарбия намудани кӯдакону наврасонро рисолати шоирии худ қарор додааст.

БОБИ II. МАВЗУЪ, ЖАНР ВА УСТУХОНБАНДИИ АШЪОРИ АЛӢ БОБОЧОН

2.1. Мавзуъ ва мундариҷаи ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон

Адабиётшиносону равоншиносон ва методистони замони Шуравӣ зимни таҳқиқоти чандинсолаи худ ба хулосаҳои дақиқ расидаанд ва иттифоқи назардоранд, ки хонандагони асарҳои бачагона аз рӯйи хусусиятҳои синнусолиашон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мешаванд:

- 1) синни томактабӣ (то ҳафтсола);
- 2) синни хурди мактабӣ (хонандагони синфҳои ибтидоӣ);
- 3) синни миёнаи мактабӣ (хонандагони синфҳои 5-8);
- 4) синни калони мактабӣ (хонандагони синфҳои 9-11).

Мо дар асоси ҳамин табақандӣ ашъори бачагонаи Алӣ Бобочонро мавриди пажӯҳиш ва баррасӣ қарор медиҳем. Яке аз комёбиҳои шоир дар он аст, ки ӯ тавонистааст, барои хонандагони ҳамаи синну сол шеър эҷод кунад.

Нависандаи бузурги рус Максим Горкий роҷеъ ба рисолати адиби бачагона дар бобати ба ҳисоб гирифтани синну соли кӯдакон дар эҷоди асарҳои бадеӣ чунин ибрози назар кардааст: «Адибе, ки ба майдони адабиёти бачагон меояд, бояд тамоми махсусият ва нозукиҳои синну соли хонандагонашро ба инобат бигирад» [62, с.118]. Дуруст қайд кардааст Максим Горкий, зеро ҳислати ҷаҳонбинӣ ва қабули хотиру дараҷаи азҳудкунӣ ва завқи хонандагон дар ҳар синну сол муҳталиф аст. Алӣ Бобочон аз зумраи адибони бачагонаест, ки ба моҳияти ин масъала сарфаҳм рафта, аз рӯйи ҳамин меъёр барои бачагон асарҳои манзуми худро эҷод намудааст. Зеро бе донишони психологияи кӯдакон адиб ба комёбиҳои эҷодӣ мушарраф шудан наметавонад. Чунин ақидаро шоирони бачагонаи тоҷик низ дар таъҷиб ба таҷоруби эҷодии худ ба иҷбот расонидаанд. Мирсаид Миршакар, ки худ аз забардасттарин ва ҷурҷабатарин адибони бачагонаи тоҷик буд, дар ин росто ба чунин хулосаи амиқ расидааст: «Нависандаи бачагон бояд психолог, педагог бошад, бисёр китоб хонад ва омӯзад, ғайр аз ин, бо бачаҳо суҳбат намуда, психологияи онҳоро омӯзад» [30, с.150]. Тавре ки аз ҳасби ҳол ва мазомини ашъори Алӣ

Бобочон бармеояд, ӯ ҳамеша дар ҳалқаи кӯдакону наврасон буд ва бо онҳо мулоқоту вохӯриҳо доир менамуд, шеър мехонд, ашъори онҳоро ҳам гӯш мекард ва ба ин васила ба олами ботинии онҳо роҳ мечуст. Аз ин вачҳ, шоир зимни эҷоди ашъори бачагонаи худ на танҳо синну соли кӯдаконро ба ҳисоб гирифтааст, инчунин таъбу завқ ва хусусиятҳои психології онҳоро низ зимни эҷоди асарҳояш ба назар гирифтааст. Яке аз сабабҳои ба дили кӯдакон роҳ ёфтани ашъораш низ дар ҳамин ҷост. Аҳли илму адаб ба хидматҳои пайгирона ва бедареғи Алӣ Бобочон баҳои баланд додаанд. Масалан, академик М.Лутфуллоев дар мақолаи худ «Сухансари омӯзгор» дар бораи ӯ чунин навиштааст: «Пиру барно ӯро чун ҳамдаму ҳамнафаси қарин ва вассофи орзую ормонҳои бехтарини худ мешиносанд, ба каломаш ихлос доранд ва ҳурматашро ба ҷо меоранд. Мо ӯро чун мураббӣ ва тарбиятгари асил дар мавҷи ҳаёти наврасону ҷавонон мебинем. Комгор ва саодатёр аст чунин адибе, ки бо шарораҳои каломии рангин дили фарзандони халқро гарм мекунад, дар замири наслҳо шуълаи умед меафрӯзад ба ояндаи нек» [78, с.28].

Алӣ Бобочон дар бобати ба ҳисоб гирифтани мутобиқати мавзӯ ва мундариҷаи шеърҳояш бохусусияти синнусолии кӯдакону наврасон истеъдоди хуб дорад. Ӯ медонад, ки барои кӯдакони кадом синну сол кадом мавзӯҳо мароқангезанд ва мундариҷаи онҳо бояд чӣ гуна бошад.

Абдуғаффор Ҷӯраев маҷмуаҳои ашъори кӯдаконаи шоирро номбар карда, зимнан чунин таъкид кардааст: «...дар маҷмуаҳои мазкур шеърҳо вобаста ба синну соли кӯдакон гурӯҳбандӣ шудаанд... Шоир тавассути шеърҳояш чи ошкоро ва чи бо рамзу тамсил хислатҳои неки инсонӣ, аз қабилӣ дӯстӣ, ахлоқу одоби ҳамида, хониши хубу аъло, меҳнатдӯстӣ ва ғайраро барои бачаҳо талқин ва одатҳои бади фиребу найранг, танбалӣ, коргурезиро мазаммат намудааст» [78, с.31].

Тавре ки маълум аст, хонандагони синни томактабӣ асосан, он кӯдаконанд, ки дар кӯдакистонҳо тарбия мегиранд. Кӯдаконе ҳам ҳастанд, ки дар назди волидайн (асосан, модарон) ба тарбия фаро гирифта мешаванд. Махсус барои кӯдакони синни томактабӣ Алӣ Бобочон маҷмуаи алоҳидаеро бо унвони

«Мусича» эҷод кардааст, ки мо дар боби аввал роҷеъ ба ин асар маълумот дода будем.

Дар маҷмуаи мавриди назар ҳаёти рангини кӯдакон, ки саршори бозию шодиҳои гуногун ва содалавҳиҳову кунҷқобиҳои аҷиб аст, ба риштаи тасвир кашида шудааст. Маҷмуаи зикршударо «Мусича» номгузорӣ кардани шоир беҳуда нест. Зеро кӯдакон чи дар шаҳру чи дар деҳот ҳар рӯз бо ин парандаи маъмулӣ ва таҳҷой, ки бо беозорӣ ва содагиҳои худ ном баровардааст, вомехӯранд. Ин паранда дар ҳама маҳаллаҳои кишвари мо як ном дорад. Дар бораи мусича дар адабиёти гуфтории мардумӣ низ шеърҳо ва ҳатто масалҳо ба назар мерасанд. Баъзеҳо мусичагонро «мурғи Фотимаи захро» меноманд ва озор додани онро гуноҳ меҳисобанд. Барояшон дар ҳавлиҳову роҳравҳо дон мепошанд. Чунин амал дар ҳама манотиқи кишвари мо маъмул гаштааст. Мардум шахси бечурмро ба «мусичаи бегуноҳ» ва «моҳи беайб» нисбат медиҳанд. Инак, намунаи он шеъри халқӣ:

Мусичаи бегуноҳ,
Ба рӯи сандалӣ баро.
Аз нӯлакат муччӣ кунам,
Аз думакат қайчӣ кунам.

Мусичаҳо бо мардуми маҳаллӣ зуд унс мегиранд ва асосан, дар пардабоми айвону хонаҳо лона мегуздоранд. Мардум, хусусан кӯдакон мусичаҳоро дӯст медоранд. Суруди ин парандагон бештар дар оғози фасли баҳор авҷ мегирад. Шеъри «Мусича»-и Алӣ Бобоҷон сюжетнок аст ва ба тариқи диалог – гуфтугӯи Маҳмуд ном писарак бо модараш ифода ёфтааст. Ин шеър як сахнаи зиндагии рӯзмарраи кӯдаконро таҷассум намудааст. Кӯдакон одатан меҳоханд, аз ҳар гуна сирру асрори табиат ва ҳодисаҳои муҳити зисти худ огоҳӣ пайдо намоянд ва ба саволҳои худ ҷавоб гиранд. Табиист, ки кӯдакон шеърҳои сюжетнокро меписанданд ва чунин ашъор дар зеҳни онҳо нақш мебандад:

Мусича хушнуд
Меҳонад суруд:
- Ку-ку-ку-ку-ку!

Ку-ку-ку-ку-ку!

Аз модари худ

Пурсид Махмуд:

- Бигӯ, очачон,

Чӣ мегӯяд он?

Модараш дарҳол

Гардида хушҳол,

Гуфто: - Писарчон,

Эй роҳати чон,

Мусича бар мо

Мекунад садо:

- Омад баҳорон!

Омад баҳорон! [27, с.7]

Тавре ки дар шеъри мавриди назар дидем, модар ба саволи писарчаи худ эътироз намекунад, балки ба он хушҳолона ҷавоб медиҳад, зеро эътироз ва безъитиноии калонсолон ба саволҳои кунҷқобонаи кӯдакон метавонад, ҷанбаи манфӣ касб кунад ва пеши роҳи онҳоро дар бобати дониستاني асрори табиат ва муҳит гирад. Чунин амал боиси дамдузд ва одамгурез шудани кӯдакон мегардад ва онҳо тадриҷан, аз суҳбат бо калонсолон канораҷӯӣ мекунанд.

Лозим ба зикр аст, ки бисёре аз шеърҳои маҷмуаи «Мусича» дар шакли муколама (диалог) эҷод шудаанд. Зеро ба ин тарз ифода намудани мазмун матлабро саҳеҳтар ва ифодаро равшантар менамояд. Шоир бо мақсади тарбияи санитарии гигиениии кӯдакон шеъри «Дастони кӣ тозатар?»-ро эҷод намудааст. Мусаллам аст, ки дар риояи тозагӣ ҳамаи кӯдакон дар як сатҳ қарор надоранд. Муаллиф дар ин шеър носеҳ ва ифодакунандаи панду андарзи хушк нест. Ӯ ровии як ҳодисаи муқаррарии зиндагии маъмулии кӯдакон буда, як сюжети нисбатан содаеро ба риштаи назм кашидааст, ки аз муомилаи се нафар кӯдак, ки аъзои як оилаанд, нақл мекунад. Шоир ин амалро дар шеър дидаву доништа матраҳ кардааст, зеро кӯдакони синни томақтабӣ насиҳати хушку холиро чандон хуш надоранд. Мазмуни шеър чунин аст, ки Усмон ба хонаашон ду адад

китобчаҳои аҷоиб ва суратдорро меорад ва хоҳараконаш Шарофату Сабоҳат аз ӯ хоҳиш мекунад, ки китобчаҳоро диҳад. Усмон дастони онҳоро аз назар гузаронида, ҳар ду китобро ба Шарофат медиҳад, зеро дастони Сабоҳат чиркин ва ношуста буд:

Китобчаҳоро гирифт
Ин дафъа ҳам Шарофат,
Қариб буд, ки бигиряд
Аз аламаш Сабоҳат [27, с.4].

Шоир дар ин шеър матлаби худро бо пургӯй ифода накардааст. Зеро ба қавли С.Саидов: «бачаҳо пургӯйро дӯст намедоранд» [96, с.315]. Аз банди охири шеъри мавриди назар ба тозагӣ риоя накарда, аз мукофот маҳрум мондани Сабоҳат ба хонандаи хурдсол маълум мешавад. Чунин тарзи баёни матлаб аҳаммияти калони маърифатӣ ва тарбиявӣ дорад. Хусусан, ҳамин шеър хонандагонро дар руҳияи тозагидӯстӣ ва тозақорӣ тарбия менамояд, ки ин аз вазифаҳои аввалиндараҷаи адабиёти кӯдакона аст.

Саидрахмон Саидов дар ин маврид қайд кардааст, ки «...аз миқдори асарҳои оригиналию тарҷумаҳои Алӣ Бобочон маълум мешавад, ки ба синну сол ва табиати бачагони хурдсол хеле ҳолдон буда, завқу олами андешаи хурдтараққонро мефаҳмад» [96, с.311-312].

Маҷмуаи мавриди назар бо шеъри «Эй мулки хуррам!» ифтиҳо ёфтааст. Табиист, ки тарбияи ватандӯстӣ дар ҷои аввал қарор дорад ва шоир хостааст, ки ин навъи тарбия ҳанӯз дар кӯдакистонҳо ба роҳ монда шавад ва тифлакони аз қадамҳои аввали худшиносияшон бо мафҳуми Ватан, меҳру муҳаббати он ва зарурати хизмат ба нафъи он ошноӣ пайдо кунанд. Кӯдак бояд дарк намояд, ки Ватан ба ӯ ҳукми модарӣ дорад:

Бар ман чу модар
Ту меҳрубонӣ,
Ҳастам бароят
Фарзанди ҷонӣ [27, с.3].

Мазмуни ин шеър ба «Ман калон мешавам» ном шеъри Мирсаид Миршакар шабоҳат дорад ва бадеҳист, ки Алӣ Бобоҷон аз он илҳом гирифтааст.

Ҳамбастагӣ ва таваҷҷуҳу алоқаи кӯдакони синни томақтабӣ ба ҳодисаҳои табиат, аз он ҷумла ба шамол дар шеърҳои «Назира ва шамол» ва «Шамоли меҳрубон» инъикоси худро ёфтааст. Ҳарду шеър сюжетнок буда, хусусияти драмавӣ касб кардаанд. Дар шеъри аввал сухан дар бораи он меравад, ки Назира ба хурдсолиаш нигоҳ накарда, сахари барвақт аз ҳоб меҳезад ва бо мақсади ёрӣ ба модараш ҳавлихоро мерӯбад. Як пагоҳии рӯзи тирамоҳ Назира ҳавлихоро рӯбучин мекунаду ногоҳ шамол мевазад ва духтарча бо оҳанги шӯҳӣ ва хушҳолӣ ба шамол чунин хитоб мекунад:

- Шамолаки беқарор,

Кучо будӣ то ин дам?

Ана, бубин, аз ту пеш

Ҳавлиро рӯфтам худам [27, с.5].

Дар шеъри дуюм, ки «Шамоли меҳрубон» ном дорад ва дорои композитсия ва хати махсуси сюжет аст, сухан дар бораи он меравад, ки як нисфирӯзӣ хоҳаракон Назираву Мунира дар ҳавлии ҳудашон машғули лухтакбозӣ буданд. Ногоҳон шамол вазида, дарахти себи онҳоро меларзонад ва себҳои зиёдеро ба замин мерезонад. Хоҳарон он себҳоро дар як табақ чида, каме аз онҳо меҳӯранд ва боқимондаашро барои модарашон нигоҳ медоранд. Модар аз қор баргашта, аз рафтори духтараконаш хушнуд мешавад.

Дар ин шеър шоир асосан, се масъаларо матраҳ кардааст. Аввал, ҳодисаи табиат, яъне шамол, ки боиси ба замин рехтани меваҳои пухта мешавад; баъдан, меҳнатдӯстӣ ва озодагии духтарчаҳо, ки онҳо себҳоро аз замин чида шустаанд ва сониян, меҳру муҳаббати онҳо нисбат ба модар, ки себҳоро барои ӯ низ нигоҳ доштаанд. Ҳадафи шоир бо иншои шеъри мавриди баррасии мо низ аз ҳамин аҳдофи зикршуда иборат аст, яъне меҳнатдӯстию озодагӣ, сарфакорӣ ва меҳрубонӣ нисбат ба калонсолон.

Шоир дар шеъри дигари ин маҷмуа «Бӯсаи модар» меҳру муҳаббати модарро нисбат ба фарзанд бо баёни як воқеаи муқаррарӣ ва одӣ, ки дар ҳаёти

кӯдакони хурдсол тез-тез рух медихад, иброз доштааст. Акрамчони бекарор, ки намунаи хуби одати кӯдакони ин синну сол чунинро нишон додааст, ҳангоми бо аспакаш бозӣ кардан меафтад ва дасташ ба санг бархӯрда, озурда мешавад. Модар бо лабони нарми худ аз дасти писараш мебӯсад ва ҳамин бӯсаи модар ба дили кӯдак таскин мебахшад:

Дарди худро Акрамчон

Кард он замон фаромӯш.

Тохт ӯ ба сӯи аспак,

Дилаш омада бар чӯш [27, с.8].

Муаллифи шеър хуб дарк намудааст, ки кӯдакони синни томактабӣ бештар ба меҳру навозиш ниёз доранд. Навозиши пурмеҳри модар ба инкишофи онҳо мусоидат мекунад. Аз ҳамин вачҳ, дар шеър чунин тарзи муносибатро лозим донистааст. Ин шеъри Алӣ Бобочон мазмуни шеъри «Дили модар»-и шоири муосири Эрон Эраҷ Мирзоро ба хотир меорад.

Кӯдакони синни томактабӣ одатан, ба ҳайвоноти хонагӣ, аз қабили сағу гурба таваҷҷуҳи хос доранд. Онҳоро дӯстдорӣ мекунанд, бо онҳо бозӣ мекунанд, онҳоро навозиш ва меҳмондорӣ мекунанд, ки ин амали тифлакони барои калонсолон чандон мақбул нест. Агар калонсолон ин ҳайвоноти хонагиро мавриди мучозот қарор диҳанд, кӯдакон меранчанд, раҳму шафқати кӯдакона ва содадилонаи худро нисбат ба онҳо пинҳон намедоранд. Дар шеъри Алӣ Бобочон «Мошон ароз кардааст», мавзуи дилбастагии Ориф ном писарак ба Мошон ном гурба ба тариқи муколама сурат гирифтааст. Модар аз сабаби ба хурмаи говчӯшӣ сарукор гирифтаниш гурбаро мезанад ва он қаҳр карда, шаб ба хона намеояд. Рӯзи дигар Ориф гурбаро ёфта, ба сарзанишу шикоят мепардозад ва аз модараш чунин хоҳиш мекунад:

Ба хурмаи говчӯшӣ

Ин дафъа расад агар,

Худам мешӯям онро,

Мошонро назан дигар [27, с.9]!

Кӯдакон дар ин синну сол хеле серҳаракат, меҳрубон ва содадиланд. Онҳо ҳозиранд, ки бо чунин меҳру отиға ва озарми худ гуноҳи ҳайвонотро низ дар назди калонсолон ба дӯши худ гиранд.

Шоир дар шеъри «Ман омадам бо вагон» масъалаи меҳру муҳаббати кӯдаконро нисбат ба бародаронашон матраҳ намудааст. Низом ҳамроҳи модараш ба Конибодом сафар мекунад ва бародараш ўро саҳт пазмон мешавад. Пас аз чанде онҳо аз сафар бармегарданд ва бародараш ба вокзали роҳи оҳан ба пешвозгирӣ мешитобад:

Ба пешвози ў тозон

Рафтам чу боди паррон.

Медонӣ, ман чӣ кардам?

Аз рӯяш муччӣ кардам [27, с.10]!

Ҳангоми муколама бародараш аз Низоми хурдсол мепурсад, ки оё ту бо поезд омадӣ? Ў бо лафзи ширини кӯдаконааш ҷавоб медиҳад, ки не, ман бо вагон омадам. Чунин тарзи масъалагузорӣ ба воқеияти тасвир дар баёни гуфтори кӯдакон мусоидат мекунад ва унвони шеърро ҳам сарехтар менамояд.

Чунин ашъор меҳру муҳаббати кӯдаконро нисбат ба бародарону хоҳаронашон ташаккул ва афзоиш медиҳанд. Зеро инсондӯстӣ аз ҳаёти оилавии кӯдакон сарчашма гирифта, минбаъд дар муҳити зист ва мактаб инкишоф меёбад.

Табиист, ки кӯдакони синни томактабӣ ба ҳар гуна ашёи бечон низ чун бо ашёи ҷондор муносибат мекунанд. Чунин амали тифлакони дар шеъри «Лӯхтакча касал шуд» хеле мушаххас ва табиӣ ифода ёфтааст. Шоир дар ин шеъри сужетнок иброз медорад, ки боре Гулрӯ бо лӯхтакчааш бозӣ мекард ва ногаҳон як чашми лӯхтакаш афтид. Ў ғамгин шуд ва ба назди модараш омада чунин хоҳиш намуд:

Биё, барем ба духтур

Лӯхтакчаамро ҷаққон,

То ин ки чашмаки вай

Сиҳат шавад, очачон! [27, с.11]

Ба олами ботинии кӯдакон фурӯ рафтан ва дар он сайр кардани шоир боиси эҷоди чунин ашъори мушаххас ва самимӣ шудааст. Мусаллам аст, ки дилсӯзӣ ва масъулияти кӯдакон ҳанӯз дар овони хурдсолӣ шакл мегирад ва он тадричан, ба ҳадди инкишоф мерасад. Масъалаҳои ёрӣ ба калонсолон ва тозаву озода нигоҳ доштани сару либосу хонаву ашъи он дар шеърҳои «Дастёр» ва «Озодаи озодакор» инъикоси худро ёфтаанд. Шеъри аввала ба тариқи муколама эҷод шуда, дар он гуфтугӯи дугонаҳо Фирӯзахон ва Дилором ба таври сода ва мушаххас ба қалам омадааст. Дугонаҳо ҳанӯз аз бозӣ сер нашуда, Дилором бо Фирӯзахон хайрухуш мекунад ва иброн мебарорад, ки бояд зуд ба хонашон равад, зеро модараш аз кор бармегардаду вай бояд дар хӯрокпазӣ ба ӯ ёрӣ расонад. Шеъри «Озодаи озодакор» характери тавсифӣ дошта, дар он образи духтарчае офарида шудааст, ки дар озодагӣ ва тозагӣ ҳамаро дар ҳайрат гузоштааст. Аз ин рафтори ибратбахши ӯ падару модар ва додараш шоду мамнунанд. Шеър бо чунин дуову таманноӣ неқ анҷом мепазирад:

Дардат набинам, чони ман,

Эй гавҳари чашмони ман!

Эй дӯструӣ дастёр,

Озодаи озодакор [27, с.13]!

Дуои неқ кардани фарзандон, бавижа фарзандони озодаву хушахлоқ дар миёни мардуми мо расм шудааст. Ин амал ба беҳтар шудани рафтори хурдсолон мусоидат мекунад. Хусусан, кӯдакони синни томақтабӣ ба ҳар гуна таърифу тавсиф ва меҳру навозиш ниёзманданд.

Дар ин синну сол кӯдакон ба касбу кор ва амали калонсолон, хусусан пайвандони худ таваҷҷуҳ ва мароқ зоҳир мекунанд. Бояд калонсолон кӯшиш ба харҷ диҳанд, ки ба тифлакони идеал шуда тавонанд. Алалхусус, падару модарон метавонанд, дар ин ҷода ба фарзандонашон намуна шаванд. Бисёре аз фарзандон ҳанӯз аз хурдсолӣ касби ояндаи худро интихоб менамоянд. Онҳо аввал ба наздиктарин шахсони худ пайравӣ мекунанд. Дар шеъри «Бинокор мешавам» образи кӯдаке офарида шудааст, ки меҳонад, монанди падари худ бинокори номдор шавад. Кӯдак зимнан чунин орзу мекунад:

Он кас барин мешавам

Ман устои пухтакор.

Калон шавам, месозам

Манораи соатдор [27, с.14].

Аз мушоҳидаҳо бармеоёд, ки олами ботинии кӯдакони хурдсол бо ҳама содагиаш аз аносири ҷолиб ҳолӣ нест. Масалан, қариб ҳамаи кӯдакон гумон мекунам, ки хобҳои дидаи онҳоро калонсолон ҳам мебинанд. Ин масъалаи зоҳиран сода, аммо қобили андеша дар як шеъри кӯтоҳи Алӣ Бобочон, ки «Худатон медонед» ном дорад, чунин ба қалам дода шудааст, ки сюжети шеър аз тариқи муколамаи падар ва духтарчаи хурдсол сурат мегирад. Ба пуррагӣ овардани онро дар ин ҷо лозим медонем:

- Матлубахони доно,

Духтарчаяки хушрӯ,

Хоби шаб дидаатро

Канӣ, ба дадоят гӯ!

- Худатон-ку медонед:

Вақте ки аз пеши Моҳ

Мегузаштам, шумо ҳам

Бо ман будед ҳамроҳ [27, с.14].

Тасвири психологӣ андешаҳои кӯдакони хурдсол аз шоир масъулияти баланд ва мушоҳидаҳои нозуқро тақозо дорад. Дар шеъри мавриди баррасӣ қарордодаи мо ҳамин ҳунари нигорандагии шоир бармало ба мушоҳида мерасад.

Мушоҳидаҳои педагогӣ психологӣ нишон медиҳанд, ки кӯдакони синни томақтабӣ ва умуман, кӯдакон асарҳои тамсилӣ ва масалҳои манзуму мансурро дӯст медоранд. Ба дили онҳо баёни хушку беруҳ роҳ намеёбад. Мусаллам аст, ки тамсил ва масал дар адабиёти мо собиқаи хеле қадима дошта, он аз асари тамсилии «Дарахти Асурик» сарчашма мегирад. Чунин шеъри тамсилии Алӣ Бобочон, ки дар маҷмуаи «Мусича» ба нашр расидааст, «Кабк ва Лаклак» ном дорад. Ин шеър ҷанбаи мунозираи касб накардааст. Дар он гуфтугӯи ду

парандаи маъмул, ки барои кӯдакон ошноянд, яъне Кабк ва Лаклак ба риштаи тасвир кашида шудааст. Маъмулан, кабк ҳамчун булбул бо садои форами худ шуҳрат ёфтааст. Лаклак бошад, садои нофорам ва гӯшхарош дорад, ки ба қарқари зоғ шабеҳ аст. Макон ва тарзи лонасозии онҳо ҳам аз ҳамдигар бакуллӣ фарқ мекунад. Кабк дар замин, дар беҳи буттаҳои гуногун лона мегузорад, аммо Лаклак дар баландиҳо, дар тори дарахтон ва ҳатто дар тори манораҳо лона месозад. Вақте ки Кабк аз Лаклак сабаби дар баландиҳо лона сохтанаширо мепурсад, Лаклак ба вай чунин ҷавоб медиҳад:

- Ман аз он манзари дилчӯ

Назар меафканам ҳар сӯ.

Намоён аст аз он ҷо

Ба пеши чашми ман дунё [27, с.15].

Ҳадафи шоир аз тавсифи лонаи лаклак дар он аст, ки дар баландиҳо гузоштани ошён ҳам бехатарии ин паранда ва ҷӯҷаҳояшро таъмин менамояд ва ҳам барои огоҳ шуданаш аз авзои олам мусоидат мекунад.

Охириин шеъри маҷмуаи мавриди назар «Мураббӣ-хола» ном гирифтааст, ки моҳияти маҷмуаро як навъ ҷамъбаст намудааст. Табиист, ки тарбиягирандагони кӯдакистон мураббияҳои меҳрубон ва дилсӯзро монанди модарони худ дӯст медоранд ва онҳоро ситоиш мекунанд. Шеъри мавриди баррасии мо характери тавсифӣ дошта, дар он образи як тан мураббияи дилсӯз ва ба касби худ содиқ офарида шудааст, ки бо чунин хислатҳои ҳамидааш ба дили ҳамаи кӯдакон роҳ ёфтааст. Албатта, ҳамаи мураббӣён ба дили нозуки тифлакони маъсум роҳ ёфта наметавонанд. Барои ба чунин мартаба расидан ниҳоят ғамхору меҳрубон, ширинзабон, пурсабру тоқат ва ҳақиқатчӯ бояд буд, то ин ки ҳамаи кӯдаконро «бо як чашм» бинед. Зеро ҳар як кӯдак олами ботинии ба худ хосро дорост ва дар оилаи алоҳида ба дунё омадаву ба таври дигар тарбия мегирад. Албатта, ин кори осону сода нест. Дар ин ҷода кам касон муваффақ мешаванд. Тифлакони дар шеъри мазкур тасвиршуда аз мураббияи худ аз он ҷиҳат изҳори миннатдорӣ карда мегӯянд:

Моро ҳар сахар,

Монанди модар,

Бо меҳри ҷӯшон,
Дар боғча шодон.
Пешвоз мегиред,
Пешвоз мегиред [27, с.16].

Тавре ки маълум мегардад дар мачмуаи «Мусича» Алӣ Бобочон тавонистааст, ки ба олами ботинии кӯдакони синни томактабӣ роҳ ёбад, дунёи берунӣ ва муҳити зисти онҳоро омӯзад ва шеърҳоеро офарад, ки ба табъу завқи онҳо созгоранд, ҳолати руҳӣ ва андешаҳои кӯдаконаи онҳоро инъикос мекунанд. Агар ба таври хулоса баён намоем, ашъори ба кӯдакони синни томактабӣ эҷоднамудаи Алӣ Бобочон тобишҳои ватандӯстӣ, озодагӣ, табиатдӯстӣ, дастёрӣ ба калонсолон, меҳру мухаббат ба падару модар, кӯдакистон ва амсоли онҳоро дар худ ғунҷоиш додаанд.

Хусусияти бадеии асарҳои кӯдакона масъалаи таваҷҷуҳбарангез буда, диққати бисёре аз муҳаққиқон ва мунаққидонро ба худ ҷалб кардааст. Аз он ҷумла, В.Г.Белинский ҳамин масъаларо ба ҳисоб гирифта, таъкид намудааст, ки «Бачагон ба хулосаву далел ва пайдарпайии мантиқӣ эҳтиёҷ надоранд: ба онҳо тимсолҳо, рангу овоз зарур аст. Бачаҳо ғояро дӯст намедоранд: ба онҳо асарҳои таърихгуна, қиссаҳо, афсонаву ҳикоёт лозим аст» [50, с. 56].

Аз эҷодиёти Алӣ Бобочон ба сароҳат бармеояд, ки вай ҳамин пешниҳоди В.Г. Белинскийро сармашқи кори худ намуда, барои бачагон тимсолҳои аҷибе офаридааст, ки онҳо дорои рангу овози махсусанд ва диққати бачагонро зуд ба худ ҷалб мекунанд. Дар миёни осори барои бачагон офаридаи шоир асарҳои таърихгуна, қиссаҳои мароқангез ва афсонаву ҳикоёти ҷолиб низ кам нестанд, ки мисоли онҳоро дар ашъори барои хонандагони синни хурди мактабӣ офаридаи шоир бармало мушоҳида намудан имконпазир аст. Қабл аз он ки мутобиқати мавзӯ ва мундариҷаи ашъори шоирро бо хусусияти синнусолиии хонандагони синни хурди мактабӣ баррасӣ кунем, бояд қайд намоем, ки Алӣ Бобочон барои онҳо асосан, мачмуаҳои ашъори «Осмондара», «Зардолуи маҳтобӣ», «Атри кӯҳистон», «Мусиқии баҳор» ва «Алифбои парандаҳо»-ро

эҷод намудааст, ки ҳар кадоме аз онҳо ба хусусиятҳои синнусолии кӯдакон мувофиқат мекунанд.

Ба ақидаи А.Ҷӯраев, ки ағлаби маҷмуаҳои ашъори бачагонаи шоирро номбар кардааст: «...дар аксари ин маҷмуаҳо шеър, чистон, қисса ва дostonҳое гирд омадаанд, ки барои бачаҳои синни хурди мактабӣ бахшида шудаанд» [78, с.31].

Мусаллам аст, ки кӯдакони синни хурди мактабӣ хонандагони синфҳои ибтидоӣ буда, онҳо аз уҳдаи мустақилона хондану навиштан ва фаро гирифтани мазмуни асари бадеӣ, аз он ҷумла шеър, инчунин аз ёд кардани он мебароянд. Агар мазмуни шеър сода бошад, онҳо бе ҳеҷ мушкилӣ онро дарк менамоянд ва дар мавридҳои зарурӣ замзама мекунанд.

Доманаи мавзӯ ва мундариҷаи ашъори ба хонандагони синни хурди мактабӣ бахшидаи Алӣ Бобочон хеле фарох аст. Шоир барои ба хусусиятҳои синнусолии кӯдакон мутобиқат карданашон кӯшиш ба ҳарч додааст. Ӯ ҳаминро ба ҳисоб гирифтааст, ки дар ин синну сол кӯдакон на танҳо ба ашъори дорои тобиши иҷтимоӣ майл доранд, онҳо инчунин ба шеърҳои афсонагуна, таърихӣ, маърифатӣ, тамсилӣ ва ҳаҷвӣ низ мароқ зоҳир менамоянд.

«Осмондара» фарогири шеърҳо ва қиссаву дostonҳои Алӣ Бобочон буда, он аз маҷмуаҳои нисбатан, мукаммали шоир аст. Зеро ӯ ашъори дар тӯли чанд сол офаридаи худро ба ин китоб дохил кардааст. Дар маҷмуа қору рӯзгори бачагони синни хурди мактабӣ, олами ботинӣ, завқу эҳсос ва таъбу мароқи онҳо ба риштаи тасвир қашида шудааст. Кӯдакон дар ин синну сол бештар ба бозиҳои гуногун мароқ зоҳир мекунанд ва албатта, бозӣ ба инкишофи равонию ҷисмонии онҳо таъсири мусбат мерасонад. Маҷмуаи мавриди назар бо шеъри «Мошини Насим» сар мешавад. Тавре ки аз ҳолномаи шоир бармеояд, Насими қаҳрамони ин шеър, писари худи шоир аст. Яке аз сабабҳои дар сурудани ҷунин ашъори бачагона муваффақ шудани шоир он аст, ки ба ҳаёти кӯдакон аввал аз наздикӣ ошноӣ ҷуста, баъдан ба олами кӯдакони дигар сайр мекунад. Ба андешаи шоир, ҳар кори бузурге, ки кӯдакон дар оянда ба сомон мерасонанд, аз

бозиҳои кӯдаконаи онҳо сарчашма мегирад. Шоир ин андешаи баҳснопазирро дар хулосаи шеър ифода намудааст:

Ҳоло кашонад

Бозичахоро,

Фардо кашонад

Мову шуморо [21, с.7].

Тавре ки мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, замони кӯдакӣ давраи тақлидкорихост. Кӯдакон дар ин овон бештар ба калонсолон тақлид мекунанд. Қаҳрамони шеъри зикршуда Насим ҳам ба ронандагони касбӣ пайравӣ карда, мошинчаашро эҳтиёт мекунад, онро тозаву озода нигоҳ медорад, бо он ҳар гуна «бор» мекашонад.

Мавзуи тақлид ба амали калонсолон дар шеъри «Суратгир» низ таҷассуми худро ёфтааст. Дар ин шеър образи кӯдаке офарида шудааст, ки ба суратгирони касбӣ тақлид карда, на танҳо рафтори онҳо, балки амру фармон ва маслиҳатҳои онҳоро низ тақлид мекунад. Дар ин шеър танҳо суханони қаҳрамон ифода ёфтааст, ки онҳо ҳам омирона ва ҳам маслиҳатомез садо медиҳанд:

Ҳозир шавед, акоҷон,

Ман мегирам расматон.

Даст ба киса набаред,

Ба сӯи ман нигаред.

Пештар монед поятон,

Наҷунбед аз ҷоятон.

Китобатонро хонед,

Не, варақ нагардонед.

Вақти хондани китоб

Сурат мебарояд боб [21, с.7-8]!

Тавре ки аз муҳтавои шеър маълум шуд, дар чор байти аввал суханони кӯдаки «суратгир» омирона садо медиҳанд, аммо дар байти панҷуми шеър он ба худ тобиши маслиҳатомезро касб мекунад.

Ҳар гуна амали хайр ва самарабахши калонсолон кӯдакони синни хурди мактабиро ба шавқ меорад ва онҳо ҳам меҳоянд, ки дар иҷрои чунин корҳо саҳми муайян дошта бошанд. Ин мавзӯ дар шеърӣ «Гулпарварон» низ ба сароҳат бозтоби худро ёфтааст. Кӯдакон ба боғбонҳо бештар тақлид мекунанд, зеро онҳо неъматҳои моддӣ меофаранд, ки дар баробари пур кардани дастархони мардум муҳити зистро зебу оро медиҳанд ва аз ранги зебо ва бӯи муаттари гулҳои парвардаи онҳо на танҳо хушагон, балки дигарон ҳам баҳраи вофир мебаранд:

Омад баҳори дилкушо,

Мо гулшинонӣ мекунем.

Гулзорро дода ғизо,

Мо обмонӣ мекунем.

Мо боғбони кишварем,

Анвои гул мепарварем [21, с.74].

Дар маҷмуаи «Зардолуи маҳтобӣ» қабл аз ҳама, силсилаи «Зебо Ватани мо» интишор шудааст, ки бештар ашъори иҷтимоӣ ва ватандӯстонаи шоирро фаро мегирад. Шоир Ватани паҳновари онвақтаи мо-СССР-ро чун диёри дӯстӣ васфу ситоиш намудааст. Зеро он дар воқеъ, чун тақияҳои ваҳдати халқи олам ва сулҳу ороишу мардуми дунё маъруф шуда буд:

Эй диёри рӯзгори дӯстӣ,

Аз ту афзуд эътибори дӯстӣ...

Лозим ояд, чон ба ҳифзат медиҳем,

Эй диёри ғайзбори дӯстӣ [13, с.30]!

Аз синни хурдсолӣ дар дили кӯдакон ҷой додани меҳру муҳаббати Ватан вазифаи аввалиндараҷа ва таъхирнопазири адибон ва адабиёти бачагона маҳсуб меёбад. Шоир барои бо шукӯҳу шаҳомати ин Ватани паҳновар бештар ошноӣ пайдо намудани кӯдакон шеърҳои «Роҳҳои Москва», «Қалъаҳои дарҳаракат», «Кишвари паҳноварам», «Манораҳои нафт» ва ғайраро иншо намудааст. Ташаккул додан ва инкишофи ҳисси худшиносии хонандагон низ аз мадди назари шоир берун намондааст. Бо ин мақсад ӯ як идда шеърҳои таърихӣ

офаридааст. Масалан, шеърҳои «Ливои мо», «Гаҳвораи Инқилоб», «Қабри аскари номаълум», «Роҳи Гайдар» ва монанди инҳоро мисол овардан ҷоиз аст. Тобишҳои идеологӣ дар баъзе шеърҳои шоир мақоми хосса доранд. Ӯ чун мубаллиғи идеология ва таълимоти ҳизби коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ дар мавзуи зикршуда шеърҳои «Партияи бахтовар», «Галстуки сурх», «Дӯстии кӯдакон» ва «Пайшиносон»-ро эҷод намудааст, ки ҳар кадоме аз ин шеърҳо дар тарбияи ғоявии кӯдакони синни хурди мактабӣ таъсиргузор будаанд. Албатта, шоир муваззаф буд, ки ҳизби ҳукмрони замони Шуравиро мадҳу ситоиш намояд. Зеро идеалҳои ин ҳизб тамоми адабиёти моро фаро гирифта буданд ва адибон низ вазифадор буданд, бо офаридани асарҳои бадеӣ онҳоро манзури хонандагон намоянд. Ҳизби коммунист, дар шеъри «Партияи бахтовар» чунин тавсиф шудааст:

Партияи бахтовар,
Ту раҳбалади мой.
Дар кашфи ҳама асрор
Ақлу хиради мой...
Дар кори ту мебинем
Ҷаҳду ҷадали Ленин.
Аз ҳар зафарат пайдост
Фикру амали Ленин [13, с.34].

Мавзуи тарғиби дӯстии ҳамбастагии кӯдакон аз мадди назари шоир дур намондааст. Зеро дар замони Шуравӣ клубҳои ба истилоҳи ҳамонвақта дӯстӣ-интернатсионалистӣ амал мекарданд, ки вазифаи онҳо на танҳо тарғиби дӯстии бачагони Иттиҳоди Шуравӣ буд, балки ҳадафашон густариши дӯстии ҳамбастагӣ дар байни кӯдакони лагери ҷаҳонии сотсиализм низ маҳсуб меёфт. Шеърҳои «Дӯстии кӯдакон», «Дар паноҳи дӯстӣ» ва «Калиди дӯстӣ» ба ин ақидаи мо далел шуда метавонанд. Дар шеърҳои мазкур масъалаи баҳамназдикшавии миллатҳо, ки аз принсипҳои муҳими ҳизби ҳукмрони замон буд, ҳаллу ҷасли ҳудро ёфтааст. Масалан, дар шеъри «Калиди дӯстӣ»

шоир мақоми калидии забони русиро дар таҳкиму густариши дӯстии халқҳо хеле мушаххас ва самимона иброз доштааст:

Донӣ магар ин забон чиҳо кард?

Моро ҳама хешу ақрабо кард [13, с.40]!

Мусаллам аст, ки ҳар шоири асил, пеш аз ҳама, фарзанди замони худ аст. Алӣ Бобочон низ аз ин ҷумла истисно нест. Шоир зимни тасвири Ватани паҳновари Шуравӣ ба тасвири Ватани ба истилоҳи он замон «кӯчак»-и мо Тоҷикистон низ пардохтааст. Шеърҳои дар он замон офаридаи шоир «Суруди пахта», «Пири ҷавонгашта», «Водии зарҳез», «Нони танӯрӣ», «Чароғҳо», «Тақдири кӯҳу дарё», «Дашти хароба» ва амсоли онҳо дар ситоиши Тоҷикистонанд. Аммо шоир кишвари моро ҷудо аз Иттиҳоди Шуравӣ ва пешравихову тараққиёти онро бидуни таъсир ва мусоидати СССР тасаввур карда наметавонад, ки воқеан, чунин буд. Ин ақида, алаҳусус, дар шеърҳои «Таркиш», «Сутунҳо», «Ваҳши ромгашта» инъикоси равшани худро ёфтааст.

Шеъри «Кӯдакони олами сармоя» нақлӣ буда, баёнгари ҳаёти тираву тори кӯдакони иддае аз мамолики хориҷист. Шоир шеърро бо чунин мисраъҳо анҷом додааст:

Пой дар доми фиреби нокасон,

Зор меноланду сарсон мешаванд.

Оҳ, ин тифлон пайи як пора нон

Гушнаву ноком қурбон мешаванд [13, с.46].

Лозим ба тазаккур аст, ки ин шеър ҳулосаи амиқ надорад, аммо аз аҳаммияти тарбиявӣ оӣ нест. Хонандагон пас аз мутолиаи шеъри мазкур метавонанд, ҳаёти тираву тори мамолики хориҷаро бо ҳаёти ширину гуворои худ муқоиса намуда, ба ҳулосаи мушаххас оянд.

Яке аз шеърҳои, ки дар партави худшиносии миллӣ аз тарафи Алӣ Бобочон эҷод шудааст, шеъри «Забони модарӣ» мебошад, ки бо оҳанги ифтихори миллӣ ва таърихӣ ба қалам омадааст. Ин шеър на танҳо ба кӯдакони синни хурди мактабӣ хос аст, балки аз он хонандагони синни миёна ва калони мактабӣ низ суд ҷуста метавонанд. Шеъри «Суманак»-и шоир низ дар ҳамин руҳия эҷод

шудааст ва шоир зимнан аз ҷашни таърихии тоҷикон Наврӯз низ дар ин шеър ёдовар шудааст:

Суманаки нав,
Неъматӣ Наврӯз,
Чун бӯи баҳор
Ҳастӣ дилафрӯз [13, с.40].

Дар маҷмуаи «Зардолуи маҳтобӣ» силсилаи ашъори «Неъматӣ модартабиат» низ ҷой дода шудааст, ки метавонад, кӯдаконро дар руҳияи дӯстдоштани табиат ва шинохти нозу неъматҳои он тарбия намояд. Хонандагони синни хурди мактабӣ ба тавассути мутолиаи ин силсила, пеш аз ҳама, бо мавзӯҳои хушманзараи кишвари мо, аз қабилӣ дараву дарёҳо, шаршараву чашмасорон, кӯҳҳои осмонбӯс, бешаҳо, боғу роғҳо, гулу гиёҳҳои шифобахш хушбӯй ва ҳодисаҳои табиат ошноӣ пайдо карда, дилбастагашон ба табиат ва анвои неъматҳои он афзун мегардад. Дар ин синну сол кӯдакон дарбораи шинохти табиат ва ҷузъиёти он тасаввурот ҳосил мекунад. Вақте ки хонанда воридаи суҷат ва мазмуну муҳтавои ашъори силсилаи мавриди назар мешавад, шоир онҳоро ба сайри қуллаҳои Замчӯду Явроз, дараи Варзоб, дараи Чормағзак, Ҳазорчинор ва бешаҳои дилрабо мебарад ва онҳоро бо олами ҳайвоноту набототи минтақаҳои гуногун ошно месозад, ки дар ин раванд ҳисси табиатдӯстии хонандагонро густариш медиҳад. Хонандагон пас аз мутолиаи шеъри «Сайри беша»-и Алӣ Бобоҷон, ки характери тавсифию нақлӣ дорад, бо олами рангин ва пурасрори беша ошноӣ пайдо намуда, ҳаёлан аз бӯи гиёҳҳо димоғи худро муаттар мекунад, аз таъми марминҷону қорч ва ҳар гуна буттамеваҳо лаззати маънавӣ бурда, бо бошандагони беша, аз қабилӣ санҷобу харгӯш ва ҷӯру булбул ошно мешаванд ва дар лаби чашмае дам мегиранд. Шоир бешаро чунин тавсиф мекунад:

Баҳри фароғату сайр
Ҷое агар бикобӣ,
Аз беша дилкушотар
Ҷое дигар наёбӣ [13, с.59].

Алӣ Бобочон дар эҷоди шеърҳои тасвирӣ ба рассоми чирадасте шабоҳат дорад, ки бо истифодаи рангҳои мухталиф манзараҳоро тасвир мекунад ва ба хонандаи хурдсол лаззати эстетикӣ эҷдо менамояд. Масалан, дар шеъри «Маҳтобшаб» манзара бо калами шоир чунин ба риштаи тасвир кашида шудааст:

Ғарқи ғайз асту сафо маҳтобшаб,
Ҷонфизою дилкушо маҳтобшаб.
Ҳар тараф равшан бувад монанди рӯз,
Пурчило оинасо маҳтобшаб [13, с.63].

Бачагони синни хурди мактабиро ҳар гуна ҳодисаҳои ғавқуллода ба завқ оварда, ҳисси кунҷқобии онҳоро ангезиш медиҳад. Шоир ҳамин ҳислатҳои онҳоро ба назар гирифта, шеърҳои тасвирию нақлиро эҷод намудааст, ки қобили тавачҷуҳанд. Шеъри «Ҷанги майнаҳо» характери нақлӣ дорад ва аз сюжети содаву яклухт таркиб ёфтааст. Шоир бо баёни чунин воқеа хонандагони хурдсолро хушдор медиҳад, ки бо ҳам аҳлу тифоқ бошанд, то ин ки душманком нашаванд.

Муаллиф дар ин силсила роҷеъ ба ҳайвоноту парандаҳои зиёде шеърҳо офаридааст, ки на танҳо тавачҷуҳбарангезанд, инчунин бидуни тардид, маърифатбахшанд. Ҷои таъкид аст, ки Алӣ Бобочон дар бораи парандаҳо маҷмуаи алоҳидае низ эҷод ва тадвин намудааст, ки мо дар боби аввал роҷеъ ба вижагиҳои он маълумот дода будем. Аммо ҳаминро бояд дар ин ҷо қайд намуд, ки ашъори дар маҷмуаи «Алифбои парандаҳо» (2004; 2013) фароҳамомада барои хонандагони синни хурди мактабӣ ва инчунин синни миёнаву калони мактабӣ аҳаммияти бузурги маърифатиро касб кардаанд. Хонандагон дар дарсҳои табиатшиносӣ зимнан бо олами парандаҳо ошноӣ пайдо мекунанд, аммо онҳо дар раванди мутолиаи маҷмуаи мавриди назар тибқи тартиби алифбои имрӯзаи тоҷикӣ бо бисёре аз парандагони бумиву берунӣ шинос шуда, дар бораи онҳо маълумоти муфасссалтар ҳосил мекунанд. Ниҳоят, дар дили кӯдакон нисбат ба парандагони зикршуда меҳру муҳаббат пайдо мешавад.

Шоир дар ин силсилаи ашъор сайёдон ва душманони парандагонро маҳкум ва сарзаниш мекунад. Масалан, дар шеъри «Ўрдак» чунин омадааст:

Ба мавҷи об бозият
маро мафтунӣ худ созад,
Чӣ номард аст сайёде,
ки сӯят тир андозад [7, с.24].

Лозим ба ёдоварист, ки шеъри «Лона ба мурғак» хотимабахши маҷмуаи мавриди назар буда, муаллиф тавассути ин шеър хонандагонро ба сохтани лона ба парандагон ташвиқ мекунад:

Аз ман натарс, мурғак,
Ман бар ту лона созам.
Тирезадору равшан,
Дуошӯна созам [7, с.33].

Ба фикри мо, аз маҷмуаи «Алифбои парандаҳо» на танҳо омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ, балки омӯзгорони фанни табиатшиносӣ низ метавонанд, ба таври васеъ истифода баранд. Дар асоси он шабҳои саволу ҷавоб, викторина ва конференсияҳои илмию бадеӣ доир намудан ҷоиз аст, ки дар натиҷа ҳамбастагии фанҳои забону адабиёт ва табиатшиносӣ ба вуқӯ мепаивандад.

Алӣ Бобочон силсилаи шеърҳоеро таҳти унвони «Ман ҷӯраи танбал не» офаридааст, ки он дар маҷмуаи ашъори «Зардолуи маҳтобӣ» ба нашр расидааст. Ин силсила ба мавзӯи ниҳоят муҳимми таълиму тарбия бахшида шудааст. Аксарияти ашъори силсилаи мавриди назар оҳангҳои ҳаҷву истехзо ва писхандомез доранд. Ҳақ ба ҷониби Абдумалик Баҳорӣ аст, ки дар ин бора дар мақолаи худ «Адиби кӯдакон» чунин андешаронӣ мекунад: «Воқеан, асарҳое, ки барои кӯдакон ва наврасон офарида мешаванд, бояд молмоли писханду истехзо ва оҳангҳои ҳаҷвомез бошанд» [13, с.5].

Табиист, ки барои хонандагони синни хурди мактабӣ мавзуотинакуҳишу ҳаҷву истехзо мароқангезанд.

Ҳадафи шоир аз эҷоди ин силсилаи шеърҳои бачагона танҳо ҳаҷву танқид ва фош намудани норасоиҳо набуда, балки ӯ меҳодад, ба ҳамин васила

камбудиву норасоии кӯдаконро зикр намуда, роҳҳои бартараф намудани онҳоро нишон диҳад ва дар тарбияи дурусти онҳо саҳм гузорад. Бешак, рисолати шеъри ҳаҷвию танқидӣ низ ҳамин аст. Шеъри нахустини силсилаи мавриди назар «Қӯраҳо» ном дошта, оҳанги зарофату шӯхӣ дорад. Муҳтавои ин шеър нақлӣ буда, вақте ки қаҳрамони шеър дар бораи «қӯраҳо»-и худ- шеру тимсоҳ, мори айнакдор ва хирсу заррофа, инчунин шӯхиву бозиҳои худ бо онҳо ва ҳеҷ гуна зарар нарасониданашон сухан меронад, хонанда дар ҳайрат меояд ва дар дилаш шубҳа пайдо мешавад. Аммо ҳуди ноқил дар охир шубҳаи ӯро бартараф сохта, мегӯяд, ки ин ҳайвонҳо дар китобҳоянд.

Шоир дар шеърҳои дигар барбоддиҳандагони вақт, баҳонаҷӯён, айбҷӯён, ифлостабиатон, дурӯғгӯён, холабеғамҳо, танбалон, озордиҳандагон, бахилон ва нодонҳоро ба зер тозиёнаи танқид гирифтааст, ки танқидҳояш нишонрас ва таъсирбахш буда, барои ислоҳи камбудихо ба хонандагон ёрӣ мерасонанд.

Сарфаи вақт ва расидан ба қадри он аз аҳаммият ҳолӣ нест. Ин шеъри танқидии шоир дар охир ба худ оҳанги ҳикматомез гирифтааст. Қаҳрамони шеър Асо ном хонанда аз беҳушиву танбалӣ аввал қаламдонаш, баъдан калиди хонашонро гум мекунад ва пас аз ҷустуҷӯи зиёд онҳоро пайдо мекунад, аммо аз талаф додани вақти пурқимати худ дар ғафлат мемонад:

...Вале чун гум кунӣ вақтат,

Дигар ҳаргиз намеёбӣ [13, с.87]!

Яке аз хусусиятҳои хоси силсилаи шеърҳои «Ман қӯраи танбал не» дар он аст, ки шоир мазмун ва муҳтавои онҳоро аз ҳаёти воқеии ҳуди кӯдакон интиҳоб намудааст. Кӯдакон дар симои қаҳрамонони шеърҳо симои худ ё ҳамсолони худро бе мушкилӣ дида метавонанд. Масалан, танбалон дар шеърҳои «Абутанбал», «Аз якдигар танбалтар» ва «Орзуи танбал» аз рафтори ночои худ ва ҳаммаслаконашон огоҳ мешаванд. Шоир дар баъзе шеърҳои худ образҳои ба ҳам муҳолифро офаридааст. Онҳоро ба ҳамдигар муқоиса карда, хулосаи мушаххас баровардааст, ки хонанда фикри шоирро сидқан, қабул мекунад. Масалан, дар шеъри «Доно ва нодон» омадааст:

Ҳамсинфи моянд,
Доною нодон.
Ин – ҷӯраозор,
Он – роҳати ҷон [13, с.103].

Шоир дар ин силсила образҳои мушаххас ва хотирмоне офаридааст, ки онҳо таваҷҷуҳи ҳар хонандаро ба худ ҷалб менамоянд. Аз мутолиаи баррасии ашъораш бармеояд, ки ҳадафи шоир зимни ҳаҷву танқид ҳамеша тарбияи кӯдакону наврасон будааст. Тавре ки Н. Файзуллоев андешаронӣ намудааст: «Маҳз ҳаҷву истехзо ва мутоибаву мазох қодир аст, ки дар ниҳоди ҳар инсон, минҷумла, кӯдакон сифатҳои неки инсонӣ-шӯҷоату далериву ҷавонмардӣ, ростгӯиву ростқавлӣ, зиракиву адофаҳмӣ, покизагӣ, ҳозирҷавобӣ, заҳматписандиву олиҳимматӣ, нангу номусу шарафи миллӣ ва амсоли инро тарбия намояд» [110, с.480].

Агар аз ҳамин нуқтаи назари ин муҳаққиқи адабиёти бачагона ба ашъори Алӣ Бобочон ҷашм андозем, он гоҳ қимати тарбиявии онҳоро бидуни тардид, эҳсос хоҳем кард. Обьекти тасвири шоир ҳамон кӯдаконеанд, ки хонандагони синни хурду миёнаи мактабӣ ҳар рӯзу ҳар соат бо онҳо вомехӯранд. Онҳо ё ҳамсоя ё ҳамсинф ва ё хешу табори онҳоянд ва дорои чунин нуқсону камбудихоеанд, ки шоир онҳоро дар ашъори ҳаҷвиаш ба тасвир гирифтааст. Гоҳо чун рассом намуди зоҳирии онҳоро тасвир карда, гоҳо чун мушоҳидакори беғараз амалҳои ноҷой ва нофорами онҳоро инъикос намудааст ва дар бисёре аз шеърҳо оқибати нугувор ва пушаймониву тавбаю надомати онҳоро нақл намудааст. Ашъори ҳаҷвии шоир на танҳо хусусияти нақлӣ, инчунин хусусиятҳои ақливу фалсафӣ низ касб кардаанд.

Яке аз муваффақиятҳои эҷодии Алӣ Бобочон он аст, ки ӯ аз оқибати кори образҳои манфӣ ҳулосаҳои мушаххас ва мантиқӣ баровардааст ва кори хонандагони хурдсолро осон кардааст. Ин амали шоир, албатта ҷанбаи тарбиявии асарҳояшро пурқувват кардааст.

Дар руҳияи меҳнатдӯстӣ ва ғимматбаландӣ тарбия кардани хонандагон низ аз ҳадафҳои пайгиронаи адабиёти бачагона аст. Шоир Алӣ Бобочон дар шеъри

«Мӯрчаҳо», ки хусусияти нақлӣ дорад, ҳамин мавзӯро пайгирӣ кардааст. Шоир дар ин шеър мӯрчаҳоро таърифу тавсиф намуда, дар бораи беозории онҳо, аҳлу бекина буданашон, меҳнатдӯстию олиҳимматӣ ва дар тобистон ғами зимистонро хӯрданашон нақл намудааст:

Мӯрчаякон пуркоранд,

Аҳланду боиттифоқ.

Ба якдигар надоранд

Кинаю қасду нифоқ [17, с.16].

Беҳтарин шеърҳои шоир, ки аҳаммияти маърифатиро касб кардаанд ба кӯдакони синни хурди мактабӣ пешниҳод шудаанд, дар мачмуаи «Атри кӯҳистон» фароҳам омадаанд. Алӣ Бобочон дар эҷоди ашъори мачмуаи мавриди назар танҳо ба тасвири зебоиҳои табиат маҳдуд нашудааст. Ӯ тасвири пайванду ҳамбастагии инсонро бо табиат ҳадафи аслии хеш қарор додааст. Шоир хуб дарк намудааст, ки дар ин синну сол таваҷҷуҳ ва меҳру муҳаббати кӯдакон ба табиат, манзараҳои зебо, инчунин нозу неъматҳои он ташаккул меёбад ва онро бояд бо ташвиқу тарғиб ва суҳанҳои муассир инкишоф дод. Рисолати шеъри бачагона дар ашъори ба табиат бахшидашуда низ ҳамин аст. Ҷанбаи маърифатии ашъори ба табиат бахшидаи Алӣ Бобочон дар он зухур меёбад, ки ӯ бо така ба китобҳои муътамади тиббӣ, таҷрибаи тибби мардумӣ ва дониши ҳосилнамудаи худ чандин гиёҳҳои шифобахши Тоҷикистон ва ба кадом дард дору будани онҳоро ёдрас карда, инчунин сабзавоту меваҳоро номбар ва таърифу тавсиф намуда, барои кӯдакон ашъори дорои ҷанбаи маърифатӣ эҷод намудааст.

Ба варзиши пагоҳирӯзӣ машғул шудани кӯдакон гарави саломатӣ ва инкишофи ҷисмонӣ фикрии онҳо буда, ин падида дар як қатор шеърҳои шоир бозтоби худро ёфтааст. Гоҳо шоир дар шеърҳои бачагонааш ба тарзи танз ҳам ба ин масъалаи муҳим ишора мекунад. Масалан, дар шеъри «Гурбачаи варзишгар» аз забони кӯдак омадааст:

Гурбачаи ман-

Мошони хушёр,

Саҳар ба варзиш
Ҳамеша тайёр.
Бигӯяд: - Мияв,
Бархез аз хоб!
Варзиш намоем,
Ёбем обутоб [8, с.32]!

Тавре ки маълум аст, дар рӯзгори мо бозори китоб касод шудааст. Албатта, бо пешниҳоду ғамхориҳои Пешвои муаззами миллат роҳандозӣ шудани озмуни ҳамасолаи «Фурӯғи субҳи доной китоб аст» яке аз чораҳои бартараф намудани ин норасоист. Ташвиқу тарғиби китобхарию китобхонӣ дар ашъори Алӣ Бобочон мақоми хоссае дорад, ки намунаи он шеъри «Бозори китоб» аст. Ин шеър бозгӯии қадру қимат ва гармии бозори китоб дар замони Шуравист, аммо аҳаммияти тарбиявии худро ҳанӯз ҳам гум накардааст. Шеъри мазкур дорои сюжети махсус буда, муаллиф пас аз баёни серхаридор будани бозори китоб, шеърхониву соядастнависи шоирон ва аксбардориҳои суратгирон хушҳолии шохиди воқеа – кӯдаки хурдсолро дар ҳулосаи шеър чунин ба қалам медиҳад:

Аз чашму рӯи хурсанд
Меборад нуру партав.
Урра! Ба ман хариданд
Китоби рангаи нав [8, с.34]!

Чунин чорабиниҳо дар дили кӯдакону наврасон, бешубҳа, меҳри китобро афзунтар мегардонад. Дар бораи ниёзмандии мардум ба китоб мунаққиди рус В.Г.Белинский чунин таъкид карда буд: «Китоб ҳаёту мамоти рӯзгори мост. Ба он ҳама – ҳам пирону ҳам соҳибкорону ҳам бекорон ва ҳатто, кӯдакон низ ниёз доранд» [50, с.88].

Ба тамошои театр ҳам ҷалб намудани кӯдакону наврасон яке аз самтҳои тарбияи маънавӣ маҳсуб меёбад. Хусусан, имрӯзҳо ин масъала ба масоили ҳалталаб шомил шудааст. Шоир ба ин мавзӯ дар шеъри «Театр – дӯсти мо» тавачҷуҳ зоҳир намудааст. Ин шеър аз аносири нақливу сюжетӣ таркиб ёфта, муаллиф мазмуну муҳтавои як намоиши театри бачагонро, ки аз жанри

спектакл иборат будааст, ба риштаи назм кашидааст ва симою гуфтори каҳрамони онро, ки як духтараки баҳонаҷӯст, ба хонандагон пешкаш кардааст.

Қобили қайд аст, ки як қатор шеърҳои ба кӯдакон бахшидаи шоир чанбаи этнографӣ низ доранд. Шоир бо мақсади пос доштан ва эҳтиром намудани суннатҳои ниёгон шеърҳои махсус эҷод намудааст. Дар ин қатор шеърҳои «Кулча», «Шакаррез» ва «Суманак»-ро номбар намудан ҷоиз аст. Масалан, дар шеъри «Шакаррез» аз тарафи кӯхансолон ба қади арӯсу домод танга пошиданро чунин тасвир кардааст:

Бибию бобочонам

Каф-каф танга пошиданд.

Гӯё нукраву тилло

Аз сарашон чошиданд [8, с.7].

Инкишоф додани тахайюли кӯдакони хурдсол тавассути иншои асарҳои фантастикӣ ба вуқӯ мепаївандад. Хонандагони синну соли гуногун асарҳои фантастикии Абдумалик Баҳорӣ «Аҷоиботи Нодар» «Занбӯри айнақдор», Мирсаид Миршакар «Дурдонаҳои Амрита»-ро ба хушӣ пазируфтаанд. Аммо дар назми бачагона асарҳои фантастикӣ хеле каманд. Яке аз чунин асарҳои мароқангез манзумаи «Саёҳати Нахӯдак»-и Алӣ Бобочон мебошад. Ин манзума бо вучуди асари фантастикӣ буданаш аҳаммияти тарбиявию маърифатиро низ дорост. Дар мавридаш Максим Горкий чунин таъкид намуда буд: «Мо бояд илмро барои равнақи тахайюли кӯдакон ба қор гирем, кӯдаконро ояндабин тарбия намоем» [61, с.116-117]. Албатта, асари ҳамин ояндабиниҳо ва робитаи адабиёту илм буд, ки кӯдакони дирӯза ба дараҷаҳои баланди қошифони сирру асрори илм ва қайҳон расиданд.

Маҷмуаи шеърҳои бачагонаи Алӣ Бобочон «Бачаҳои хуб» асосан, ба кӯдакони синни миёнаи мактабӣ пешниҳод шудааст. Азбаски маҷмуаи мавриди назар дар авҷи ҳукмронии идеологияи ҳизби коммунист эҷод шудааст, табиист, ки шеъри нахустини он ба гиromидошти Ленин ва ғояҳои ӯ бахшида шудааст. Шоир муваззаф буд, ки ба ҳамин принсипи адабиёт, ки партиявийат ном дошт, риоя кунад. Муаллиф бо иншои шеъру сурудҳои алоҳидаи «Ватан», Мехонам»,

«Меҳнат-шараф», «Иди баҳор» ва «Эй кабӯтар!» хостааст, ки хонандагонро дар руҳияи ватанпарварӣ, меҳнатдӯстӣ, дӯстию якдилӣ ва сулҳпарварӣ тарбия намояд. Инҳо мавзуоти марказии адабиёти бачагона дар замони Шуравӣ буданд. Яке аз анъанаҳои пешқадами он замон ҳангоми таътили тобистона ба лагерҳои истироҳатӣ меҳнатӣ фаро гирифтани хонандагони мактабҳои миёна буд, ки бачагон вақти худро беҳуда сарф накарда, ҳам дам мегирифтанду ҳам дар ҷамъоварии ҳосил ба деҳқону боғбонон дастӣ ёрӣ дароз мекарданд. Чунин анъана дар шеърӣ «Хуш омадӣ, тобистон!», «Хайр, мактаб!» ва «Субҳи лагер» ба таври мушаххас бозтоби худро ёфтааст:

Рафта ба боғбонон

Бо ғайрати дучандон

Дар кори мевачинӣ

Ёрӣ диҳем, рафиқон [11, с.15]!

Мавзуи ёрӣ ба пирону калонсолон дар адабиёти мо ба мавзӯҳои анъанавӣ табдил ёфтааст ва он дар ашъори шоир низ мақоми хосса касб кардааст. Ё дар шеърӣ «Духтаракам, офарин!» мавзуи зикршударо на бо панду андарзи дилбазану обшустое, ки бачагон ба он чандон мароқ зоҳир намеkunанд, балки бо офаридани сюжети воқеӣ аз зиндагии рӯзмарраи хонандагони мактаб, яъне пионерон ҳаллу фасл кардааст. Кариму Носир ба ҳоли пиразани рӯйи барф афтада меҳанданд, аммо Маҳин ба рафтори нодурусти онҳо эътироз карда, сатили обро ба хонаи пиразан бурда медиҳад ва аз ӯ дуои нек мегирад:

Пиразан хурсандона

Гуфто чунин бар Маҳин:

- Ба ҳама мақсадат рас,

Духтаракам, офарин [11, с.21]!

Дар ин синну сол кӯдакон, аллакай, ба интиҳоби касби ояндашон шуруъ меkunанд, ҳарчанд ки аксарияти онҳо то хатми мактаб борҳо фикри худро дигар меkunанд, аммо орзуҳои ин замони кӯдакӣ аз хотирашон фаромӯш намешаванд. Шоир дар шеърӣ «Орзуҳои ширин», ки мазмунаш аз Наталя Забила аст, барои интиҳоби хонандагон якчанд касbero пешниҳод менамояд, ки ба онҳо Ватан ва

халқи он ниёз доранд. Дар охир хулоса мекунад, ки барои соҳиб шудан ба чунин касбҳо дар мактаб аз таҳти дил хондан зарур аст.

Шоир аз ҳаёти пур аз тазоди бачагони синни миёнаи мактабӣ як қатор шеърҳое эҷод кардааст, ки тобиши ҳаҷвию танқидӣ доранд. Аз миёни ин шеърҳо шеъри «Бачаҳои хуб» мақоми махсус дорад. Шеър дар шакли муколама эҷод шуда, дар он образи асосӣ Акрам аст, ки модар ба тавассути суолу ҷавоб аз вазъи синфашон ва ҳислатҳои ҳамсинфонаш воқиф мегардад. Худи Акрам бачаи шӯху беадаб аст. Барои ҳислатҳои бадаш ҳамсинфонаш ўро сарзаниш мекунанд. Ў ба модараш дар ҳақи онҳо бадгӯй мекунад. Аммо модараш хулоса мебарорад, ки айбу гуноҳ аз тарафи худи Акрам буда, онҳо барои ислоҳи камбудихояш ҳаракат мекунанд ва дар синфашон бачаҳои хуб бисёранд.

Маҷмуаи «Парвози орзу» барои наврасон пешниҳод шудааст. Аксарияти шеърҳои маҷмуаи мавриди назар ҷанбаи маърифатӣ доранд. Шоир ба ҳисоб гирифтааст, ки наврасон одатан, ба омӯхтан ва донишҷӯӣ таърихи Ватан, иқтисоди он ва Инқилобу Ҷанги Бузурги Ватанӣ мароқ зоҳир мекунанд. Шеърҳои «Шаҳри Октябр», «Қабри аскарӣ номаълум», «Додари Ленинград», «Қалъаҳои дарҳаракат» ва «Мо пайшиносем» наврасонро дар руҳияи худшиносӣ ва ватанпарварӣ тарбия мекунанд. Дар замони Шуравӣ дар назди ташкилотҳои пионерии мактабҳо гурӯҳи «Пайшиносони сурх» амал мекарданд, ки вазифаи аъзоӣ омӯхтан ва китобат кардани таърихи халқу кишвар буд, ки он дар шеъри «Мо пайшиносем» бозтоби худро ёфтааст:

Мо пайшиносем,

Мо серкорем.

Бо таърихи халқ

Мо кордорем [23, с.14].

Тарғиби идеологияи ленинӣ дар суруди «Дар паноҳи дӯстӣ» равшан ифода ёфтааст. Дар ин суруд руҳи болидаи наврасони замони Шуравӣ бо самимияти хос ва оҳанги мутантани яқдилӣ эҷод шудааст, ки онҳо чун фарзандони як оилаи бузург дар ҳамзистӣ роҳ ба сӯи қуллаҳои баланди илму дониш

мегирифтанд. Ҳама аз як гиребон сар бароварда, Ленинро падари маънавии худ мешумориданд ва васиятҳои ӯро ба ҷо меоварданд:

Дар шоҳроҳи дӯстӣ,
Ленинчиёни наврасем.
Мо дар паноҳи дӯстӣ,
Бар мақсади худ мерасем...
Бигрифта дасти якдигар,
Бардам қадам монем мо.
Дар мактаби Ленин-падар
Аз таҳти дил хонем мо [23, с.15].

Тасвири ҳаёти мактабии наврасон дар шеърҳои «Занги мактаб», «Навбатдор» ва «Имтиҳон» ба сароҳат ифода ёфтааст. Аз шунидани садои занги мактаб дили хонандагон ба ҷӯш меояд. Шоир дар шеъри дуҷум наврасонро хушдор медиҳад, ки бо наздик шудани имтиҳон фурсатро ғанимат шуморанд ва ба он тайёрии пухта бинанд. Зеро он санҷиши ҷиддии дониш ва муайянкунандаи сатҳи хониш аст:

Он, ки ҳар як дарсро пайваста хонд,
Ҳеҷ такроран ба синфи худ намонд.
Ҳар кӣ ғайрат карда аълохон шавад,
Лоиқӣ табрики бепоён шавад.
Имтиҳон наздик шуд,
Нағзакак хон, ҷӯраҷон [23, с.19]!

Дар синни миёнаи мактабӣ масъулияти хонандагон ба хондану маърифат андӯхтан торафт густурдатар мегардад. Бисёре аз хонандагони мактаб ба имтиҳонот тайёрии ҷиддӣ мебинанд ва онҳоро ташвишу ҳисси масъулият фаро мегирад. Ин гуна шеърҳои шоир хонандагони танбалро «аз хоб бедор мекунанд». Инчунин, таваҷҷуҳи хонандагон ба масоили беҳдошти саломатӣ ва гигиенаи шахсӣ, ки дар синни хурди мактабӣ ташаккул ёфта буд, дар ин синну сол инкишоф меёбад. Дар ин мавзӯ низ Алӣ Бобочон чанд шеър эҷод намудааст, ки бо вучуди тобиши ҳаҷвӣ доштанишон аҳаммияти маърифатӣ низ

доранд. Масалан, шеъри «Дӯсти қанд» аз ин қабил ашъор аст. Шоир дар ин шеър дар бораи хонандае нақл мекунад, ки дар хӯрдани қанд даҳонаш рӯзи дароз ором намегирад:

Вале чун шаб расад, бардорад афғон,

Бувад афғони ӯ аз дарди дандон [23, с.25].

Табиист, ки кӯдакони синни миёнаи мактабӣ низ ҳазлу шӯхӣ ва танзу зарофатро дӯст медоранд. Шоир дар маҷмуаи мавриди назар ҳамин талабот ва руҳияи онҳоро ба ҳисоб гирифта, ба он шеърҳои «Орзуи занбӯр», «Саду як баҳона», «Худкардари даво нест», «Хузури чон, биё, таътил!», «Аз якдигар танбалтар», «Абутанбал», «Рӯи баҳои «2» сиёҳ!», «Бозор не, Озор» ва амсоли онҳоро шомил намудааст. Моҳият ва мазмуну муҳтавои шеърҳои зикршударо ҳатто аз унвони онҳо дарк намудан ҷоиз аст. Муаллиф дар ин ашъор баҳонаҷӯёну дарсгурезон, холабеғамону танбалон ва дилозоронро ҳадафи ҳаҷву танқид қарор додааст. Ногуфта намонад, ки баъзе аз ин шеърҳоро шоир ба хонандагони синни хурди мактабӣ низ пешниҳод намудааст. Зеро чунин ҳислатҳои манфӣ дар кӯдакони ин синну сол низ ба ҷашм мерасанд.

Маҷмуаи ашъори «Пайғоми парасту»-и Алӣ Бобочон барои кӯдакон ва наврасон пешниҳод шудааст. Аз ҳамин хотир, шеърҳои дар он мунташиршуда аз лиҳози фароғии мавзӯ ва муҳтаво ва шаклҳои шеърӣ дар як ҷоя қарор надоранд. Аксари онҳо дар маҷмуаҳои пешини шоир низ ба нашр расидаанд. Муаллифи маҷмуа бештар ба фароғии мавзӯте мутаваҷҷеҳ шудааст, ки кӯдакону наврасони тоҷик ба он завқу мароқ доранд. Доманаи мавзӯоти ашъори шоир ниҳоят фарох аст. Аммо шоир бештар дар мавзӯҳои Тоҷикистон, меҳри модар, сахархезию дастёрӣ ба калонсолон, пайравӣ ба ҳунармандон, меҳру муҳаббат ба китобу мактаб, маърифатандӯзӣ, расидан ба қадри устодон, пайравӣ аз корҳои нек, гиромидошти арзишҳои миллӣ, аз қабилҳои суннатҳои миллӣ ва таъриху забони он, шинохти муҳити зист, манзараҳои дилфиро ба нотақрори кишвар ва амсоли он бештар таваҷҷуҳ зоҳир кардааст. Дар ин маҷмуа ашъори тамсилӣ ва ҳаҷвии шоир низ ҷой дода шудаанд, ки шавқу мароқи кӯдакон ва наврасонро афзунтар мекунанд.

Масалан, дар шеъри «Иди маърифат» роҷеъ ба баргузории намоиши китоб ва мулоқот бо аҳли адаб сухан рафтааст. Шоир хушҳолӣ ва шодии кӯдаконро аз ин чорабиниҳои фарҳангӣ чунин ба қалам додааст:

Аз соядасти ҳар адиб

Афзуд кадри ҳар китоб.

Пурнур шуд рухсори мо

Монанди рӯи офтоб [22, с.15].

Тавре ки муҳаққиқ Н.Файзуллоев қайд кардааст: «Дар «Пайғоми парасту» ном маҷмуаи Алӣ Бобочон бисёр шеърҳои ҳастанд, ки ба тавсифи гулу гиёҳ ва дарахту меваҳои Тоҷикистон бахшида шуда, хусусияти равшани маърифатӣ касб кардаанд» [110, с.609-610].

Воқеан, шеърҳои «Тут», «Шаҳтут», «Анҷир», «Меваи бихиштӣ» (шафтолу), «Зардолуи маҳтобӣ» «Тути заминӣ», «Қулфинай» ва «Марминҷон» кӯдакону наврасонро бо хусусиятҳои хосси ин меваҳо, шеърҳои «Пудина», «Ревочи тагисангӣ» (чукрӣ) , «Бодиринг ва карам», «Пиёз», «Сабзинакокул» (сабзӣ), «Лӯбиё», «Риши макка» (пӯпаки ҷуворӣ) ва «Мушки кӯҳистон» бошанд, онҳоро бо моҳияти ин гиёҳу растаниҳо ошно намуда, зимнан хусусиятҳои давоию шифоии онҳоро таъкид меkunанд. Хонандагон пас аз мутолиаи шеърҳои номбаршуда на танҳо лаззати эстетикӣ маънавӣ ҳосил меkunанд, инчунин онҳо маълумоти муҳтасари тиббӣ низ ба даст меоранд.

Шоир дар шеърҳои «Нони ҳалол», «Бобои деҳқон» ва «Даравгар» мавзуотеро матраҳ намудааст, ки дар бораи қору заҳмати кишоварзон барои пур кардани сари дастархони мардум ва сер кардани онҳо инъикос ёфтааст. Яке аз самимитарин шеърҳо дар бораи нон шеъри зикршудаи Алӣ Бобочон аст, ки бо байти зерин ба анҷом мерасад:

Сачда фармо, эй Алӣ, бар гармии дидори нон,

Шоҳи нозу неъматӣ дунё бувад нони ҳалол [22, с.32].

Шоир синну сол ва таъбу завоқи хонандагон ва талаботи замонро ба ҳисоб гирифта, барои наврасон маҷмуаҳои «Шеъри Истиқлол» ва «Наврӯзи наврасон»-ро эҷод намудааст. Азбаски дар боби аввал роҷеъ ба вижагиҳои

мачмуаҳои мавриди назар сухан ронда будем, баррасии онҳоро такрор накарда, хамин қадарашро қайд карданием, ки мачмуаи аввал асосан, ҷанбаи сиёсӣ иҷтимоӣ дорад. Шоир хостааст, ки ба василаи ашъори ин мачмуа ба мукамалтар шудани маърифати сиёсӣ иҷтимоӣ хонандагон мусоидат кунад.

Алӣ Бобочон дар ин росто ба масоили муқаддасоти миллӣ, сулҳу ваҳдат, истиқлолият, забону хунар, маърифату худшиносии миллӣ ва масоили марбут ба он рӯчу карда, ашъори тоза ва маърифатомӯз эҷод намудааст. Табиист, ки наврасону навҷавонон дар ин синну сол ба адабиёт нигоҳи ҷиддитар доранд ва шоир ҳам дараҷаи донишу тафаккур, таъбу завқи хонандагон ва талаботи замонро ба ҳисоб гирифтааст. Ашъори ин мачмуа бо самимияти гуфтор ва фарогирии мавзӯташ тавачҷухбарангезу хонданӣ. Яке аз беҳтарин шеърҳои мачмуаи мавриди назар шеъри «Файзи истиқлол» мебошад, ки бо байти зерин оғоз меёбад:

Тоҷикистон, хусни пирӯзист истиқлоли ту,

Дидаи бад дур бод, аз субҳи истиқболи ту [26, с.32].

Тавре ки дар боби аввал ишора шуд, мачмуаи «Наврӯзи наврасон» (2012) махсус барои мактабӣни хурдсол ва устодони онҳо пешниҳодгардидааст. Мавзӯҳои марказии мачмуа асосан, васфи баҳору Наврӯзи кишвар, парандаҳои маъруфу растаниҳои ғизоӣ шифой ва табиати муъҷизаҳои Тоҷикистон буда, шоир шеърҳои қисми аввалро бештар аз мачмуаҳои пешинаи худ гулчин кардааст, ки ба шогирдони мактаб тавсия шудаанд.

Ашъори қисми дуюми мачмуа барои устодон эҷод шудаанд ва аксарияти онҳо навад. Яъне, дар ин мачмуа ҳам шеърҳо барои хурдсолон ва ҳам барои калонсолон фароҳам омадаанд. Шоир дар иншои ашъори ин мачмуа дараҷаи фарогирӣ ва синну соли хонандагонро сарфи назар накардааст. Шеърҳои барои мактабӣни хурдсол эҷоднамудаи шоир содаву сабук буда, ашъори барои устодонашон пешниҳодшуда нисбатан мураккаб ва мушкилфаҳманд, ки дар жанрҳои суннатӣ ғазалу рубоӣ эҷод шудаанд. Масалан, шоир омадани баҳору Наврӯзро барои кӯдакон ба таври сода ва фаҳмо чунин хабар медиҳад:

Гулғунчаҳои шодоб

Бедор гашт аз хоб.

Бахшад ба чону тан тоб

Обу ҳавои Наврӯз [18, с.3].

Бозтоби ҳамин хабарихуш дар ашъори барои калонсолон офаридаи шоир чунин садо медиҳад:

Аз сабзаи тар чомаи нав дӯхт баҳор,

Аз машъали лола чехра афрӯхт баҳор.

Ҳамчу пари товус ҷаҳонро перост,

Моро хунари нигориш омӯхт баҳор [18, с.27].

Тавре ки ба мушоҳида мерасад, шоир дар шеъри дуюм, ки рубоист, калимаву ибораҳои нисбатан мушкилфаҳм ва санъатҳои кинояву маҷозро мавриди корбурди худ қарор додааст, ки онҳоро кӯдакон ба осонӣ дарк намеkunанд.

Хулоса, Алӣ Бобочон барои бачагон шеърҳои офаридааст, ки мавзӯ ва мундариҷаи онҳо ба хусусияти синнусолиии бачагону наврасон мувофиқат меkunанд. Ё пеш аз ҳама, майлу рағбат, таъбу завқ, ҳолати равонӣ, ҷаҳонбинӣ, муҳити зист ва дараҷаи фарогирию савияи дониши онҳоро ба ҳисоб гирифтааст. Мавзӯ ва мундариҷаи ашъори бачагонаи шоир аз олами кӯдакон ғосила намегирад, яъне тору пуди шеъраш аз ҳаёти кӯдакон сиришта шудааст. Муаллиф ҳам барои кӯдакони синни томақтабӣ, ҳам барои кӯдакони синни хурди мактабӣ ва ҳам барои наврасону ҷавонон шеърҳои алоҳида эҷод намудааст. Инчунин, шеърҳои низ дорад, ки барои хонандагони синну соли гуногун метавонанд, хидмат кунанд. Ашъори бачагонаи ӯ фарогири ҳадафҳои муайянанд. Агар иддае аз шеърҳои аҳаммиати тарбиявӣ дошта бошанд, зумрае дорои аҳаммиати эстетикӣ маърифатианд. Бисёре аз онҳо ҳам аҳаммиати маърифатӣ ва ҳам аҳаммиати эстетикӣ тарбиявиро касб кардаанд. Аз ин вачҳ, кӯдакону наврасон онҳоро бо шавқу завқ мутолиа меkunанд.

2.2. Жанр ва устухонбандии ашъори бачагонаи шоир

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки қисми зиёди осори Алӣ Бобочон барои кӯдакону наврасон эҷод шудааст. Ҷоиз аст, ки ўро бидуни тардид, шоири касбии кӯдакона номем. Нависандаи халқии Тоҷикистон Абдумалик Баҳорӣ кайд менамояд, ки «Дар шеърҳои шоир меҳру мухаббат, ҳарорату самимияти бузургеро нисбат ба кӯдакон эҳсос мекунем. Вай дунёи рангину нотақрори бачаҳоро дақиқназарона омӯхта, ба тарзи нигориши хоси худ-фаҳмрасу равшан ва хотирнишин тасвир менамояд» [13, с.4].

Ашъори кӯдаконаи шоир дар жанрҳои гуногун эҷод шудаанд. Маҷмуаи нахустини шоир «Бачаҳои хуб» (1963), ки фарогири ашъори бачагонааш буд, аз бист шеъри дар шакли ҷаҳорпора, яъне, сохти қофиябандии **аб, вб...** эҷоднамудааш, 4 шеъри дар шакли маснавӣ гуфтааш яъне, сохти қофиябандии **аа, бб...** ва 4 шеъри ҳаҷвию 2 афсонаи тамсилияш таркиб ёфтааст. Бояд афзуд, ки дар маҷмуаи «Мусича» (1965) аз 15 шеър 9 ададаш дар шакли ҷаҳорпора ва 6 ададаш дар шакли маснавӣ эҷод шудааст.

Дар маҷмуаи «Парвози орзу» (1971) 20 шеър дар шакли ҷаҳорпора, 8 шеър дар шакли маснавӣ, 2 суруду 1 тарона, 1 ҷиғъа ва 4 чистон ба нашр расидааст. Шоир дар маҷмуаи ашъори бачагонаи «Осмондара»-и худ (1981), ки нисбатан калон аст, 61 шеърро дар шакли ҷаҳорпора, 17 шеърро дар шакли маснавӣ ва 1 шеърро дар шакли ғазал фароҳам овардааст. Инчунин, ба маҷмуаи мавриди назар 5 суруд, 1 шеър дар шакли арӯзи озод, 4 шеъри мусаддасгуна, яъне ҳар банди онҳо иборат аз шаш мисраъ, 21 шеъри ҳаҷвӣ, 3 масал, 1 афсона, 4 чистон, 1 ривоят ва 1 ҷиғъа дохил шудаанд.

Маҷмуаи «Зардолуи маҳтобӣ» (1988) низ муҳташам буда, ба он шоир 135 шеъри дар шакли ҷаҳорпора, 28 шеъри дар шакли маснавӣ, 5 шеъри дар шакли ғазал ва 1 шеъри дар шакли ҷиғъа сурудаи худро ба нашр расонидааст. Бар замми ин, ба китоби мазкур 8 суруд, 3 масал, 4 шеъри мусаддасгуна, 30 шеъри ҳаҷвӣ (аз он ҷумла, 22 адади онҳо дар шакли ҷаҳорпора эҷод шудаанд), 4 чистон, 1 ривоят, 5 афсона, 1 тамсил ва 1 қисса ворид шудаанд.

Дар мачмуаи «Атри кӯҳистон» (1993) бошад, 71 шеър дар шакли чаҳорпора, 14 шеър дар шакли маснавӣ, 1 шеър дар шакли мусаддас, 2 суруд, 1 тамсил, 1 қиссаи фантастикӣ, 1 масал ва 1 афсона ба чоп расидаанд.

Шоир ба мачмуаи хурди «Шеъри Истиклол» (2001) 2 шеъри дар шакли чаҳорпора эҷоднамудааш ва 26 ғазалу 3 сурудашро дохил намудааст.

Мачмуаи «Пайғоми парасту» (2003) калонҳаҷм буда, дар он 84 шеъри дар шакли чаҳорпора ва 26 шеъри дар шакли маснавӣ сурудаи шоир нашр шудаанд. Инчунин, ба мачмуаи мавриди назар 9 суруд, 6 ғазал, 5 чистон, 1 шеъри мухаммасгуна (ҳар банди он аз 5 мисраъ таркиб ёфтааст), 1 қитъа, 1 масал ва 1 шеър дар вазни арӯзи озод роҳ ёфтаанд.

Муаллиф ба китоби «Алифбои парандаҳо» (2004; 2013) 31 шеъри худро ворид намудааст, ки аз онҳо 2 шеър дар жанри ғазал, 22 шеър дар шакли чаҳорпора, 6 шеър дар шакли маснавӣ ва 1 байти алоҳида эҷод шудаанд.

Ба мачмуаи «Муסיқии баҳор» (2008) 5 шеъри дар шакли чаҳорпора ва 4 шеъри дар шакли маснавӣ гуфтаи шоир, инчунин як шеъри тамсилии ӯ ворид шудаанд. Дар мачмуаи «Илҳоми Роғун» (2010) 3 ғазал, 2 суруд ва як шеъри дар шакли чаҳорпора сурудаи шоир фароҳам омадаанд.

Шоир ба мачмуаи «Наврӯзи наврасон» (2012) 3 суруд, 5 ғазал, 22 рубой, 12 шеъри дар шакли чаҳорпора, 4 шеъри дар шакли маснавӣ эҷоднамудааш ва 1 шеъри мусаддасгунаи худро шомил намудааст.

Тавре ки дида баромадем, қисми аз ҳама зиёди осори манзуми Алӣ Бобочонро шеърҳои дар шакли чаҳорпора эҷоднамудаи ӯ ташкил медиҳанд. Ин шакли шеърӣ ба адабиёти мо асосан, дар солҳои сиёми асри бист аз адабиёти рус бо ду восита, яъне ҳам бо роҳи шаклпазирии шоирон аз адабиёти шуравии рус ва ҳам бо таъсири тарҷумаҳо ворид шудааст. Адабиёти кӯдаконаи тоҷикро дар солҳои сиёми асри гузашта бештар тарҷумаи шеърҳои рус ғанӣ гардонида буданд. Баъдан, шоироне, ки барои калонсолон шеър эҷод менамуданд ва шоироне, ки барои кӯдакону наврасони тоҷик шеър мегуфтанд, тадриҷан аз ин шакли суннатии назми рус пайравӣ карданд ва дар адабиёти мо шакли шеъри чаҳорпора ривочу раванқ ёфт ва ин раванд ҳанӯз идома дорад.

Дар солҳои шастум дар шакли чаҳорпора гуфтани шеър дар адабиёти тоҷик ба анъана табдил ёфт. Бояд иқрор намуд, ки адибони мо аз ин анъана бурд карданд. Зеро на танҳо шакли шеъри мо нав шуд, балки аз шакли зоҳирӣ тарҷеҳ додани маънӣ ба вуқӯъ пайваст. Акнун шоиронро тангии қофия чандон ба душворӣ мувоҷеҳ намекард. Яъне, барои офаридани чор мисраи шеър ҳамагӣ ду қофия кофӣ буд. Зимнан, гуфтани шеърҳои нисбатан пурмаъно ба шоирон даст дод. Алӣ Бобочон дар замоне қадам ба майдони адабиёт ниҳод, ки чунин шакли шеърӣ, аллакай мақоми худро дар адабиёти мо ёфта буд. Ба ифодаи дигар, дар ин шакли шеърӣ маънӣ дар ҷои аввал меистад. Ё дар гуфтани чунин шеърҳо ҳанӯз аз қадамҳои аввали худ муваффақ шуд. Масалан, банди аввали суруди «Меҳнат – шараф»-и ӯ чунин аст:

Дар кишвари маҳбуби мо
Меҳнат бувад кори шараф.
Ҳар кас, ки меҳнат мекунад,
Ганҷи мурод орад ба қаб [11, с.7].

Мусаллам аст, ки дар банди иқтибосовардаи мо қофияи андармиён, яъне **аб, вб** кори шоирро хеле осон кардааст. Ё тавонистааст, ки матлаби худро бе ягон мушкилӣ ифода намояд. Чунин падида дар бисёре аз бандҳои шеърӣ сурудҳои шоир ба мушоҳида мерасад. Масалан, дар банди сеюми шеъри «Иди баҳор» омадааст:

Имрӯз мактаббачаҳо
Дар кӯчаҳо хонда суруд,
Сӯи намоиш мераванд
Бо хуррамии беҳудуд [11, с.8].

Чунин шакли шеърӣ аз шоир ягон ҳел сохтакорӣ ва суҳанбозиву тақаллуфро тақозо намекунад. Манфиати дигари шакли чаҳорпора дар он аст, ки барои гуфтани шеърҳои суҷетнок роҳи васеъ мекушояд ва композитсияи шеърро устувор мекунад. Чунин вижагӣ дар шеърҳои «Шабе дар полиз», «Сайри беша», «Театр-дӯсти мо» ва «Муҳобот» бармало эҳсос мешавад. Масалан, шеъри «Шабе дар полиз» хусусияти нақлӣ дорад ва шоир аз забони

наврас воқеаро нақл мекунад. Банди аввали шеър дар шакли қофияроии маснавӣ суруда шуда, чор банди дигари шеър дар шакли чаҳорпора эҷод шудааст. Инак, банди аввали шеъри мавриди назар:

Боре рафтам ба сахро,

Ба мобайни палакҳо.

Чашидам аз харбуза,

Шакар барин бамазза [8, с.12].

Раванди воқеа бо тартиби муайян нақл карда мешавад. Шоҳиди воқеа аз шаб дар рӯйи кат хобида, аз бобояш афсонаҳо шуниданаш, паридани ситорахоро тамошо карданаш, манзараи ширмахтоб ва бӯи хуши дастамбӯю хандалакро эҳсос карданаш нақл намуда, аз он шаби дилпазир чунин хулоса мебарорад:

Намеравад аз ёдам,

Ҳаргиз он шаби ором.

Бӯи хуши харбуза-

Файзи полизи бобом [8, с.12].

Чуноне ки аз баррасии ин шеър аён шуд, шакли шеърии чаҳорпора дар эҷоди ашъори нақлӣ ва дорои сюжет кӯмак мекунад ва устухонбандии шеърро таъмин намуда, ба шоир имкони фароҳи иброи андешаро фароҳам меоварад. Ин шакли шеърӣ пеши роҳи суханбозиҳои беҳударо мегирад. Шеъри «Роҳи беҳатар»-и Алӣ Бобоҷон аз зумраи чунин ашъор аст. Ин шеъри нақлӣ ҷанбаи маърифатӣ дошта, дар он аҳаммияти роҳи зеризаминӣ баён шудааст. Шоир аз номи хонандаи мактаб аз роҳи мошингард худсарона ва ғайриқонунӣ гузаштани ҳамсинфаш Сафар ва ба ҷони ӯ таҳдид намудани хатарро нақл намуда, ба хулосаи асоснок меояд. Дар шеъри мазкур низоми муайяни сюжет, пайдарҳамии фикр ва устувории композитсия ба мушоҳида мерасад:

Роҳи зеризаминӣ-

Роҳи беҳавфу хатар.

Дертар равӣ ҳам, биё,

Кунем аз он ҷо гузар [22, с.16].

Ин гуна шеърҳои шоир ниҳоят фаровонанд ва дар ҳамаи маҷмуаҳои ашъори бачагонааш ворид шудаанд.

Шеърҳои, ки дар шакли маснавӣ гуфта мешаванд, ашъори суннатӣ махсуб меёбанд ва онҳоро дар адабиёти классикии форсу тоҷик бисёр пайдо карда метавонем. Пас аз шеърҳои ҷаҳорпора ба ин намуди ашъор дилбастагӣ доштани Алӣ Бобочон ба мушоҳида мерасад. Шоир ин шакли шеърро барои сурудани ашъори тавсифию тасвириаш бештар истифода бурдааст. Бузургтарин намунаи ин шакли шеърӣ дар адабиёти классикӣ «Маснавии маънавӣ»-и Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ ва дар адабиёти муосири тоҷик достони «Ҷони ширин»-и Мирзо Турсунзода махсуб меёбад, ки онҳо дар як вазн эҷод шудаанд. Аммо Алӣ Бобочон маснавиҳои мукамал эҷод накардааст, балки дар ашъори муқаррарӣ ва хурди бачагонааш танҳо аз шакли қофиябандӣ ва тарзи баёни матолиб истифода бурдааст ва онҳо бо авзони мухталиф эҷод шудаанд.

Мо метавонем, ин гурӯҳи ашъорашро шартан, **шеърҳои маснавигуна** номем, ҳарчанд ки ин истилоҳ дар адабиётшиносии муосир чандон маъмул нашудааст. Ҳоло намунае аз ашъори маснавигунаи шоирро мисол меорем. Шеъри «Шамолак»:

Шамолаки саҳроӣ,
Аҷаб ту дилкушой.
Шӯхию беқарорӣ,
Сабре ба дил надорӣ.
Нарму навозишгарӣ,
Чун нафаси модарӣ.
Аз ҳар тараф биёрӣ
Бӯи гули баҳорӣ.
Биёрӣ аз лаби ҷӯ
Бӯи сабуки ҳулбӯ.
Шамолаки бозигар,
Шамолаки муаттар [13, с.69].

Дар ин шеъри маснавигуна сухан дар бораи сифатҳои шамолак меравад. «Шамолак» шакли тасғирии вожаи «шамол» буда, он ба маънои «шамоли форам ва насим» меояд. Ин калима дар адабиёти гуфтории тоҷикон низ мустаъмал аст Масалан, дар ин дубайтии мардумӣ:

Шамолак мевазад бо барги гандум,
Мусофир гаштаам дар шаҳри мардум...

Ба фикри мо, ба устухонбандии ин шеъри тавсифии Алӣ Бобочон андаке халал ворид шудааст. Агар шоир банди сеюми шеър:

Нарму навозишгарӣ,

Чун нафаси модарӣ-ро ба охир меовард, мазмун хароб намешуд, балки он ба тариқи хулоса чамъбаст мегардид.

Яке аз вижагиҳои ашъори тавсифӣ он аст, ки баъзан, шоирон ба ҷанбаи чамъбастии онҳо чандон мутаваҷҷеҳ намешаванд.

Ҳолатҳое низ рух додаанд, ки Алӣ Бобочон зимни корбурди ин шакли шеърӣ як идда шеърҳое офаридааст, ки дар онҳо нақлу муколама мақоми марказиро ишғол намудаанд. Чунин ҳодиса дар ашъори кӯдакона аҳён-аҳён ба назар мерасад. Дар шеъри тамсилии «Кабк ва Лаклак» шоир муколамаи ин ду парандаро ҳамчун мушоҳида ба қалам додааст, ки банди чоруми шеър чунин аст:

- Чаро дар ҷои бас боло

Бисозӣ лонаи худро?

- Наход инро намедонӣ?

- Чӣ мешуд, ки бифаҳмонӣ [13, с.60]!

Мисраъҳои якум ва дуюми ин банди шеър суоли кабк, мисраи сеюм сухани лаклак аст, ки ба суоли кабк бо суол ҷавоб додааст, мисраи чорум хоҳиши кабк аст. Ҳодисаи ба суол бо суол ҷавоб додан дар адабиёт собиқаи дерина дорад. Чунин падида баъзан, мазмуни шеърро метавонад ба духӯрагӣ барад.

Дар шакли маснавӣ гуфтани шеър дар ашъори ҳаҷвии шоир ҳам ба мушоҳида мерасад. Масалан, шеърҳои «Ҷӯраҳо», «Баҳонаҷӯ», «Орзуи танбал» (аз силсилаи «Мо ҷӯраи танбал не») бо ҳамин равиш эҷод шудаанд. Шеъри

«Орзуи танбал» тобиши психологӣ дошта, муаллиф ба олами ботинии кӯдаки танбал фурӯ рафтааст ва онро сароҳатан ошкор кардааст. Ин шеър композитсияи устувор дорад ва истехкоми маънӣ ҳам ба тавассути қофиябандии маснавӣ ба вучуд омадааст. Шеър ҳам аз нигоҳи мантиқ дуруст чамъбаст шудааст. Абёти муассир ва алоҳидаи шеър инҳоянд:

Кошки худи ошу нон

Медаромад ба даҳон...

Кошки доим худ аз худ

Супориш иҷро мешуд.

Кошки қалам кор мекард,

Дарсамро тайёр мекард...

Кошки сар мешуд таътил

Аз нимаҳои таҳсил.

Корам чигил намешуд,

Дилам хичил намешуд [13, с.98].

Бояд қайд намуд, ки дар шакли маснавӣ шоир афсонаҳои «Хирс ва гург», «Халтаи шағол», «Мукофоти амал», масалҳои «Баҳси газу ҳезум» ва «Ноаҳлӣ»-ро низ эҷод намудааст. Истифодаи тарзи мазкури қофияроӣ, агар аз як тараф хушоҳангии масалу афсонаҳои шоирро таъмин намуда бошад, аз ҷониби дигар, шоир тавонистааст, ки зимомии қофияҳоро ба ихтиёри худ гирифта, ба пайдарҳамии фикру ҳусни баён роҳ ёбад ва нақли таассуротбарангези худро бо шӯру шавқ идома диҳад. Афсонаи «Халтаи шағол» чунин оғоз мешавад:

Дар домани Андархам

Як села чӯча дидам.

Равонанду рақсонанд,

Таронаҳо мехонанд.

Ќумла дафу най доранд,

Карнаю сурнай доранд [13, с.114].

Дар иншои масал Алӣ Бобочон аз масалнависи машҳури рус Крилов таъсирпазирӣ кардааст ва дар ин ҷода таҷрибаҳои хубе ҳам касб намудааст.

Масалҳои «Баҳси газу ҳезум» ва «Ноаҳлӣ»-и ӯ дар адабиёти бачагонаи тоҷик мақоми махсус доранд. Масали «Баҳси газу ҳезум» аз мунозираи ашъи бечон таркиб ёфта, баҳси беҳудаи онҳоро гӯгирд бартараф менамояд ва бо андарзи худ онро ҷамъбаст мекунад.

Чунин тарзи хулосабарорӣ ва ҷамъбасти мунозира «Баҳориёт»-и Саййиди Насафиро ба хотир меорад ва ақидаҳои муросочӯиву мурувватандешии шоирро собит месозад.

Шоир дар ин гуна масалнависӣ кӯшиш ба ҳарч додааст, ки ҳатти сужет канда нашавад ва устухонбандии онҳо устувор боқӣ монад. Чунин падида дар афсонаи «Бузи мағрур» бармало ба мушоҳида мерасад. Ин афсонаи манзум аз ҷиҳати мазмун, сужет ва композитсия ба ҳикояи хурди тамсилӣ шабоҳат дорад. Шоир ба пайдарпайии баёни воқеа диққат додааст. Воқеа аз ибтидо то интиҳо аз забони ҳуди шоир нақл карда мешавад. Сухан дар бораи худситоӣҳо ва кибру ғурури буз меравад, ки вай дар назди барра ҳудро таърифу тавсиф мекунад.

Чунин усули баёни воқеа дар афсонаҳои «Хирс ва гург» «Халтаи шағол» ва «Мукофоти амал» низ риоя шудааст. Яъне, шоир чун ровӣ ҳодисаҳоро нақл мекунад ва дар охир аз мазмуну мундариҷаи онҳо хулосаи мантиқӣ мебарорад, то ба ин васила моҳияти асосии онҳоро ба таваччуҳӣ кӯдакону наврасон расонад.

Суруду таронаҳои Алӣ Бобочон низ хеле хушоҳанг ва ҷолибу таваччуҳбарангезанд. Аксарияти онҳоро кӯдакону наврасон аз ёд карда, бо оҳанг месароянд. Албатта, ба дили хонандагони хурдсол ҳар гуна суруду тарона роҳ намеёбад. Чунин маҳбубият пайдо кардани ин жанрҳои шеърӣ Алӣ Бобочон сабаб дорад. Ҳоло ба хотири мо мазмуни суханони ибратомӯзи шоири бузурги рус Корней Чуковский мерасад. Мавсуф ба адибони бачагона тавсия додааст, ки дар ҳар сатру байти шеър мавод бояд ҷой дошта бошад; барои рассомон низ. Вазни шеър мувофиқи талаби мавзуву ҳолат бояд тағйир ёбад, дар шеър зарбу оҳанг ва мусиқии дилкаш мавҷуд бошад. Байни байту мисраъҳои ҳар шеър қофияҳо наздик бошанд. Ҳар як мисраъ монанди як ҷумла бояд мустақилияти грамматикӣ дошта бошад, дар шеърҳо нисбат ба сифатҳо

феълҳо бояд бештар истифода бурда шавад. Шеърҳои бачагона ба калонсолон ҳам хизмат карда тавонанд [125, с.323-345].

Агар аз рӯи ҳамин тавсияҳои Корней Чуковский ба суруду таронаҳои Алӣ Бобочон ручуъ кунем, он гоҳ ба натиҷаҳои дилхоҳ ва хулосаҳои сахт мерасем. Шоир ханӯз дар айёми ҷавонияш ба эҷоди суруду таронаҳои бачагона майл пайдо кардааст. Аз он ҷумла, суруди «Эй кабӯтар!»-и ӯ, ки дар маҷмуаи нахустинаш «Бачаҳои хуб» ба нашр расидааст, аз истеъдоди баланди шоирӣ ва табъу завқи сурудофаринии шоир дарак додааст. Ин суруд солиёни дароз вирди забони кӯдакону наврасон буд ва имрӯз низ аз даҳон наафтаидааст. Сабабаш пеш аз ҳама, дар он аст, ки шоир дар он ба ҳамнишинии калимаҳои ҳамоҳанг ва кофияву радифҳои муносиб тавачҷуҳи махсус зоҳир намудааст. Илова бар ин, ба олами андешаҳо ва ҷаҳони ботинии кӯдакону наврасон фурӯ рафтааст. Руҳи замони Шуравиро, ки чун тақияҳои сулҳу амонӣ дар тамоми олам эътироф шуда буд, ба ҳисоб гирифтааст. Банди аввалу охири суруди мавриди назар ин аст:

Туро ман мепарастам, эй кабӯтар,

Нигаҳбони ту ҳастам, эй кабӯтар!

Пару боли сафедатро бибӯсам,

Биё, биншин ба дастам, эй кабӯтар [11, с.9]!

Чунин хушоҳангӣ ва самимият дар «Суруди наврӯзӣ» низ ба мушоҳида мерасад. Дар ин суруд, ки ба ҷашни суннати нигонамон бахшида шудааст, вожаҳои суфтаву хушсадо мавриди корбурди шоир қарор гирифтаанд ва оҳанги онро дилчасп кардаанд:

Файзу зиёи Наврӯз,

Тобу ҷилои Наврӯз,

Ҳусни латиф дорад

Дар рӯзҳои Наврӯз [23, с.20].

Шоир дар маҷмуаи «Зардолуи маҳтобӣ» «Тути заминӣ»-ро ҳамчун шеър муаррифӣ карда бошад ҳам, он аз ҷиҳати оҳангу банду баст ба таронаи бачагона наздиктар аст. Пораеро аз он иқтибос меорем:

Аҷаб ширинӣ,
Тути заминӣ.
Асал баринӣ,
Тути заминӣ...
...Аввал ду дона
Чашида бидам,
Сонӣ як сабад
Аз ту бичинам... [13, с.62].

Суруди «Гулпарварон»-и Алӣ Бобочонро кӯдакону наврасон бо оҳанги мутантан чун хори умумӣ месароянд. Ин суруд онҳоро дар руҳияи зебоишиносӣ ва сабзу хуррамгардонӣ тарбия мекунад:

Омад баҳори дилкушо,
Мо гулшинонӣ мекунем.
Бар марзи боғу роғҳо
Мо обмонӣ мекунем.
Мо боғбони кишварем,
Анвои гул мепарварем [18, с.5].

Албатта, аҳаммияти суруд дар тарбияи кӯдакону наврасон баҳснопазир аст. Дар ин бора Н. Файзуллоев чунин ақида дорад: «Табиист, ки беҳтарин шеърҳо баъди ба оҳанг ворид гардидану суруда шуданашон шуҳрату нуфуз пайдо мекунанд ва нақшашон дар тарбияи завқу биниш ва шинохти зебоиву нафосат, дар дарки ҳақиқат ва эҳсоси худогоҳиву худшиносӣ амиқтару дақиқтар мешаваду меафзояд» [110, с.451].

Ғазал яке аз жанрҳои писандидаи Алӣ Бобочон буда, онро барои кӯдакону наврасон низ эҷод кардааст. Ғазалиёти ӯ на танҳо тобиши лирикӣ доранд, балки онҳо тобиши иҷтимоӣ низ касб кардаанд. Шоир таҳти унвони «Забони тоҷикӣ» ғазали хубе эҷод кардааст, ки дар он бар хилофи баъзе ғазалиёти классикони мо яклухтии мазмун ва композитсияи он риоя карда шудааст. Ин ғазал соли 1977, замоне эҷод шудааст, ки забони тоҷикӣ ҳанӯз мақоми давлатӣ нагирифта буд. Ин ҷо матлаъ ва мақтаи ғазалро иқтибос меорем:

Забони мо чу дарёи дамон аст,
Ба қаъраш гавҳари тобон ниҳон аст...

Забон ояд ба кас бо шири модар,
Аз ин рӯ, асли ҷон аст, асли ҷон аст [21, с.44].

Мачмуаи «Алифбои парандаҳо» бо жанри ғазал оғоз меёбад, ки унвони он «Андалеб» аст. Ин ғазал чун дигар ғазалиёти шоир ҳарчанд шаклан ба ғазалҳои классикон шабеҳ бошад ҳам, аз лиҳози фарогирии мавзӯ ва мундариҷа ғазали замонавист. Зеро шоир ҳам дар матни ғазал ва ҳам дар мақтаи он руҳи тозаро ворид кардааст. Инак, мақтаи ҳамон ғазал:

Меравӣ фасли хазону мерасӣ бо нози гул,
Тоҷикистон бар навои туст пазмон, андалеб [7, с.3].

Микдори ғазалиёти шоир дар мачмуаҳои «Зардолуи маҳтобӣ» ва «Пайғоми парасту» назар ба дигар мачмуаҳо бештар аст. Барои баёни матлаб аз қолаб дида, муҳимтар чизе нест. Шоир аввал худ мавзӯро интиҳоб мекунад, баъдан қолаби муносиб пайдо мешавад. Агар ин ҷузъро пайдо карда натавонад, матлаби худро ба таври дилхоҳ баён карда наметавонад.

Мо зимни таҳқиқот аз ашъори бачагонаи Алӣ Бобоҷон аз жанри фардбайт ҳамагӣ як намунаро пайдо кардем, ки он дар мачмуаи «Алифбои парандаҳо» ба нашр расидааст ва он «Рух» ном дорад. Шояд шоир аз сабаби камии маълумоти худ дар бораи ин парандаи афсонавӣ барои иброи андеша жанри фардбайтро интиҳоб карда бошад:

Рух қавимурғест, аз афсонаҳо ояд паид,
Исми ӯ пайдост, аммо ҷисми ӯро кас наид [7, с.20].

Пас аз фардбайти мазкур кӯтоҳтарин шеър, ки шоир эҷод намудааст, аз ҷор мисраъ таркиб ёфта, он шеъри ҳаҷвист. Албатта, бо ҷунин кӯтоҳӣ матлабро ба пуррагӣ баён кардан кори осон нест. Аммо шоир тавонистааст, ки фикри худро дар шеъри «Ғолибон» (худӣ номи шеър ҳам дар нохунак гирифта шудааст) ҷамъбаст кунад:

Аз дарсҳо «1», «2»-ю «3»,
Се кас гирифта се баҳо,

Гуфтанд ҳамчун ғолибон:

«Се ҷои аввал –ҷои мо!» [13, с.95].

Корбурди огоҳонаи шоир аз имкониятҳои арӯзи озод ва муколама ба устухонбандии шеъраро бетаъсир намондааст, ки ин гуна намунаҳоро дар маҷмуаи «Осмондара» бештар пайдо карда метавонем. Шоир дар шеъри «Сутунҳо» кӯшиш кардааст, ки аз таҷрибаи шоироне, ки бо арӯзи озод шеър мегӯянд, истифода барад ва ӯ то ҷое муваффақ ҳам шудааст. Таъсирпазирии шоир дар эҷоди шеъри мавриди назар аз устод Айнӣ (саҳеҳтараш аз шеъри «Марши ҳуррият»), шоири навгарои Эрон Нимо Юшич ва шоири рус Владимир Маяковский эҳсос мешавад. Алӣ Бобочон аз рӯйи зарурат мисраъҳои шеъраро шикастааст ва мисраъҳои ҷуфтро дар шакли ниммисраӣ эҷод кардааст, ки онҳо ба мустазод шабоҳат пайдо кардаанд. Хубии кор дар он аст, ки ба устухонбандии ин шеър ҳалал ворид нашудааст. Аввали шеър моҳияти нақлӣ дошта, идомаи он ба таври тамсил сурат гирифтааст. Шояд бо чунин иқдом шоир метавонист, ки ашъори хубтар офарад. Аммо ин усулро минбаъд идома надидааст. Инак, поре аз шеъри «Сутунҳо»:

Қад-қади водии зебоманзара,

Аз бари кӯҳу дара

Саф кашида аз пайи ҳам бешумор

Бин сутунҳои қатор.

Симҳо фораи садое мекунанд,

Хуш навое мекунанд... [21, с.68-69].

Омезиши усули зикршуда бо муколама дар шеъри «Дастёр» ба мушоҳида мерасад. Шоир бо мақсади сарфакорона истифода бурдани вожаҳо ва пешгирӣ аз пургӯй чунин иқдомро роҳандозӣ кардааст. Шеъри зикршуда бо ин банд оғоз меёбад:

- Фирӯзахон, ман рафтам!

- Ҳа, ба кучо, Дилором?

- Ба хона!

- Боз камтар ист?

- Не, меравам! Гап тамом [21, с.14]!

Шоир муколамаро дар ашъори тамсилиаш низ мавриди истифода қарор додааст. Масалан, гуфтугӯи кабку лаклак дар шеъри «Кабк ва Лаклак» ба тарзи қофиябандии маснавӣ роҳандозӣ шудааст. Албатта, чунин услуби эҷодӣ дар адабиёти мо собиқаи дерина дорад. Классикон онро мавриди қорбурди ҳеш қарор додаанд. Намуна аз шеъри мавриди назар:

Бигуфто кабк: - Эй лаклак,

Ба ҳарфам гӯш деҳ, андак,

Накун бисёр ҳам қар-қар,

Напар як лаҳза, эй додар [21, с.15]!

Қӯдакону наврасон чунин муколамаҳои тамсило меписанданд ва шоир ҳам дар эҷоди чунин ашъор таъбу завқи онҳоро ба ҳисоб гирифтааст.

Қитъа аз жанрҳои қадима ва маъмултарини адабиёти классикӣ буда, Ибни Ямин устоди ин жанри адабӣ эътироф шудааст. Дар миёни ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон низ бо намунаҳои ин жанр дучор шудан мумкин аст. Ӯ бо истифода аз қолаби қитъа шеъри замони моро эҷод намудааст. Яке аз беҳтарин қитъаҳои ин шоир «Қорвони пахта» ном дорад, ки ба меҳнати фидокоронаи деҳқонони тоҷик бахшида шудааст. Оғози қитъа чунин аст:

Боз аз ҳар қанори сахроҳо

Қорвон шуд равон қатор-қатор.

Бошад ин қорвони дуру дароз

Самари дастҳои обиладор.

Ранҷ бурданд рӯзу шаб падарон,

Ору номусро намуда шиор [13, с.46].

Бояд қайд намуд, ки Алӣ Бобочон баъзан, аз рӯи зарурат, тибқи тақозои мазмун ва мундариҷа сохтори шеърашро на аз ҷиҳати вазн, балки аз лиҳози қофиябандӣ ва миқдори мисраъҳои байт ҳам тағйир додааст. Масалан, дар шеъри «Дӯсти қанд» ҳамин ҳодиса ба назар мерасад. Шеър аз се банд таркиб ёфтааст. Ду банди аввал маъмулан, чормисрағӣ буда, дар шакли ҷаҳорпора эҷод

шудаанд. Аммо банди сеюми ин шеър аз ду мисраъ, дар шакли қофияроии маснавӣ навишта шудааст. Шоир матлаби худро ба таври мухтасар чамъбаст кардааст ва кашол додани суханро раво надонистааст. Ин амал ҳасаноти шеъри мавриди назарро ба вуҷуд овардааст:

Вале чун шаб расад, бардорад афғон,
Бувад афғони ӯ аз дарди дандон [13, с.96].

Шоир махсус дар жанри мусаддас барои кӯдакону наврасон шеър эҷод накарда бошад ҳам, чанд шеъре эҷод намудааст, ки ҳар банди онҳо аз шаш мисраъ таркиб ёфтаанд. Аз ин вачҳ, мо онҳоро шартан, шеърҳои мусаддасгуна номидем. Бояд гуфт, ки тарзи гузориши мавзӯ ва қофияроии онҳо ба мусаддасҳои классикони адабиёт шабоҳат надорад. Микдори чунин шеърҳо дар маҷмуаи «Зардолуи маҳтобӣ» 4 адад мебошанд. Масалан, банди аввали шеъри «Субҳи баҳор» чунин аст:

Аз хандаи офтоби тобон,
Аз нағмаи обаки шитобон,
Аз хур-хури боди анбаромез,
Аз махмали майсаҳои навхез
Рухсора баҳор менамояд,
Дил бурдаву завқ мефазояд [13, с.56].

Чистон асосан, яке аз жанрҳои хурди фолклорӣ буда, бо мурури солиёни дароз ба адабиёти хаттӣ низ асаргузор шудааст ва шоирони касбӣ низ чистонҳо эҷод кардаанд, ки Алӣ Бобочон аз ин ҷумла истисно набудааст. Шоири мавриди назари мо чистони зиёд эҷод накардааст. Чистонҳои аввалини ӯ дар китоби «Парвози орзу» (1971) дар саҳифаҳои 36-37 нашр шудаанд, ки онҳо 4-тоанд. Ин чистонҳо таҳти унвони «Канӣ, кӣ пеш меёбад?» чоп шуда, сухан дар бораи *самолёт, фикру хаёл, ҷуворимакка ва хазон* меравад. Чистонҳои мазкур бори дуюм такроран ва айнан дар китоби дигари шоир «Зардолуи маҳтобӣ» (1988), дар саҳифаи 28 чоп шудаанд. Муаллиф дар китоби «Пайғоми парасту» (2003) дар саҳифаҳои 21-22 чор чистони авваларо айнан ворид намуда, чистони «*бодиринг*»-ро ба онҳо ҳамроҳ намудааст ва микдори умумии чистонҳояшро ба

5 адад расонидааст. Ногуфта намонад, ки дар наشري охир шоир номи чистони «*самолёт*»-ро ба шакли тоҷикиаш- *тайёра* овардааст. Инчунин, номи чистони «*фикру хаёл*»-ро дар шакли *fikри инсон* тағйир додааст. Бар замми ин, муаллиф матни ин чистонро ҳам таҳрир кардааст. Аз китоби «Парвози орзу»:

Чист он беқаноту беовоз

Мекунад тез дар чаҳон парвоз?

(Фикру хаёл) [23, с.36].

Аз китоби «Пайғоми парасту»:

Чист он беқаноту беовоз,

Дар фазо тез мекунад парвоз?

(Фикри инсон) [22, с.21].

Тавре ки муҳаққиқи адабиёти бачагона Ҷ. Бобокалонова таъкид намудааст: «Чистон қадимтарин жанри фолклорист. Жанри маъмул ва паҳнғаштаи фолклор ба ҳисоб меравад. Он чун ҳама гуна жанрҳои дигари фолклорӣ дар ташаккули шахсияти инсон, дар пешрафти маънавии ӯ роли муҳим дорад» [52, с.104]. Ҳаминро ҳам бояд илова намуд, ки чистон ба инкишофи фикр ва дарку ҳозирҷавобии кӯдакону наврасон низ мусоидат мекунад. Фикри онҳоро метезонад, онҳоро водор менамояд, ки босуръат ба ёфтани ҷавоби ягона муваффақ шаванд. Дар чистон одатан, хусусиятҳои хос ва сифатҳои ҳамон ашё, хоҳ исми моддӣ бошад ва хоҳ исми маънӣ, номбар карда мешавад. Албатта, чистонҳое, ки барои кӯдакону наврасон эҷод мешаванд, нисбатан содаанд ва чунин вижагӣ дар чистонҳои офаридаи Алӣ Бобочон ба мушоҳида мерасад. Масалан, чистони «*бодиринг*»-ро дар чунин шакл сохтааст:

Аҷоиб неъмате дидам, ки хомаш меҳӯрад мардум,

Тамоман гар пазад, таъми расояшро намояд гум [22, с.22].

Бояд гуфт, ки ин чистон мазмунан ба шеъри «Бодиринг»-и ҳуди Алӣ Бобочон шабоҳат дорад, яъне муаллиф аз мазмуни шеъри номбаршуда чистон сохтааст. Шоир дар ин шеър пас аз тавсифи гулу намуди бодиринг дар бораи хусусияти фарқкунандаи он аз дигар меваю сабзавот чунин мегӯяд:

Гар мева хом бошад,
Хӯрдан чӣ гуна мумкин?
Ҳар меваи расида
Бошад лазизу ширин.
Лекин ту дилписандӣ
Бо хомият ба мардум.
Гар мепазӣ, тамоман
Таъми ту мешавад гум [8, с.5].

Роҷеъ ба робитаи махсуси чистону шеър Н. Файзуллоев чунин ақида дорад: «Дар чистон ҷанбаи ақлонӣ, тафаккури ҳаёломез ва шавқиву завқӣ, ҳунари нигорандагӣ ба ҳам даромехтаву тазвиҷ мешавад ва замоне ки ин ҷанбаҳо ба ҳам меоянду ба ҳам дармеомезанд, шеър, шеъри ноби зеҳнӣ, ақлонӣ эҷод мешавад» [110, с.520-521]. Чунин вижагӣ дар чистонҳои Алӣ Бобочон низ бармало эҳсос мешавад.

Хулоса, шоир барои кӯдакону наврасон дар жанрҳои мухталиф ва шаклҳои гуногуни шеърӣ, аз қабилӣ ҷаҳорпорау маснавигуна, байту суруду тарона, ғазал, мусаддасгуна, арӯзи озод, танзу ҳаҷв, чистон, тамсил, қиссаи фантастикӣ, масал, достон ва афсонаҳо эҷод кардааст. Асарҳои манзуми шоир ҷанбаҳои ақливу нақлӣ доранд ва дар худ эҳсосу андеша, ҷаҳонбинӣ ва тафаккури муаллифро ғунҷонидаанд. Баъзе шеърҳои дорои сюжети махсус буда, устухонбандии устувор доранд. Ҷанбаҳои маърифатӣ тарбиявии ашъори бачагонаи шоир қобили таваҷҷуҳ ва пажӯҳишанд.

2.3. Хусусияти ғоявии ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон

Алӣ Бобочон аз зумраи шоирони касбии бачагонаест, ки ба хусусиятҳои бадеӣ-ғоявии ашъори хеш таваҷҷуҳи махсус зоҳир кардааст. Тавре ки аз таҳқиқот бармеояд, ӯ бадеиятро ба хоҳири ғоя ва ғояро ба хоҳири бадеият пошудааст. Чунин падидаи эҷодӣ бештар ба худӣ ӯ хос аст. Агар шоир чунин иқдомро пеш намегирифт, ашъори бачагонаи ӯ то ин дараҷа муассир намешуд.

Раҳими Муслмонӣ истилоҳи «ғоя»-ро чунин шарҳ додааст: «Ғоя» аслан, истилоҳи шарқӣ буда, дар адабиётшиносии муосир чун муроди «идея» ҳам истифода мешавад. Он муроди марказие, ки барои ифодаи вай асари бадеӣ таълиф ёфтааст, **ғоя** ном дорад» [86, с.103].

Вақте ки Алӣ Бобочон қадам ба майдони адабиёти бачагона ниҳода буд, дар ҷомеаи шахрвандии онвақта принсипи «Як кас барои ҳама ва ҳама барои як кас» ҳукмрон буд ва ҳамин принсип яке аз ғояҳои марказии адабиёти бачагоноро ҳам ифода мекард. Дар робита ба ин масъала, ходими намоёни давлатӣ А.В.Луначарский гуфта буд: «Мо инсонро тарбия кардан мехоҳем, ки ҷамоатчиӣ замони мо бошад ва бештар на баҳри манфиатҳои шахсӣ, балки ғолибан, бо ҳаёти ҷамъиятӣ кору зиндагӣ кунад. Тамоми манфиатҳои шахсӣ бояд дуюмдараҷа бошанд» [75, с.45]. Мо метавонем, намунаи бисёре аз ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон пайдо намоем, ки дар асоси ҳамин принсип ва таълимот эҷод шудаанд. Агар ба таври мухтасар баён кунем, ашъори дар замони Шуравӣ эҷодкардаи ӯ ғояҳои ҳизби коммунистро ифода мекарданд. Аммо шеърҳои дар замони Истиқлоли давлатӣ эҷодкардааш дар ҷаҳорҷӯбаи таълимоти ягон ҳизб маҳдуд нашуда, ба худ моҳияти миллӣ гирифтаанд. Баъзе ғояҳои муштаракӣ пешқадам, аз қабилӣ ватанпарварӣ, меҳнатдӯстӣ, инсондӯстӣ, сулҳдӯстӣ, омӯзиши илму ҳунар ва амсоли онҳо дар ашъори дар ҳар ду давра эҷоднамудаи шоир ба мушоҳида мерасанд. Аз муваффақиятҳои назарраси шоир он аст, ки ба хоҳири бадеият аз ғоя даст накашидааст ва ба хоҳири ғоя бадеиятро сарфи назар накардааст. Ба ибораи дигар, бадеияту ғоянокиро паҳлуӣ ҳам қарор дода тавонистааст. Ғояҳои ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон гуногунрангу серсоҳаанд, ки мо дар раванди таҳқиқ онҳоро ба

мушоҳида гирифтём. Шоир дар солҳои ҷавонӣ таълимоти Ленин ва ғояҳои Инқилоби Октябру тарзи ҳаёти сотсиалистиро тараннум кардааст. Бозтоби чунин ғояҳо дар шеърҳои «Ҷавоби падар», «Ватан», «Меҳонам», «Меҳнат – шараф», «Иди Октябр», «Партияи бахтовар» ва ғайра ба назар мерасад. Масалан, дар шеъри «Меҳнат – шараф» шоир нақши боризи ҳизби коммунист ва ҳидоятҳои онро ба риштаи тасвир кашидааст:

3-ин рӯ бувад фатҳу зафар
Ҳамроҳи халқи ин диёр.
Дар меҳнати мо раҳнамо
Партияи пуриктидор [11, с.7].

Шоир тадричан, ғояҳои дигарро низ дар шеъраш пайгирӣ кард ва албатта, дар ин ҷодаи эҷод таъсири давраи замони эҳсос мешавад.

Донишманди тоҷик Н.Файзуллоев қайд мекунад, ки «Як иdda шеърҳои маърифатии Алӣ Бобочон ба хоҳири машқу таълими кӯдакон таълиф шудаанд ва табиист, ки аҳаммияти тарбиявӣ касб кардаанд» [110, с.443]. Мусаллам аст, ки яке аз вазифаҳои муҳими забон ва адабиёт инкишофи нутқи хонандагон аст. Аз ин ваҷҳ, Алӣ Бобочон низ кӯшиш ба ҳарч додааст, ки дар ин мавзӯ шеърҳои алоҳида эҷод намояд. Шеъри «Бурро- бурро мегӯяд» аз он ҷумла аст. Агар бадеияти шеъри мавриди зикрро ба ҳисоб гирем, он ба жанри тезгӯяк шабоҳат дорад. Банди аввали шеър чунин аст:

Дурра ба сар Дурдона,
Мерақсад хурсандона.
«Р» гуфтанро ёд гирифт
Чун Равшану Рахшона [8, с.6].

Шоир дар банди дуюму сеюми шеър вожабозиро бо ҳарфи «р» ба авҷ мерасонад. Банди сеюм:

Парранда гӯяд пурра,
Дарранда гӯяд пурра.
Бурро-бурро беҳато
Чарранда гӯяд пурра [8, с.5-6].

Дар ин шеъри маърифатӣ, ки аз чор банд таркиб ёфтааст, ҳарфи «р» 51 маротиба мавриди корбурди шоир қарор гирифтааст ва ҳамааш мақсаднок истифода шудааст. Яъне, тазвичи бадеият ва ғоя дар шеъри мавриди баррасии мо бармало эҳсос мешавад.

Ашъори ғиноии шоир фарогири лирикаӣ граждонӣ буда, он дар замони Истиқлоли кишвар таҷаддуд пазируфтаву такомул ёфта, дигар барои тарғиби ғояҳои ҳизби собиқ ҷой намондааст. Акнун маҳаки онҳоро ишқи Ватани мо – Тоҷикистони озоду мустақил ва табиату арзишҳои миллӣ ташкил медиҳад. Чи тавре ки адабиётшинос Юсуф Акбарзода қайд кардааст: «Мо бояд сарнавишт ва муқаддасоти хешро бо дасти хеш бинависему бисозем, Ватани ободу зебову сарватманд ва миллати ягонаву ҳудодоҳу ҳештаншиносу давронсозу офаридгор бунёд кунему тарбия намоем» [38, с.10].

Ин маънӣ дар шеърҳои «Чашни истиқлол», «Исмоили Сомонӣ», «Нақби Уштур», «Китоби асрҳо» (Авасто) ва ғайра бозтоби ҳудро ёфтааст. Шоир истиқлолияти кишвари моро чун чашни олишону хуршеди нурафшон тасаввур кардааст, ки аз партави он дили пиру ҷавон равшанӣ меёбад. Оғози шеъри «Чашни истиқлол» чунин аст:

Эй чашни олишони мо,
Хуршеди нурафшони мо,
Аз партави ҷонбахши ту
Равшан дили ҷӯшони мо [22, с.18].

Забон аз аркони муҳим ва созандаи ҳастии миллат буда, пас аз Ватан арзиши том дорад. Шоир бо ишқи алоқаи саршор ғазали «Забони тоҷикӣ»-ро эҷод намудааст, ки матлаи он чунин аст:

Забони мо чу дарёи дамон аст,
Ба қаъраш гавҳари тобон ниҳон аст [21, с.44].

Шоир дар ғазали мавриди назар, ки хусусияти тавсифӣ дорад, вижагиҳои гуногун ва аз дигар забонҳо фарқкунандаи забони тоҷикиро баршумурда, бузургони ин миллатро, ки бо ҳамин забони ноб асарҳо эҷод кардаанд, номбар мекунад ва ғазали ҳудро бо ин байт ҷамъбаст намудааст:

Забон ояд ба кас бо шири модар,

Аз ин рӯ, асли ҷон аст, асли ҷон аст [21, с.45].

Ғояи дигаре, ки шоир онро пайваста пайгири ва тасвир кардааст, меҳнатдӯсти ва омӯзиши илму ҳунар буда, он дар бисёре аз шеърҳои шоир инъикоси воқеии худро ёфтааст. Лозим ба ёдоварист, ки ин ғоя дар ҳар ду марҳилаи эҷодии шоир қариб мақоми яқсон дорад. Ғояи мазкур дар шеърҳои «Дастёр», «Бинокор», «Ақои ман», «Мӯрчаҳо», «Бобои боғбонам», «Мактаби мо», «Баҳои аввалин», «Бозори китоб», «Иди маърифат», «Китобдӯст», «Наҷҷор», «Кулол», «Омӯзгори мо» ва ғайра хеле равшан манзур шудааст. Дар шеърҳое, ки ба касбу кор ва ҳунар бахшида шудаанд, иштиёқ ва шавқу рағбати кӯдакону наврасон ба корҳои калонсолон ба таври воқеӣ инъикоси худро ёфтаанд. Дар ин гуна ашъор образи онҳое офарида шудааст, ки барои хурдсолон метавонанд, намунаи ибрат бошанд. Шоир аз забони кӯдакон меҳнати софдилонаю самарабахши калонсолонро таърифу тавсиф карда, ба онҳо арҷ мегузорад. Кӯдакон меҳонад, монанди онҳо шахсони меҳнатдӯст шаванд ва ба халқу Ватан хизмат кунанд, зеро онҳо ояндагони халқу миллатанд. Масалан, кӯдак бо тағои наҷҷори худ ифтихор дорад:

Тағои ман дуредгар,

Даҳ панҷаи ӯ ҳунар.

Созад дару тиреза

Аз ар-ару санавбар [22, с.17].

Кӯдак дар ин шеър на танҳо тағои худро таърифу тавсиф мекунад, балки ба ӯ пайравӣ карда, ҳунарашро меомӯзад:

Дар паҳлуи тағоям

Ман ҳам ҳунар намоям.

Курсичаҳо бисозам

Барои ҷӯраҳоям [22, с.17].

Ҷонон Бобокалонова дуруст қайд кардааст, ки «Кӯдакро аз хурдӣ ба меҳнат одат кунондан-як роҳи тарбияи ӯст» [52, с.26]. Алӣ Бобочон дар як қатор шеърҳои бачагонаи худ ба калонсолон ёрӣ додани кӯдакону наврасон, дар

лагерҳои истироҳатию меҳнатӣ ба корҳои самарабахш машғул шудани онҳоро ба риштаи тасвир кашидааст. Силсилаи шеърҳои «Мо чӯраи танбал не», ки шомили 31 шеъри ҳаҷвист, аз аҳаммияти вижаи тарбиявӣ бархурдор аст. Ғояи меҳварии ин силсила тарбияи ахлоқию маънавии кӯдакону наврасон буда, шоир хостааст, ба василаи ҳаҷву танз ва танқид норасоиву нуқсонҳои онҳоро нишон диҳад. Ин гуна ашъор ба масобаи оинаҳоеанд, ки образҳои манфӣ дар онҳо симои худро мебинанд ва аксари онҳо камбудии худро рафъ мекунанд. Тарафи дигари масъала он аст, ки хонандагон дар раванди мутолиа бо рафтори нодурусту хислатҳои бади ҳамсолони худ ошно шуда, ҳаракат мекунанд, ки чунин рафтори нодуруст аз тарафи худ онҳо сар назананд. Яъне, ба қавли Шайх Саъдӣ «адабро аз беадабон меомӯзанд». Бо ахлоқи ҳақиқии инсонӣ зид гузоштани ахлоқи бад, ҳамеша ба манфиати кор аст. Яъне, ҳадафи шоир танҳо аз танқиду мазаммат иборат нест. Тавре ки Юсуф Акбаров қайд намудааст: «Зиддият асоси инкишоф аст. Ҳар чизи кухна ҳар қадар устувор бошад ҳам, оқибат нест мешавад ва ҷои онро чизи нав мегирад. Ин қонуни диалектика аст» [40, с.126]. Аз ин вачҳ, шоир меҳодад, ҷои ахлоқи бадро ахлоқи нек ва ҷои одатҳои бади кӯдаконро одатҳои нек ишғол намоянд.

Табиист, ки китоб манбаи дониш буда, бе китоб дониш нест ва бе андӯхтани дониш касе соҳиби илму маърифат ва касбу кори дилхоҳ шуда наметавонад. Чунин муҳтаво ва маънӣ дар як қатор шеърҳои шоир, аз он ҷумла «Панди китоб» бозтоби худро ёфтааст. Шеъри мавриди назар тамсилӣ буда, шоир китобро ба забони ҳол меорад ва аз номи он ба кӯдакону наврасон чунин муроҷиат мекунад:

Хоҳӣ, ки доно шавӣ,
Зӯру тавоно шавӣ,
Бош зи ман баҳраёб,
Ҳикмати ман беҳисоб [22, с.14].

Шоир ҳамеша кӯшиш бар он намудааст, ки ғояро бо бадеият тавҷам рӯйи кор орад. Ин ду унсури шеър ҳамдигарро тақвият медиҳанд ва яке бе дигаре буда наметавонад. Аз ғояҳои дигаре, ки шоир онро бештар пайгирӣ мекунад,

тозагиву варзиш ва ҳифзи саломатист. Зеро ақли солим аз ҷисми солим бармеояд. Алӣ Бобочон дар шеърҳои «Варзиш», «Варзишгоҳ» ва «Роҳи бехатар» масоили машқи бадан, ҳифзи саломатӣ ва беҳдошти онро матраҳ кардааст. Шеърҳои «Варзиш» ва «Варзишгоҳ» характери тавсифию нақлӣ доранд. Аммо шоир дар шеъри «Роҳи бехатар» ба масъалаи риояи қоидаҳои ҳаракат дар роҳ эътибор додааст. Муаллиф дар шеърҳои «Дастони кӣ тозатар?» ва «Озодаи озодакор» масъалаи тозагӣ ва гигиенаи шахсиро ба миён гузоштааст. Шеъри аввала сужетнок буда, дар он образи ду духтарча муқобил гузошта шудаанд, ки яке озода асту дигаре баръакси ӯ. Духтарчаи озода соҳиби тухфа, яъне китоб мешавад, аммо духтарчаи чиркин аз он маҳрум мегардад. Чунин тарзи гузориши масъала бамавриду таъсирбахш аст. Шоир дар шеъри «Озодаи озодакор», ки тавсифист, образи духтараки ғайбӣ, тоза ва озодаеро офаридааст, ки ӯ на танҳо ба тозагии сарулибос ва ҳудуд эътибор медиҳад, инчунин ба тозагии хона ва рафтори худ низ бепарвоя зоҳир намекунад. Ин шеърро шоир аз забони модари Озода, ки амалаш ба номаш мувофиқ аст, баён намудааст. Модар аз духтараш розист ва ӯро чунин тавсифу дуои нек мекунад:

Дардат набинам, ҷони ман,

Эй гавҳари чашмони ман!

Эй дӯстрӯи дастёр,

Озодаи озодакор [27, с.13]!

Табиатдӯстӣ аз ғояҳои умдаи адабиёти бачагона аст. Адибонро зарур аст, ки дар таълифи асарҳои кӯдагонаи худ ғояи мазкурро дар меҳвари онҳо ҷой диҳанд. Зеро табиат бо ҳама аҳзои худ ба обу хоки Ватан шомил мешавад. Алӣ Бобочон ғояи табиатдӯстиро дар ашъори бачагонаи худ бо эҳсоси баланд ва ҳусни отифаю самимият инъикос намудааст. Ӯ ба дараҷае мафтунӣ табиати муъҷизаосои Ватан аст, ки ҳатто номҳои баъзе аз маҷмуаҳои ашъорашро дар иртибот ба табиат ва ҷузъиёти он номгузорӣ кардааст. Маҷмуаҳои «Мусича», «Осмондара», «Зардолуи маҳтобӣ», «Атри кӯҳистон», «Пайғоми парасту», «Алифбои парандаҳо», «Муסיқии баҳор» ва «Наврӯзи наврасон» гувоҳи ин гуфтаҳоианд. Меҳри хонандагони хурдсол пас аз мутолиаи ашъори ба ин мавзӯ

бахшидаи шоир ба табиат афзунтар мегардад. Шоир кӯдакону наврасонро талқин мекунад, ки танҳо дӯст доштани табиат кам аст. Мо бояд ба ҳифзи табиат низ камари ҳиммат бандем. Дар маҷмуаи «Зардолуи маҳтобӣ», саҳеҳтараш, дар силсилаи шеърҳои «Неъматӣ модар – табиат» сухан дар бораи табиат ва ҷузъиёти он меравад. Албатта, ин шеърҳо на танҳо дорои ҷанбаҳои ғоявианд, балки аз аҳаммияти эстетикиву маърифатӣ низ орӣ нестанд. Иддае аз ин шеърҳо дар бораи манзараҳои зебо ва нотақрори табиат маълумот медиҳанд, ки таваҷҷуҳи кӯдакону наврасонро ба онҳо ангезиш дода, ба онҳо лаззати эстетикӣ мебахшанд. Аз ин миён метавон шеърҳои «Оби Замчрӯд», «Гулдараи Варзоб», «Шаршара», «Гулбоғи булбул», «Явроз», «Сайри беша» ва «Ҳазорчинор»-ро номбар намуд. Тасвири манзараи табиат дар шеъри «Явроз» хеле ҷолиб ва таваҷҷуҳбарангез аст. Се банди аввали шеъри мавриди зикр чунин аст:

Оғӯши Явроз

Ҷоест зебо.

Обу ҳавояш

Табъи дили мо.

Аз кӯҳ ояд

Дарё давида.

Чун шир обаш

Доим дамида.

Ҳар обшораш-

Як даста кокул,

Ҳар марғзораш-

Як хирмани гул [13, с.58].

Шоир чун мусаввир манзараҳои зебо ва дилкаши кишвари моро ба риштаи тасвир кашидааст. Дар ин раванд ба ӯ воситаҳои тасвири бадеӣ ва ғояи табиатдӯстӣ мусоидат кардаанд. Мусаллам аст, ки табиати бихиштосои кишвари тоҷик дар баробари зебоиҳои беназираш дорои боигариҳо ва нозу неъматҳои зиёд буда, он аз назари шоир низ пинҳон намондааст. Шоир чун

сайёҳ, гиёҳшинос ва табиатшинос онҳоро ба қайд гирифта, дар шеърҳояш ба назм овардааст. Аз мазмуну муҳтавои ин шеърҳо бармеояд, ки худӣ шоир бар замми таъби суҳангустариаш дониши муайяни энсиклопедӣ низ дорад. Зеро ӯ на танҳо он нозу неъматҳоро тасвир ва тавсиф намудааст, балки роҷеъ ба манфиатҳои онҳо низ маълумоти дақиқ додааст. Шеърҳои «Атри кӯҳистон» (зира), «Самбӯсаи алафин», «Ҳадяи баҳр», «Эҷози испанд», «Тут», «Пудина», «Ревочи тагисангӣ» (чукрӣ), «Бодиринг», «Карам», «Шаҳтут», «Анчир», «Меваи бихиштӣ», «Марминҷон» ва ғайра ба ин ақидаи мо, асос шуда метавонанд. Огоҳона ва оқилона баҳра бурдан аз чунин нозу неъматҳои табиат ба саломатии инсон манфиати зиёд дорад. Ҷояи беҳдошти саломатӣ бо ҷанбаҳои маърифатии ин шеърҳо тазвиҷ шуда, қимати чунин ашъори шоирро афзудаанд. Шоир дар баъзе шеърҳо чун табиб аҳаммияти гиёҳу растаниҳо ва сабзавотро зикр кардааст. Масалан, дар банди аввали шеъри «Эҷози испанд» чунин омадааст:

Эй ҳазориспанд, тухми ту давост,

Решаҳоят ҳамчу оби ту шифост.

Пилтадуди тези баргу поят

Заҳрпоши олами ранчу балост [22, с.28].

Шоир зимнан, дар бораи макони рӯидани ин растанӣ ва аз он ба таври васеъ истифода бурдани Абуалӣ ибни Сино нақл кардааст. Дар шеъри «Меваи бихиштӣ» бошад, суҳан дар бораи шафтолу рафтааст. Муаллиф дар ин шеър рангу намуд ва таъми шафтолуру тавсиф намуда, баъдан роҷеъ ба хусусияти табобатии он низ суҳан рондааст:

Талх аст гарчи мағзат,

Сад дардро давоест.

Ҳамтои равғани он

Пурнафъ равғане нест [22, 34].

Алӣ Бобочон дар ин росто ба тасвири ҳайвоноту парандагон низ пардохтааст, ки бе онҳо табиати диёри моро тасаввур кардан имкон надорад. Шеърҳое, ки шоир дар тавсифи ҳайвоноти маъруфе, аз қабили гӯсолаву тойча,

шағол ва хорпуштак эҷод намудааст, барои кӯдакону наврасон мароқангезанд. Онҳо бар замми тобиши тавсифӣ доштанашон аз аҳаммияти тарбиявӣ низ маҳрум нестанд. Масалан, дар шеъри «Гӯсола» чунин банд омадааст:

Беҳуда, ки давидӣ,

Чазои худро дидӣ.

Вақти аз ҷӯ паридан

Лағжидиву афтидӣ [13, с.61].

Алӣ Бобочон ба тавсифи парандагон мароқи махсус зоҳир намудааст. Дар силсилаи мавриди назари мо 36 шеър ба ин мавзӯ ихтисос дорад, ки шоир минбаъд қисме аз онҳоро ба маҷмуаи алоҳидаи «Алифбои парандаҳо» ворид намудааст. Аз мутолиаи шеърҳои «Саъва», «Бедона», «Кабки дарӣ», «Тазарв», «Хурӯси деҳа», «Гунчишкҳо», «Табиби боғ» ва ғайра таваҷҷуҳи хонандагони хурдсол ба ин парандагони бумӣ меафзояд. Лозим ба тазаккур аст, ки номи шеъри ба эзорсурхак бахшидашуда дар матн «Табиби боғ» омадааст, аммо дар мундариҷа «Духтури боғ» сабт шудааст. Шоир пас аз тавсифи эзорсурхак ва амалиёти он манфиатрасониҳои ин парандаро низ зикр менамояд:

-Тук-тук! Тук-тук! –мезанад

Нӯлашро бар дарахт он.

Нӯлаш дарозу сахт аст,

Марги кирми дарахтон [13, с.79].

Ҳамин тариқ, муаллиф парандаҳои зиёдеро, ки миқдорашонро зикр намудем, тавсиф карда, на танҳо роҷеъ ба намуду амалиёти онҳо, балки дар бораи аҳаммияташон дар хоҷагиҳои деҳқониву ҷангалҳо низ маълумот додааст. Чунин масъалагузорӣ ҷанбаи ғоявии шеърҳояшро пурқувват кардааст. Аз мутолиаи чунин ашъор хонанда ба хулоса меояд, ки парандагон низ чун инсон ҷузъи ҷудонопазири табиатанд ва онҳо ҳам чун мо ҳаққи зистан доранд. Инсон муваззаф аст, ки дар ҳаққи онҳо ғамхорӣ зоҳир кунад. Масалан, сохтани лона ба парандагон, пошидани дон ба онҳо, аз офату хатари одамон эмин нигоҳ доштани онҳо ва амсоли ин. Чунин амал ҷузъи амалҳои ҳамидаи инсонист, ки дар ашъори шоир мақоми хосса касб кардааст.

Ғояҳои ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон бештар ҷанбаҳои маърифатӣ доранд. Шоир аксар вақт кӯшиш ба харҷ додааст, ки хонандагони хурдсол аз мутолиаи ашъори ӯ на танҳо лаззати эстетикӣ ҳосил кунанд, балки дар бораи табиат ва асрори он, олами ҳайвоноту наботот низ маълумоти сахт ба даст оранд. Шинохтани сирру асрори табиат ва ҷузъиёти он ба кӯдакону наврасон имконият медиҳад, ки Ватани моро шиносанд, зеро Ватан, тавре ки дар боло таъкид шуд, аз табиат ва ҷузъиёти он таркиб ёфтааст.

Хулоса, Алӣ Бобочон шоирест, ки дар эҷоди суруду тарона, шеърӣ манзума ва чистонҳо барои кӯдакону наврасон ба ҷанбаҳои бадеӣ ғоявии онҳо диққати махсус додааст. Шоир ба хоҳири бадеият аз ғоя ва ба хоҳири ғоя аз бадеияти асарҳои манзуми бачагонааш сарфи назар накардааст, балки бадеият ва ғояи асарҳояш бо ҳам тавҷам омадаанд. Ба дараҷае, ки ҷанбаҳои бадеии асарҳояш барои кӯдакону наврасон тавачҷухбарангезанд, ғояҳои матраҳнамудаи шоир низ ба ҳамон дараҷа қобили тавачҷуханд. Ғояҳои ашъори шоир ба талаби давраи мувофиқат мекунанд ва онҳо аз ҷанбаҳои тарбиявӣ маърифатӣ ӯрӣ нестанд.

БОБИ III. ВИЖАГИҲОИ СОХТОРИЮ

БАДЕИИ АШЪОРИ БАЧАГОНАИ АЛӢ БОБОЧОН

3.1. Вазни ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон

Вазн аз рукнҳои муҳимтарин ва ҳалқунандаи каломӣ манзум маҳсуб меёбад, ки дар оғози пайдоишаш имтиёзи онро аз наср муайян карда буд. Мавзунияти шеър ба вазн иртиботи бевосита дорад. Ба ифодаи дигар, шеър тавассути вазн эҷод карда мешавад ва онҳо аз ҳамдигар чудо нестанд.

Алӣ Бобочон чун шоирони касбии адабиёти бачагона ба ин унсурӣ зотӣ шеър мароқи зиёд зоҳир намудааст. Вай ба эътирофи Абдумалик Баҳорӣ: «Кӯшише мекунад, ки шеъри бачаҳо аз қолаби вазнҳои арӯз берун набарояд, мактаби омӯзиши забони адабии зебо бошад» [13, с.5]. Албатта, ин мулоҳизаи Баҳорӣ то ҳоли ҳақикат ҳолӣ нест. Аммо бояд иқрор шуд, ки на ҳамаи шеърҳои Алӣ Бобочон бо вазни арӯз офарида шудаанд. Яъне, шоир ҳам дар вазни ҳичо ва ҳам дар вазни арӯз барои кӯдакону наврасон асар эҷод кардааст, ки мо ҳойгоҳи ин ду вазнро дар ашъори шоир муайян карда, намунаҳои онҳоро дар баррасиҳои худ пешниҳод месозем.

Бояд таъкид намуд, ки назар ба вазни арӯз дар назми бачагона вазни ҳичо маъмултар буда, ашъори кӯдаконаи Алӣ Бобочон аз ин ҷумла истисно нест. Аз рӯйи таҳқиқоти адабиётшинос Абдуҳолиқ Набиев, Нарзуллои Бектош бори нахуст дар адабиётшиносии ҷадиди тоҷикӣ нигошта буд, ки вазни ҳичо «системааст, ки дар он аз кӯтоҳӣ ва дарозии ҳичо дида, адади онҳо асоситар аст... Бинобар ин, ин системаро вазни шумор меноманд, баъзан вазни ҳичо меноманд» [89, с.136]. Аз нуқтаи назари Тӯрақул Зеҳнӣ «... ба ҷуз вазни арӯз вазни таърихӣ ва миллии форсону (форсҳову – Г.Ғ.) тоҷикон ҳичой будааст» [68, с.26].

Воқеан, агар мо қадимитарин шеърҳои гузаштагонамонро аз назар гузаронем, яқин ҳосил мекунем, ки онҳо бо вазни ҳичо эҷод шудаанд. Масалан, достони тамсилии «Дарахти Асурик», достони «Ёдгори Зарирон», «Худойномак» ва пораҳои манзуми китоби муқаддаси зардуштиён «Авасто» аз

ҳамин қабиланд. Вазни арӯз ба адабиёти классикии мо пас аз истилои арабҳо чорӣ гардидааст.

Вазн ҳам дар баробари қофия ва радиф метавонад, мусиқии шеърро ба вучуд орад. Қофия ва радиф мусиқии канории шеърро таъсис медиҳанд, аммо вазн ташкилкунандаи мусиқии дохилии шеър аст. Ҳар кадаре, ки шоир дар эҷоди шеърш вазни латифтарро интиҳоб кунад, ба ҳамон андоза мусиқии шеърш гӯшнавозтару нафистар мешавад. Масалан, ин пораи шеърӣ бе оҳанги мусиқӣ ҳам дорои чунин хусусияти гӯшнавоз аст:

Биё, биё, дугона,

Берун баро аз хона.

Равем, алаф бичинем,

Гардем ба ин баҳона [13, с.53].

Одатан, шоирон барои ашъори кӯдакона вазни ҳичоро интиҳоб мекунанд. Аммо Алӣ Бобочон дар ин ҷода вазни арӯзро низ мавриди истифода қарор додааст, ки дар ғазалиёт ва суруду таронаҳои кӯдаконааш бештар ба чашм мерасад. Масалан, дар ин тарона, ки «Рӯди Вахш» ном дорад, дар назари аввал гумон мекунед, ки бо вазни ҳичой суруда шудааст. Аммо шоир дар вазни ин тарона ба тамоми қоидаҳои арӯз риоя кардааст. Агар онҳоро сарфи назар мекард, сактаҳо ба вучуд меомаданду эътибори арӯз аз байн мерафт. Банди аввали он чунин аст:

Эй Вахши саркаш,

Эй манзари нур,

Рӯде надидем

Мисли ту пуршӯр [22, с.23].

Дар ин тарона як зарбу оҳанги шӯх ва дилпазире ҳаст, ки он тавассути ҳамин байти сабук ва муносиб ташаккул ёфтааст. Албатта, интиҳоби вазни шеър кори сахлу содае нест. Шоир пас аз интиҳоби мавзӯ муҳтавои онро меандешад ва пас аз танзими ҳамон муҳтаво вазни мувофиқро интиҳоб менамояд. Хоҳ вазни ҳичо бошад ва хоҳ вазни арӯз, бояд ба моҳияти шеър ва

мухтавои он мувофиқат кунад. Мухтаворо ба чорчӯбаи муайян надароварда, дар бораи вазн андешидан самарайи дилхоҳ намедихад.

Алӣ Бобочон дар интиҳоби вазни мувофиқ таҷрибаи зиёд доштааст. Ӯ вазни шеърро ба мавзӯ, мухтаво ва синну соли кӯдакон мувофиқ мекунонад. Шоир аз оғози ғаъолияти эҷодияш дар ин ҷода қадамҳои устувор ниҳодааст. Барои кӯдакони синни томақтабӣ вазнҳои сабуки ҳаҷоиро интиҳоб кардааст. Масалан, шеъри «Мусича» бо чунин сатрҳои хушонанг ва сабук оғоз мешавад:

Мусича хушнуд

Меҳонад суруд:

- Ку-ку-ку-ку-ку!

Ку-ку-ку-ку-ку!

Аз модари худ

Пурсид Маҳмуд:

Бигӯ, очачон,

Чӣ мегуяд он? [27, с.7]

Тавре ки маълум аст, ин шеър асосан, дар вазни ҳаҷо эҷод шуда, ҳамаи мисраъҳо, ба истиснои мисраи шашум, аз панҷ ҳаҷо иборатанд. Сатри шашум аз нуқтаи назари шеъри ҳаҷоӣ аз ҳаҷо таркиб ёфта бошад ҳам, аз нигоҳи арӯз нуқсе надорад ва ба оҳанги шеър ҳалал ворид намекунад. Зеро он ба чунин тарз ҳаҷобандӣ шуда метавонад: Пур-си-д (у) Маҳ-муд. Яъне, дар ин шеър таъҷири вазни арӯз ва ҳаҷо ба мушоҳида мерасад. Чунин ҳодиса дар шеъри «Эй мулки хуррам» низ ба вуқӯъ пайвастааст, ки ҳамаи мисраъҳои он панҷҳаҷоӣ буда, мисраъҳои шашум ва ҳаштум ҳаҷоӣянд ва аз нигоҳи арӯз дурустанд:

Ман дар бари ту

Дилшод (у) ҳастам.

Мисли кабӯтар

Озод (у) ҳастам [27, с.3].

Чунин падида дар асарҳои нисбатан калони Алӣ Бобочон низ мавҷуд аст. Афсонаи «Бузи мағрур» бо вазни ҳаҷоӣ эҷод шуда, ҳар мисраъ асосан, аз панҷ

ҳичо таркиб ёфтааст. Вале бо таъсири арӯз мисраъҳои чорҳичой низ ба ин асар роҳ ёфтаанд. Банди аввали он чунин аст:

Буд дар лаби кӯл,
Дарахте калон.
Як рӯз Мошон,
Баромад ба он [11, с.32].

Вазъи ҳичоҳои ин банд чунин аст:

Буд дар ла-би кӯл=5 ҳичо
Да-рах-те ка-лон=5 ҳичо
Як рӯ-з (у) Мо-шон=5 ҳичо
Ба-ро-мад ба он=5 ҳичо.

Бо ин амал шоир кӯшиш кардааст, ки дар шеърҳои сакта роҳ наёбад. Бояд қайд намуд, ки аксарияти шеърҳои барои кӯдакони хурдсол эҷоднамудаи шоир аз панҷ то ҳафт ҳичоро ташкил намудаанд. Дар ашъори панҷҳичоии шоир сакта қариб ки ба назар намерасад. Аммо дар шеърҳои ҳафтҳичоии ӯ баъзан, сакта ва норавониҳо ба мушоҳида мерасад. Ин падидаро дар афсонаи «Хирс ва Гург» бармало дидан мумкин аст:

Дар миёни бешазор,
Дар даруни якта ғор
Хирси маллаи қачпо
Дошт баҳри худ маъво.
Тобистону тирамоҳ,
Аз сахарӣ то бегоҳ,
Хӯрок намуда пайдо,
Сер карда ишкамашро [11, с.35].

Агар аз рӯи ҳичо ин порчаро таҳлил намоем, он гоҳ чунин натиҷа ҳосил мешавад:

1. Дар ми-ё-ни бе-ша-зор=7 ҳичо
2. Дар да-ру-ни як-та ғор=7 ҳичо
3. Хир-си мал-ла-и қач-по=7 ҳичо

4. Дош-т (у) баҳ-ри худ маъ-во=7 ҳичо
5. То-бис-то-ну ти-ра-моҳ=7 ҳичо
6. Аз са-ҳа-рӣ то бе-гоҳ=7 ҳичо
7. Хӯ-ро-к (у) на-му-да пай-до=8 ҳичо
8. Се-р (у) кар-да иш-ка-маш-ро=8 ҳичо

Тавре ки аз таҳлили ин порча бармеояд, дар мисраъҳои 1, 2, 3, 5 ва 6-ум нуқсоне нест, аммо норасоӣ дар мисраъҳои 4, 7 ва 8-ум ба мушоҳида расида, дар мисраи чорум норавонӣ ҷой дорад. Агар шоир онро дар шакли «Дошт макону маъво» ифода мекард, ин норавонӣ бартараф мешуд. Иллаташ ин ки калимаи «худ» кашиш намеҳӯрад. Дар мисраи ҳафтум калимаи «хӯрок» ва дар мисраи ҳаштум, калимаи «сер» гирифтори сакта шудаанд. Агар талаботи вазни арӯзро дар таҳлили вазни ин порчаи мавриди назар ба ҳисоб нагирем, яъне онро танҳо аз рӯйи талаботи вазни ҳичо таҳлил намоем, норасоӣ танҳо дар мисраи чорум боқӣ мемонад.

Қиссаи «Хонаи тирандоз» низ дар вазни ҳичоӣ эҷод шуда, миқдори ҳичоҳои ҳар мисраи он маъмулан ҳафттогист. Агар вазни ин қиссаро аз рӯйи принципи арӯз таҳлил намоем, натиҷаи дилхоҳ ба даст намеояд. Зеро баъзе бандҳои он ба талаботи вазни арӯз ҷавоб медиҳанд, аммо дар дохили қисса мисраъҳое низ ба назар мерасанд, ки ба меъёри вазни арӯз ҷавобгӯ нестанд. Чунин вазъият дар бисёре аз ашъори бачагонаи шоирони тоҷик низ мушоҳида мешавад. Банди аввали ин қисса ҳам ба талаботи арӯз ва ҳам ба талаботи вазни ҳичо ҷавобгӯ буда, ҳамаи мисраъҳо аз 7 ҳичо таркиб ёфтаанд. Аммо банди дуюм аз нигоҳи вазни ҳичо дуруст бошад ҳам, аз нигоҳи вазни арӯз як нуқс дорад, яъне дар мисраи дуюми банди мавриди назар калимаи ном ба сакта дучор шудааст:

- Дар деҳи мо замоне

Чӯтак но(м) бачае буд,-

Гӯён бибиҷони ман

Кашид оҳи дардолуд [13, с.106].

Аз ин вачҳ, мо наметавонем, чунин шеърро қиссаҳоро аз рӯйи меъёри вазни арӯз таҳлил намоем ва чунин амал зарурат ҳам надорад.

Дар назми бачагонаи Алӣ Бобочон ва умуман, шоирони дигар низ шеърҳои чорҳичой хеле кам пайдо мешаванд. Ин гуна шеърҳоро ҳам аз лиҳози қоидаҳои арӯз ва ҳам аз ҷиҳати миқдори ҳичоҳояшон таҳлилу баррасӣ кардан имкон дорад. Шеъри «Абр ва Сабза» аз ҳамин қабил ашъор аст. Ду банди онро ин ҷо мавриди таҳлил қарор медиҳем:

Рӯи фазо

Тира бишуд.

Табъи ҳаво

Хира бишуд...

То бишавад

Дашту даман

Хурраму сабз,

Мисли чаман [18, с.17].

Аз нигоҳи вазни ҳичой чунин натиҷа ба даст меояд:

Рӯ-и фа-зо=4 ҳичо

Ти-ра би-шуд=4 ҳичо

Таб-ъи ҳаво=4 ҳичо

Хи-ра би-шуд=4 ҳичо

То би-ша-вад =4 ҳичо

Даш-ту да-ман=4 ҳичо

Хур-ра-му сабз=4 ҳичо

Мис-ли ча-ман=4 ҳичо

Тавре ки дидем, ҳамаи мисраъҳои ин порчаи шеърӣ аз ҷиҳати ҳичо ба ҳамдигар баробаранд. Ҳамин порчаи шеъриро метавонем, аз рӯйи қоидаи вазни арӯз низ таҳлилу баррасӣ намоем. Барои баррасӣ чор мисраи аввал кофист:

Рӯи фазо

Тира бишуд.

Табъи ҳаво

Хира бишуд.

Пеш аз ҳама, бояд қайд намуд, ки ин шеър дар баҳри раҷаз офарида шудааст. Аз оғоз то анҷоми шеър бо суръат ва шитоб идома меёбад. Бо чунин вазн барои кӯдакону наврасон шеър офаридан аз манфиат холӣ нест. Зеро худи онҳо ҳамеша дар ҳаракат ва шитоб ҳастанд ва оҳангҳои шӯху изтиробангезро дӯст медоранд. Раҷаз аз кабили баҳрҳои серистеъмоли арӯзи форсӣ-тоҷикӣ буда, «дар натиҷаи омезиши рукни солими *мустафилун* ва зихофҳои он дар шаклҳои мусамману мусаддасу мураббаъ ва мусанно 50 навъи он ташаккул меёбад» [138, с.108].

Ҳар як мисраи ин шеър аз як рукни матвӣ таркиб ёфтааст, ки онро чунин тақтеъ кардан ҷоиш аст:

Рӯи фазо

/ муфтаилун

- VV -

Тира бишуд.

/ муфтаилун

- VV -

Табъи ҳаво

/ муфтаилун

- VV -

Хира бишуд.

/ муфтаилун

- VV -

Яъне, ин шеър аз тарафи шоир аслан, бо вазни ҳичо эҷод шуда бошад ҳам, он ба баҳри раҷази мусаннои матвӣ мувофиқат мекунад, ки чунин хусусиятро на ҳамаи шеърҳои ҳичоӣ доранд. Мутаассифона, шеърҳои чорҳичоиро шоир хеле кам эҷод намудааст. Агар ӯ ин иқдомро минбаъд идома медод, дар рушди ин навъи шеър саҳми бештар мегузошт. Аммо шеърҳои панҷҳичоӣ 25 дарсад, шеърҳои шашҳичоӣ 15 дарсад ва шеърҳои ҳафтҳичоӣ 40 дарсади ашъори ҳичоии шоирро ташкил медиҳанд. Қисми боқимондаи ашъори шоир бо ҳичоҳои

аз ин бештар эҷод шудаанд, ки дар як фасл таҳлил намудани ҳамаи онҳо аз имкон берун аст.

Шоир дар анвои суннатӣ низ барои кӯдакону наврасон шеърҳо эҷод намудааст, ки мо намунаи онҳоро аз лиҳози вазн мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Маъмултарин жанре, ки шоир барои эҷоди ашъори бачагонаи худ интиҳоб намудааст, жанри ғазал аст. Шоир ба сурудани ин навъи шеър пас аз касби таҷрибаҳои эҷодӣ оғоз намудааст. Зеро дар маҷмуаҳои аввалини ӯ «Бачаҳои хуб» (1963), «Мусича» (1965) ва «Парвози орзу» (1971) ягон ғазал ба нашр нарасидааст. Аз маҷмуаи чоруми ӯ «Осмондара» (1981) сар карда мо метавонем, ғазалҳои гуногунро пайдо кунем. Дар маҷмуаи мавриди назари мо як ғазал мавҷуд аст, ки он «Забони тоҷикӣ» ном дорад. Ин ғазали хушоҳанг дар вазни ҳазачи мусаддаси маҳзуф эҷод шудааст, ки онро чунин таҳлил кардан мумкин аст:

Забони мо чу дарёи дамрон аст,

Ба қаъраш гавҳари тобон ниҳон аст [21, с.44].

мафӯйлун/ мафӯйлун/ фаъӯлун

V - - -/ V - - -/ V - -

Дар маҷмуаи «Зардолуи маҳтобӣ» (1988) панҷ ғазали шоир фароҳам омадаанд, ки мо ба ҳайси намуна ду ғазалро аз нигоҳи арӯз таҳлил менамоем.

Ғазали аввал ҷанбаи сиёсӣ дошта, «Диёри дӯстӣ» ном дорад ва дар баҳри рамал, мушаххастараш, дар вазни рамали мусаддаси маҳзуф эҷод шудааст, ки ин вазн барои сурудани чунин ашъор хеле мувофиқ аст. Тарзи таҳлили ғазали мавриди назар чунин аст:

Эй диёри рӯзгори дӯстӣ,

Аз ту афзуд эътибори дӯстӣ [13, с.30].

фоъилотун/ фоъилотун/ фоъилун

-V - - / - V - - / - V -

Ғазали дуюм тобиши иҷтимоӣ дорад, ки унвони он «Субҳи зимистон» мебошад. Ғазали мавриди зикр дар баҳри ҳазач, саҳеҳтараш ҳазачи мусаддаси

максур эҷод шудааст, ки дар ҳар мисраи он ду маротибагӣ *мафӯйлун* ва як маротиба *мафӯйл* мавриди корбурд қарор гирифтааст. Матлаи ғазалро аз назар мегузаронем:

Аҷаб субҳи зимистон сеҳркор аст,

К-аз ӯ дар чехраҳо нақши баҳор аст [13, с.80].

мафӯйлун/ мафӯйлун/ мафӯйл

V - - -/ V - - -/ V - ~

Ноғуфта намонад, ки ғазали тобиши иҷтимоӣ доштаи «Китоби асрҳо» низ бо ҳамин вазн, яъне бо вазни ҳазачи мусаддаси максур навишта шудааст, ки матлаи он чунин аст:

Зиҳӣ сарчашмаи эҳёи тоҷик,

Китоби ғазли беҳамтои тоҷик [22, с.19].

Азбаски мо намунаи ин вазро дар мисоли боло дидем, ҳоҷат ба такрори матлаб нест.

Шоир баъзан, ба хоҳири пос доштани суннати классикон ва таъмини мусиқии шеъраш даст ба сурудани ғазалиёте низ задааст, ки онҳо аз лиҳози ҳиҷо тавилтаранд ва бо вазни арӯз эҷод шудаанд. Намунаи чунин ғазалиёт ғазали «Андалеб» мебошад, ки он дар баҳри рамали мусаммани максур суруда шуда, оғози маҷмуаи «Алифбои парандаҳо»-ст. Зарбу оҳанги махсус дорад ва мусиқии он хеле ҷолиб аст. Инак, матлаи ғазал:

Эй ҷаманперои мурғони хушилхон, андалеб,

Аз дами ту медамад осойиши ҷон, андалеб [7, с.3].

фӯйлотун/ фӯйлотун/ фӯйлотун / фӯилон

-V - - / - V - - / - V - - / - V ~

Алӣ Бобоҷон ба мусиқии шеър аҳаммияти вижа додааст, ки аксарияти ашъари бачагонаи вай ба оҳанг дароварда шудааст ва «Суруди наврӯзӣ» яке аз онҳост. Ин суруд аз панҷ банди чормисрай таркиб ёфтааст, ки дар баҳри музореи мураббаъи аҳраби мусаббағ суруда шудааст, ки банди сеюми онро интиҳобан, аз лиҳози рукну тақтеъ дида мебароем:

Бод аст анбарафшон,
Дар ханда боғу бўстон.
Шуд нағмаҳои мурғон
Шодифизои Наврӯз [18, с.3].
мафъӯлу / фоъилотон
- - V/- V - ~

Суруди «Эй кабӯтар» аз сурудҳои аввалини Алӣ Бобочон буда, бо оҳанги гӯшнавоз ва муҳтавои сулҳпарваронаш дар байни кӯдакону наврасон шухрат ёфтааст. Ба тариқи интиҳоб бандеро аз ин суруд аз лиҳози вазн таҳлил менамоем:

Туй рамзи баҳори зиндагонӣ,
Туй пайки зафарҳои амонӣ.
Дар ин субҳи сафои иди фирӯз
Ту ҷавлонгар ба авҷи осмонӣ [11, с.9].
мафӯйлун / мафӯйлун/ фаъӯлун
V - - -/ V - - -/ V - -

Таҳлил нишон дод, ки суруди мавриди назари мо, дар вазни ҳазачи мусаддаси маҳзуф барои кӯдакону наврасон эҷод шудааст. Вазни сабук ва оҳанги равонаш сурудро мавриди истиқболи гарми хонандагону сарояндагон ва шунавандагон қарор додааст. Қобили зикр аст, ки қисми зиёди сурудҳои Алӣ Бобочон бо ҳамин вазн эҷод карда шудааст. Таронаҳои бачагонаи шоир чун сурудҳояш хушоҳангу гӯшнавозанд. Сабабаш дар он аст, ки шоир онҳоро дар вазнҳои нисбатан, сабук ва рафон эҷод кардааст ва чунин таронаҳо тадриҷан, ба сурудҳои бачагона табдил ёфтаанд. Яке аз чунин таронаҳо «Иди истиқлол» мебошад, ки дар вазни раҷази мураббаи солим эҷод шудааст. Банди аввали ин таронаро таҳлил менамоем:

Эй ҷашни олишони мо,
Хуршеди нурафшони мо.
Аз партави ҷонбахши ту
Рахшад дили ҷӯшони мо [22, с.18].

мустафъилун / мустафъилун

- - V - / - - V -

Тавре ки дар фасли пешина қайд намудем, дар маҷмуаи «Наврӯзи наврасон» 22 рубоии шоир фароҳам омадааст. Мо дар ин ҷо ба ҳайси намуна, вазни яке аз ин рубоӣро мавриди таҳлил қарор медиҳем. Рубоии мавриди назари мо, дар вазни ҳазаҷи мусаммани аҳраби мақбузи абтар эҷод шудааст:

Наврӯзи Аҷам, ҷалолати нав дорӣ,

Хуршедсифат силсилапартав дорӣ.

Гул аз нафасат шукуфт дар боғи умед,

Сад ранг ҳунар ба ҳар қаламрав дорӣ [18, с.28].

мафъӯлу / мафоъилун / мафоъйлун / фаъ

- - V / V - V - / V - - - / -

Мутолиаи баъзе шеърҳои Алӣ Бобочонро метавон ҳам ба бачагон ва ҳам ба калонсолон пешниҳод намуд. Ин падида ҳеҷ ҷои бадӣ надорад. Зеро дар вақташ В.Г. Белинский ба нависандагон муроҷиат карда, чунин фармудааст: «Нависед, барои бачаҳо нависед, вале чунон нависед, ки онро калонсолон ҳам бо майлу рағбати тамои хонанд ва тавассути мутолиа ба айёми ширини бачагии хеш баргарданд» [49, с.58].

Хулоса, ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон ҳам бо вазни ҳичой ва ҳам бо вазни арӯзӣ эҷод шуда, бо оҳангу зарб ва мусиқии дохилиашон ба кӯдакону наврасон писанд омадаанд. Шоир тавонистааст, ки бо истисноӣ чанд шеъри алоҳида дар шеъру таронаҳои ҳичой ҳам ба талаботи вазни арӯз риоя кунад ва ин амал аз муҳассаноти шеъри ӯст. Метавон бисёре аз ашъори дар вазни ҳичо сурудаи шоирро аз рӯи меъёри вазни арӯз низ таҳлилу баррасӣ намуд. Барои суруду таронаҳо аз зарбу оҳангҳои сабук ва шӯҳ кор гирифтааст. Аз ин вачҳ, ба бисёре аз онҳо санъаткорон оҳанг бастаанд. Ғазалу рубоӣҳои ӯ намунаи беҳтарини ин анвои шеърӣ буда, мавриди истиқболи ҳам хурдсолон ва ҳам калонсолон қарор гирифтаанд.

3.2. Нақши қофия ва радиф дар ашъори бачагони шоир

Алӣ Бобочон аз зумраи шоиронест, ки таҷрибаи ӯ на танҳо дар мазмуну мухтавои шеър, инчунин дар зебу орои шакли зоҳирии он низ бармало ба мушоҳида мерасад. Шоир кӯшиш ба ҳарч додааст, ки тавассути қорбурди қофия ва радифҳои бамаврид мусиқии канории ашъори бачагонаи худро тарвич диҳад, то ин ки онҳо мавриди таваҷҷуҳи бачагону наврасон қарор гиранд. Дар адабиёти мо шеъри беқофияро касе эътироф намекунад.

Тавре ки маълум аст, қофия дар шеърҳои суннатӣ аз унсурҳои муҳимтарини шеър махсуб меёбад. Ақидаи мазкур дар асари машҳури Насириддини Тӯсӣ «Меъёр-ул-ашъор» низ матраҳ шудааст ва ӯ шеърро каломи қофиядор ва мавзун арзёбӣ кардааст. Бархе аз ноогоҳон гумон мекунанд, ки шеъри нави форсии тоҷикӣ, ки бо унвони «шеъри модерн» шуҳрат дорад, аз қофия маҳрум аст, аммо ин ақида хатост. Бунёдгузори шеъри нави форсӣ Нимо Юшиҷ, ки бо ворид кардани навгариҳои дар шакли шеър шуҳрат дорад, мавҷудияти қофияро дар шеъри нав ҳам ҳатмӣ медонист. Аз ҳамин лиҳоз, шеърҳои нимоӣ, ки онҳоро шеъри озод низ меноманд, ҳама дорои қофияанд.

Бояд афзуд, ки адабиётшиноси муосири тоҷик Тӯракул Зехнӣ дар бораи қофия чунин андешаи ҷолиб дорад: «Дар ҳақиқат, гӯш ба воситаи қофияҳо ба ҳаракат медарояд ва эҳсоси лаззат менамояд ва бо омадани ҳамсадоҳо ва садонокҳои мухталиф як навъ лаззат ва хушнудӣ эҳсос мешавад» [68, с.384-385]. Воқеан, Зехнӣ дуруст мефармояд. Зеро қофия дар шеър аз унсурҳои зарурист. Хонанда дар кадом синну сола, ки бошад, шеъри беқофияро ба хушӣ пазирай намекунад ва агар иҷборан пазирай кунад ҳам, онро баосонӣ ҳифз карда наметавонад. Қофияҳо ва калимаҳои хушонанг, агар дар мавриди худ истифода бурда шаванд, қимати бадеӣ ва эстетикӣ шеърро меафзоянд.

Масалан, Алӣ Бобочон дар шеъри «Шамоли меҳрубон» аз қофия чунин қор гирифтааст:

Нисфирӯзӣ Назира

Бо хоҳараш Мунира,

Дар рӯи ҳавлӣ хушнуд

Лӯхтакбозӣ менамуд.
Ногаҳон шамол омад,
Ба ҳавлишон даромад.
Дарахти себро ларзонд,
Такар- тукур себ резонд... [27, с.6].

Шоир дар ин шеърӣ сужетнок, ки аз 18 байт таркиб ёфтааст, аз усули қофияпардозии маснавӣ кор гирифтааст ва аз оғоз то анҷоми шеър ҳамин усулро риоя намудааст. Сохтори қофиябандии шеър чунин аст: **аа, бб...** Дар ин пораи шеърӣ мисоловардаи мо калимаҳои зерин ҳамқофияанд: ***Назира-Мунира; хушнуд-менабуд; омад-даромад; ларзонд-резонд.*** Шоир дар байти нухуми ин шеър зимни корбурди калимаи русӣ- интернационалӣ (байналмилалӣ)- и «водопровод» онро бо калимаи тоҷикии «шод» ҳамқофия кардааст:

Назди водопровод
Бурданду бо дили шод...[27, с.6]

Ба фикри мо, коргирӣ аз тарзи қофиябандии маснавӣ кори шоирро дар ин шеър осон кардааст. Ин усули қофияроӣ дар адабиёти мо собиқаи дерина дорад. Шоирони классик ҳам аз ин усул фаровон истифода бурдаанд. Баҳром Сирус ақида дорад, ки «шоир дар маснавӣ барои ҳар як байти асари худ қофияи ҷудогона пайдо мекунад ва барои пайдо кардани қофия, ҷунонӣ дар шакли қасида дида мешуд, ба саҳтиҳо намеафтад» [104, с.139].

Маҷмуаи Алӣ Бобочон «Мусича» аз 15 шеър иборат буда, бар замми шеърӣ таҳлилшуда инчунин, дар шеърӣ ҳамноми маҷмуа «Мусича» ва шеърҳои «Ман омадам бо вагон», «Озодаи озодакор», «Кабк ва Лаклак» ва «Мураббӣ-хола» усули қофиябандии маснавӣ мавриди истифода қарор гирифтааст.

Таъкид кардан ба маврид аст, ки Алӣ Бобочон дар маҷмуаи ашъори кӯдаконаи худ – «Пайғоми парасту» аз усулҳои гуногуни қофиябандӣ истифода бурдааст, 61 шеърӣ ин маҷмуа бо усули қофиябандии якдармиён, яъне аз рӯи сохтори қофиябандии **аб вб** эҷод шудааст. Бозтоби ин усули қофиябандӣ дар шеърӣ «Гурбачаи варзишгар», ки аз 28 мисраъ иборат аст, бармало мушоҳида

мешавад ва шоир аз оғоз то анчоми шеър ҳамин усулро пайгирӣ кардааст. Банди аввал ва охири шеърро иқтибос меорем:

Гурбачаи ман-
Мошони ҳушёр,
Саҳар ба варзиш
Ҳамеша тайёр...
То рӯ нашӯяд
Гурбачаи ман,
Асло ба ҳӯрок
Назанад даҳан [22, с.10].

Чунин услуби қофиябандӣ, инчунин, дар шеърҳои дигари ин маҷмуа, аз қабилӣ «Мӯрчаҳо», «Шербача», «Самовор ва кӯза», «Зангӯла», «Бозори китоб», «Иди маърифат» ва ғайра мавриди истифодаи шоир қарор гирифтааст.

Алӣ Бобочон дар иншои 32 шеъри маҷмуаи мавриди назар аз тарзи қофиябандии маснавӣ қор гирифтааст. Шеърҳои «Ҳисобдон», «Бӯсаи модар», «Ҷавоби Низом», «Рӯзи муборак», «Дунёи Озар», «Ҷуръати Харгӯш» ва «Посуhi намак» аз ҳамин қабиланд.

Қофияроии нави салибӣ дар адабиёти муосири тоҷик кайҳост, ки ба ҳукми анъана даромадааст ва онро муҳаққиқони тоҷик қофияроии ҷаҳорпора низ номидаанд. Сохтори ин қофияроӣ **аб аб** мебошад. Ин падида дар шеъри «Гулпарварон» ба мушоҳида мерасад:

Омад баҳори дилкушо,
Мо гулшинонӣ мекунем.
Бар марзи боғу роғҳо
Мо обмонӣ мекунем [22, с.27].

Бояд таъкид намуд, ки шеъри мазкур дар шакли суруд эҷод шуда, пас аз ҳар чор мисраи он нақарот меояд:

Мо боғбони кишварем,
Анвои гул мепарварем [22, с.28].

Одатан ҳар банди чунин шеърҳо аз чор мисраъ таркиб меёбад ва аксар вақт сохтори қофияроӣ дар бандҳои минбаъда шакл дигар мекунад, яъне дар шакли **абаб** маҳдуд нашуда, метавонад дар шакли **абвб**, **абгб**... зухур кунад. Табиист, ки дар чунин ҳолатҳо шоир худро нисбатан, озод ҳис мекунад. Ин ҳодиса дар шеъри «Арча» ба вуқӯ пайваستاаст:

Эй арчаи мо-

Эй ҳусни беша,

Сарсабзу зебо

Ҳастӣ ҳамеша.

Ту хеши сарвӣ,

Эй ростқомат.

Умрат чу дарё

Дорад идомат... [22, с.30].

Ин шеър, ки аз 7 банд иборат аст, ба тарзи қофиябандии дар боло таъкидшуда эҷод гардидааст. Шумораи чунин шеърҳо дар маҷмуаи мавриди назар 19 ададро ташкил медиҳад, ки шеърҳои «Карам», «Пиёз», «Меваи биҳиштӣ» ва «Риши макка» аз ҳамин қабиланд.

Бояд қайд намуд, ки як қатор шеърҳои маҷмуаи мавриди назари мо ба тарзи қофияроии омехта: **ааба**, **абаб**, **абвб** ва ғайра эҷод шудаанд. Чунин тарзи қофияроӣ дар шеъри «Наҷҷор» равшан ба мушоҳида мерасад, ки мо иқтибос овардани ду банди онро дар ин ҷо зарур мешуморем:

Тағои ман дуредгар,

Даҳ панҷаи ӯ ҳунар.

Созад дару тиреза

Аз аръару санавбар.

Бо тешааш чӯбҳоро

Тарошаду пардозад.

Барои аҳли деҳа

Ӯ сандалӣ бисозад... [22, с.17].

Лозим ба тазаккур аст, ки шеърӣ мазкур аз 8 банди чормисрай иборат буда, дар бандҳои шашум ва ҳаштум тарзи қофияроии банди якум, ки шакли он **ааба** аст, такрор шудааст ва дар бандҳои сеюм, чорум ва ҳафтум шоир шакли қофияроии **абвб** ва амсоли онро пайгирӣ кардааст. Чунин тарзи қофияроӣ дар шеърҳои дигари ин маҷмуа, аз қабилӣ «Иди маърифат», «Тути заминӣ» ва «Шабе дар полӣз» низ риоя шудааст.

Бояд гуфт, ки чунин тарзикофиябандӣ дар шеърҳои дар шакли чаҳорпора барои кӯдакон эҷоднамудаи Алӣ Бобочон аз кӯшишҳои деринаи ӯст. Дар бораи қофия инчунин, дар китоби Шафеии Кадканӣ «Муסיқии шеър» омадааст: «Метавон қофияро ба навъе трансфурмотури электрикӣ шабеҳ кард» [72, с.98-99]. Оре, чунин ташбеҳ асоси илмӣ ва назариявӣ дорад. Тавре ки трансформатор ҷараёни барқро танзим ва ба ноқилҳо ба таври муназзам тақсим мекунад, қофия мазмунӣ шеърро ба низомӣ муайян медарорад ва онро ба мисраъҳо қисмат мекунад, дар натиҷаи моҳирона истифода бурдани он ҷараёнаҳои маънӣ дар шеър ҳосил мешаванд. Чунин падидаҳои матлуб ва хушоянд дар ашъори Алӣ Бобочон фаровонанд. Иддае аз ашъори бачагонаи шоир дар шакли ғазал эҷод шудаанд ва тарзи қофиябандии ин жанри суннатӣ **аа, ба, ва, га...** қатъиян риоя шудааст.

Тавачҷуҳ ба қофияи ашъори бачагона на танҳо дар адабиёти муосири тоҷик, инчунин дар адабиёти имрӯзаи рус ҳам ошкоро ба назар мерасад. Шоири бачагонаи рус К.И. Чуковский қайд мекунад, ки «Кӯдакон ба чунин шеърҳое, ки қофияшон хираву аз ҳам дуранд ва ё умуман, қофияи равшан надоранд, камтар тавачҷуҳ зоҳир мекунанд, зеро онҳо бино ба табиату ҳосияти синнусолии худ бо ҳама чиз, аз ҷумла бо шеърҳои серқофияву наздикқофия бозӣ мекунанд, бо ин амал талаботи нисбат ба бозӣ доштаи хешро қонеъ мегардонанд» [125, с.334- 335].

Алӣ Бобочон ба хулоса омадааст, ки ҳар қадар ки дар таркиби шеърҳои кӯдакона қофияҳо фаровон ва бамаврид истифода бурда шаванд, ҳамон қадар ин гуна ашъор диққати бачагонро бештар ба худ ҷалб мекунанд ва аз ёд кардани онҳо ҳам осонтар мешавад. Бар замми ин, қофия аз аносири

таъминкунандаи мусиқии шеър аст. Дар маҷмуаи мавриди назар шеъри «Тунукча» дар шакли ғазал суруда шудааст, ки матлаи он чунин аст:

Эй дилситон, тунукча,

Роҳатрасон, тунукча... [22, с.31].

Дар маҷмуаҳои дигари шоир низ баъзе шеърҳо дар қолаби ғазал эҷод шудаанд. Масалан, дар китоби «Атри кӯҳистон» шеъри кӯдаконаи «Шахтут», дар китоби «Бачаҳои хуб» шеъри «Меҳонам», дар китоби «Осмондара» шеъри «Забони тоҷикӣ», дар китоби «Зардолуи маҳтобӣ» шеърҳои «Қабки дарӣ» ва «Субҳи зимистон» ба ин таъкиди мо мисол шуда метавонанд. Дар китоби «Наврӯзи наврасон» панҷ ғазали шоир ба таъъ расидааст. Яке аз хусусияти ин шеърҳо он аст, ки бо вазни арӯз эҷод шудаанд ва табиист, ки миқдори ҳичоҳояшон низ зиёдтаранд ва бештари онҳо мураддафанд.

Радиф дар шеъри форсии тоҷикӣ чун қофия нақши ба худ хосро дорост. Он маъмулан, пас аз қофия дар охири ҳар мисраи шеърӣ воқеъ мегардад. Такроран таъкид мекунем, ки классикони адабиёти мо ин паҳлуи суҳанофариниро хуб омӯхта, меъёрҳои онро дар эҷоди каломӣ хунари бақатъият риоя менамуданд. Дар ҳамин ҳол, бадеияти шеър ба вучуд меомад ва мусиқавияти он таъмин мегардид.

Дар қарнҳои миёна ва баъдтар дар ашъори арабзабонон радифҳо пайдо шудаанд, ки ин ҳодиса зерин таъсири шеъри форсӣ ба вучуд омадааст. Шамси Қайси Розӣ дар асари маъруфи худ: «Ал-Муъҷам» радифро чунин таъриф кардааст: «Радиф калимае бошад мустақили мунфасил аз қофия, ки баъд аз итмоми он дар лафз ояд бар вачҳе, ки шеърро дар вазну маънӣ бад-он ҳоҷат бошад ва ҳамон маънӣ дар охири ҷумлаи абёт мутақаррар шавад... ва чун калимаи радиф дар мавзӯи хеш мутамаккин наафтад, яъне аз рӯи маънӣ бар он эҳтиёҷ набувад, маъйиб бошад» [94, с.210-211].

Аз мутолиаи «Ал-Муъҷам» бармеояд, ки Шамси Қайси Розӣ радифро калимаи мустақил ва аз қофия ҷудо арзёбӣ кардааст. Аз устод Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ сар карда, то имрӯз ағлаби шоирон шеърҳои мураддаф (радифдор) эҷод

мекунанд ва дар аксари он сурудаҳо радиф ба ҷузъиёти муҳим ва ҳатто ҳалқунанда табдил ёфтааст.

Зимнан қайд бояд кард, ки дар адабиёти бачагонаи тоҷик низ радифҳо дар катори қофияҳо чун қисми таркибии шеър маънидод мешаванд. Шеърҳои мураддаф миёни ҳаводорони сухан, аз он ҷумла, кӯдакону наврасон маҳбубияти бештареро касб кардаанд. Алӣ Бобочон низ ба радифи шеърҳояш таваҷҷуҳи хос дорад. Ин падида, хусусан дар ашъори барои кӯдакону наврасон эҷоднамудаи ӯ бармало ба мушоҳида мерасад. Радифҳои дар шеър суруд истифодабурдаи Алӣ Бобочон гуногунранг ва нишонрасанд ва онҳоро шоир асосан, бо ду ҳадаф мавриди истифода қарор додааст: а) бо мақсади тақвияти мазмуни байтҳо; б) бо мақсади таъмини мусикии канории шеър. Масалан, дар «Суруди наврӯзӣ», ки аз панҷ банди чормисрай иборат аст, он барои мактабиёни хурдсол ва устодонашон пешбинӣ шудааст, дар банди аввал радиф бо калимаи «Наврӯз» ифода ёфтааст:

Файзу зиёи Наврӯз,
Тобу ҷилои Наврӯз,
Ҳусни латиф дорад
Дар рӯзҳои Наврӯз [18, с.3].

Бояд қайд намуд, ки дар чор банди минбаъда қофияроии аҷибе сураат гирифтааст. Шоир дар се мисраи аввали ҳар банд қофияи алоҳидаро истифода бурда, дар мисраҳои чорум ба тарзи қофияроии банди аввал мепардозад ва радифро такроран меорад. Масалан, банди панҷуми шеъри мавриди назар чунин аст:

Аз боғу роғи гулпӯш,
Аз Шарқи гармоғӯш
Ояд баланд бар гӯш
Созу навои Наврӯз [18, с.4].

Тавре ки аз мушоҳида бармеояд, радиф бо калимаи «Наврӯз» ифода шудааст ва мусикии канории ин шеърро ба вучуд овардааст. Шакли қофияроии шеър ба пуррагӣ чунин аст: **ааба, ббба, ввва, ггга, ғғга**. Дар

мачмуаи зикршуда ғазале таҳти унвони «Хони Наврӯз» ба таъъ расидааст, ки аз 12 байт иборат буда, дар он низ радиф бо калимаи «Наврӯз» ифода ёфтааст:

Дунёи назаррабост Наврӯз,
Арчи самари сабост Наврӯз [18, с.26].

Шоир барои устодон дар мачмуаи ғавқуззикр боз чор ғазали дигари худро ба нашр расонидааст, ки онҳоро метавонанд, хонандагони синфҳои болоӣ низ мавриди мутолиа ва истифодаи худ қарор бидиҳанд. Мо барои таҳлил дар ин ҷо матлаъ ва мактаҳои он ғазалҳоро, ки ҳамагӣ мураддафанд, шоҳид меорем. Ғазали аввал «Андалеб» ном дорад. Матлаъ ва мактаи ғазал чунин аст:

Эй чаманперои мурғони хушилхон, андалеб,
Аз дами ту медамад осойиши чон, андалеб...
Меравӣ фасли хазону мерасӣ бо нози гул,
Тоҷикистонро навои туст пазмон, андалеб [18, с.26].

Дар ин ғазал образи андалеб, яъне булбул тасвир шудааст ва шоир сифатҳои онро дар ҳашт байт овардааст. Радиф бо вожаи «андалеб», ки мухотаб аст, рӯйи қор омадааст. Аммо таъкид қардан бамаврид аст, ки агар шоир мисраи охириини мактаи ин ғазалро дар шакли *«Тоҷикистон бар навои туст пазмон, андалеб»* меовард, мантиқаш устувортар мешуд ва ба шакли ғазал ҳам ҳалал ворид намешуд. Ғазали дигари мачмуаи мавриди назар «Наврӯз муборак бод!» номгузорӣ шудааст, ки радифи ғазал ҳам бо ҳамин ҷумлаи содаи хитобӣ ифода ёфтааст. Матлаъ ва мактаи ғазал чунин аст:

Соли нави аҷдодӣ, Наврӯз муборак бод,
Ҷоли нави иршодӣ, Наврӯз муборак бод!
То ҳаст ҷаҳон, бошӣ, сарсабзу ҷавон бошӣ,
Эй мояи имдодӣ, Наврӯз муборак бод [18, с.26]!

Ғазали дигар «Зодаи Наврӯз» ном дошта, ба онҳое тақдим шудааст, ки дар ин айёми эҳёи табиат ҷашм ба олам кушодаанд. Радифи ин ғазал бо як калима-феъли ёвари замони ҳозира-ояндаи «мекунад» ифода шудааст:

Зодаи Наврӯзро Наврӯз ёрӣ мекунад,
Ҷони ёро менавозад, дӯстдорӣ мекунад...

Зодаи Наврӯз чун Рустам ба Рахши зиндагӣ,

Дар фазои ормон чобуксаворӣ мекунад [18, с.24-25].

«Қадамат хучаста бодо!» унвони ғазали дигари Алӣ Бобочон аст, ки аз радифи ҳамин ғазал гирифта шудааст ва дар маҷмуаи мавриди таҳқиқ ба нашр расидааст. Одатан, ба ғазал ном намегузоранд ва номи ҳар ғазал мисраи аввали матлаи он аст. Аммо шоир номи ғазалҳояшро аз радифи худ онҳо гирифтааст, ки ин амал як навъ қонуншиканӣ дар ин жанри суннатист. Дар бораи Наврӯз тамоми шоирон шеър ғазал сурудаанд ва он ба мавзуи анъанавию суннатӣ табдил ёфтааст. Аз ин лиҳоз, дар мавзуи зикршуда сухани тоза гуфтан амрест муҳол. Шоир барои тозагӣ бахшидан ба ғазали худ аз радиф имдод чустааст, ки чунин иқдом аз тозакориҳои ӯст. Бо як калима дар радиф тозагорӣ ворид кардан шоир чандон муваффақ шуда наметавонад. Аз ин вачҳ, ӯ як ҷумлаи содаи хитобиро радифи ин ғазали худ қарор додааст. Ин радиф мусикии канории ғазалро мутантан кардааст. Илова бар ин, ба истехкоми маънӣ низ асос гузоштааст ва калимаҳои ҳамқофияи ғазал, аз қабили **«дилрабой»**, **«ҷонфизой»**, **«биёӣ»**, **«ошноӣ»** ва ғайраро чун оҳанрабо ба худ кашидааст ва аз дунболи худ бурдааст. Инак, матлаъ ва мақтаи он ғазал:

Ту чӣ фасли дилрабой, қадамат хучаста бодо,

Ту чӣ фасли ҷонфизой, қадамат хучаста бодо!

Ту наҷобати сахой, ту латофати расой,

Ба паёми ошноӣ қадамат хучаста бодо [18, с.25]!

Чуноне ки аз таҳқиқот бармеояд, дар маҷмуаи нахустини Алӣ Бобочон «Бачаҳои хуб» (1963) танҳо як шеър дар шакли ғазал суруда шудааст, ки «Меҳонам» номгузорӣ шуда, аз чор байт таркиб ёфтааст. Онро шартан, ғазалгуна номидан равост. Радифи ин ғазалгуна низ аз феъли замони ҳозира-ояндаи «меҳонам» таркиб ёфтааст. Матлааш чунин аст:

Ҷавонам, дар дабистон зираку хушёр меҳонам,

Чу булбул ин замон дар гулшани беҳор меҳонам [11, с.6].

Дар маҷмуаи зикршуда суруде бо номи «Эй кабутар!» нашр гардидааст, ки дар шакли чаҳорпора эҷод шудааст ва танҳо як банди он ки дар охир такрор

мешавад, дорои радиф мебошад. Шоир ҳам чун одати номгузории ғазалиётнаш номи сурудро аз радифи он интихоб намудааст. Инак, банди аввали он суруди бачагона, ки дар байни мактабиёни замони Шуравӣ хеле машҳур шуда буд:

Туро ман мепарастам, эй кабӯтар,
Нигаҳбони ту ҳастам, эй кабӯтар!
Пару боли сафедатро бибӯсам,
Биё, биншин ба дастам, эй кабӯтар! [11, с.9]

Бояд қайд намуд, ки дигар шеърҳои ин маҷмуа мураддаф нестанд. Шоир дар давраҳои аввали эҷодиёти худ бар радифпардозӣ чандон таваҷҷуҳ надиштааст. Дар маҷмуаи дуҷуми ашъори бачагонаи ӯ «Мусича» (1965) ягон шеър дар шакли ғазал эҷод нашудааст. Аммо шоир дар кофияроӣ муваффақ шудааст. Дар ин маҷмуа радиф ба нудрат дучор мешавад. Масалан, дар шеъри нахустини ин маҷмуа, ки «Эй мулки хуррам!» ном дорад ва аз 6 банд таркиб ёфтааст, дар бандҳои дуҷум ва панҷум шоир радифро мавриди истифода қарор додааст. Шоҳид овардани он бандҳоро барои исботи фикри худ дар ин ҷо лозим медонем:

Ман дар бари ту
Дилшод ҳастам,
Мисли кабӯтар
Озод ҳастам...
Фардо, ки ман ҳам
Калон мешавам,
Чун падарҷонам
Кордон мешавам... [27, с.3].

Муаллиф дар бандҳои иқтибосшуда феълҳои ёридиҳандаи «ҳастам» ва «мешавам»-ро радифи шеър қарор додааст. Шоир ҳамин тариқ, дар шеърҳои дигари маҷмуа, аз қабилӣ «Назира ва шамол» (бо феъли ёвари «аст»), дар шеъри «Ман омадам бо вагон» (бо феъли ёридиҳандаи «кардам»), дар шеъри «Озодаи озодакор» (бо ҷонишини нафсӣ- таъкидии «худ») радифҳоро мавриди қорбурди хеш қарор додааст. Қорбурди радифҳо дар китоби «Атри кӯҳистон»

(1993) бештар ба назар мерасад. Зеро дар ин китоб назар ба ашъори сужетнок миқдори сурудҳои кӯдакона бештаранд. Табиати ҳама гуна суруд он аст, ки корбурди радифро бештар тақозо менамояд.

Корбурди радиф дар шеърҳои дигари маҷмуаи Ҷавҳури, аз қабилҳои «Гулдараи Варзоб», «Муסיқии баҳор», «Қурқурикароқ», «Ҳалтаи шағол» ва ғайра равшан ба назар мерасад. Шоир дар ин ашъор на танҳо аз феъл, балки аз ҳиссаҳои дигари нутқ, аз қабилҳои исми сифат ва зарфу ҷонишин низ истифода бурда, радифдорӣ кардааст. Шафеии Қадқанӣ тибқи таҳқиқоти анҷомдодаи худ ба ҳулоса омадааст, ки 80 фоизи ғазалиёти форсӣ дорои радиф мебошанд. Дар ашъори барои кӯдакону наврасон сурудаи Алӣ Бобочон жанри ғазал назар ба дигар анвои адабӣ камтар аст, аммо аксари ғазалиёти ӯ дорои радифанд. Масалан, дар ғазали «Забони ҷиқӣ»-и ӯ ба радифи «аст» дучор мешавем, ки бо феъли фармоиш ифода ёфтааст:

Забони мо ҷу дарёи дамон аст,

Ба қараш ғавҳари тобон ниҳон аст...

Забон ояд ба қас бо шири модар,

Аз ин рӯ, асли ҷон аст, асли ҷон аст [22, с.19].

Алӣ Бобочон дар корбурди радиф дар ашъори бачагона ба исроф роҳ наметаҳд. Ӯ хеле эҳтиёткорона амал мекунад, то ин ки радифҳои ашъораш на танҳо дар созмон додани шакл ва ташаккули муסיқии қанории шеър хизмат кунанд, инчунин дар пурратар ифода қардани мазмунҳои баланд ҳам ба қор раванд, маъниҳоро ифода намоянд ва ба эҳсоси муаллиф ҳалал ворид насозанд. Ӯ аз ҳама имконоти грамматикӣ забон ва гуёишҳои мардумӣ, яъне забони зиндаи халқ истифода бурда, радифҳои қалимагию иборагӣ ва ҷумлагӣ месозад. Дар адабиёти мо бо ҳиссаҳои гуногуни нутқ сохтани радиф асрҳост, ки идома дорад.

Ҳулоса, қофия дар ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон аз ҷузъиёти муҳим ва созида буда, шоир бо мақсади тақомули муסיқии қанории шеъраш аз он васеъ истифода бурдааст. Бавижа, дар сурудҳо, як қатор ҷаҳорпораҳои кӯдакона ва ғазалиёти барои наврасон эҷоднамудаи ӯ қофияҳои ҳушонанг ва солим

фаровонанд. Аксарияти қофияҳои шеъри Алӣ Бобочон содаву табиӣ буда, онҳо ҳосили андешаҳои ӯ дар сари мантиқ ва таносуби суҳананд. Қофияҳои шойгон ва маъҷуб дар шеърҳои бачагонаи шоир ба нудрат дучор меоянд. Бояд афзуд, ки радиф дар катори қофия аз унсурҳои муҳим ва созандаи шеърҳои Алӣ Бобочон буда, бар зами мусиқии канории онҳоро мукамал сохтаниш дар истехкоми маъниҳои баланд низ мусоидат кардааст. Тавре ки ба мушоҳида мерасад, дар ашъори бачагонаи ин шоир радифҳои хуб ва барои кӯдакон ҷолиб фаровонанд. Алӣ Бобочон дар радифсозӣ ба ашъори солҳои охири худ зиёдтар аҳамият додааст ва ин натиҷаи таҷрибаи зиёде ҳосил намудани вай мебошад. Радифҳои сохтаи ӯ на танҳо калимагӣ иборагӣ, инчунин иддае аз онҳо ҷумлагӣ низ мебошанд. Алӣ Бобочон дар қорбурди радиф эҳтиёткорона ва то ҷое сарфакорона амал кардааст. Вай аз ҳисоби бисёр ҳиссаҳои нутқ радифҳои қобили қабул сохтааст. Таваҷҷуҳи шоир ба қофияроӣ ва радифсозӣ ашъори кӯдаконаи ӯро хушоҳанг ва хонданбоб кардааст. Аз ин ваҷҳ, кӯдакону наврасон ба шеъри ӯ таваҷҷуҳ ва мароқ зоҳир менамоянд ва онҳоро ба зудӣ аз ёд мекунанд ва яке аз муваффақиятҳои эҷодии шоир дар ҳамин амали ӯст.

3.3. Забону сабки ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон

Яке аз вижагиҳои ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон дар он зухур меёбад, ки ӯ бештар ба содагию ғановати забони шеъраш мутаваҷҷеҳ шудааст. Худи соданависӣ далели истеъдоди фитрии адиб аст. Тарзи корбурди имконоти забони тоҷикӣ маъмулан, сабки фардии шоирро рӯнамоӣ кардааст. Мусаллам аст, ки соданависӣ аз одинависиё, ки аз бадеият орист, фарқ дорад. Алӣ Бобочон дар ин ҷода синну сол ва дараҷаи донишу фаҳмиши кӯдакону наврасонро ба ҳисоб гирифта, шеър меофарад. Абдушуқри Абдусаттор қайд менамояд, ки «Ашъори барои хурдакакон гуфтаи Алӣ Бобочон дар баробари равониву хушоҳангӣ бо тарзи баёни хос низ фарқ мекунад ва ҳангоми хондан ё шуниданаш эҳсос мегардад, ки гӯё он на аз забони шоири баркамол, балки бо лаҳну гуфтори хоси худи наврасе иншо шуда бошад» [78, с.57]. Воқеан, ҳамин тавр аст, яъне Алӣ Бобочон забони кӯдаконро хуб медонад ва бо он асарҳои ҷолиб меофарад. Масалан, дар шеъри «Хоҳиш» чунин содагуфтори шоир ба назар мерасад:

Ҷон, апаҷонам, дигар

Ганда нагӯ ту маро,

Ман бачаи ганда не,

Қобиламу гапдaro...

Варақи дафтаратро

Дигар намедавронам.

Бурда ба ҷои худаш

Китобатро мемонам [22, с.9].

Шоир барои содагии баёнаш баъзан, аз забони зиндаи халқ истифода мебарад, ки ин аз ҳасаноти кори эҷодии ӯст. Зеро дар гӯйишҳои мардумӣ бисёр калимаҳои ҳастанд, ки онҳоро метавонем, аз нав ба шеъру таронаҳо ворид намуда, умри дубора бахшем. Масалан, дар ин пораи иқтибоснамудаи мо калимаҳои «ганда» ва «гапдaro» ҳамин гуна хусусият доранд. Тавре ки Абдумалик Баҳорӣ ба мушоҳида гирифтааст: «...ӯ (Алӣ Бобочон–Ғ.Ғ.) ба оҳанги суҳан, ба ҳусни калимаву ибора диққати махсус медиҳад, аз ганҷинаи бойи

эҷодиёти даҳанакии халқ дар мавридаш ва эҷодкорона истифода мебарад» [13, с.5].

Таркиби луғавии шеърҳои шоир аз ҳисоби лексикаи умумихалқӣ, хусусан, ғӯйишҳои мардуми минтақаҳои шимолучануби Тоҷикистон ғановат пайдо намудааст. Калимаҳои «мӯл», «нӯл», «гушна», «хуштак», «қаҳрӣ», «укоча», «ако», «пачақ», «уболак», «додо», «оча», «гирёнчак», «ароз», «муччӣ», «чазза», «тунукча», «попечалак» ва «қоғотӣ» аз ҳамин қабиланд.

Паҳлуи дигари забони шеъри кӯдаконаи Алӣ Бобочон тарзи аз калимаҳои иқтибосии туркӣ-ӯзбекӣ истифода бурдани ӯро инъикос менамояд, ки таъсири онҳо ба лаҳҷаву шеваҳои тоҷикӣ ба мушоҳида мерасад. Корбурди чунин калимаҳо чун вожаҳои иқтибосии русӣ-интернатсионалӣ дар ашъори бачагонаи шоир як андоза вижагиҳои забони шеъри ӯро муайян мекунад. Масалан, дар байти мавриди назари мо калимаи иқтибосии туркӣ-ӯзбекӣ – «чалмоқӣ», ки шакли таҳфифи вожаҳои «чил»-и тоҷикӣ ва «ямоқ»-и туркӣ-ӯзбекист, корбурд шудааст, ки чунин таври ифода ба ашъори ҳаҷвӣ мусоидат мекунад:

Ин чӣ хат, ин чӣ хати чалмоқӣ,

Сатрҳояш ҳама болою уреб [13, с.102].

Лозим ба ёдоварист, ки бисёре аз калимаҳои иқтибосии туркӣ-ӯзбекӣ ба маҳсулоти хӯрокворӣ ва соҳаи чорводорӣ мансубанд. Масалан, дар шеъри зерин ду калима, «бӯғурсоқ» ва «қаймоқ» омадаанд, ки аз ҳамин қабил вожаҳоянд:

Ваҳ-ваҳ, чӣ ҳаловатбахш

Таъми хуши бӯғурсоқ.

Омехта бо тухмаш

Ширу шакару қаймоқ [22, с.31].

«Бӯғурсоқ» калимаи туркӣ буда, он хамирлундаҳои ширу тухмдори дар рағған бирёнкардашуда мебошад, ки ҳамчун хӯрдани маросимӣ дар иду тӯйҳо истеъмол мешавад. Онро дар шеваю лаҳҷаҳои тоҷикӣ «озуқ», «орзуқ»,

«чагалдак» ва «бурсоқ» ҳам мегӯянд. «Қаймоқ» низ вожаи туркӣ буда, онро ба тоҷикӣ «бастаи рӯи шир» ва «саршир» ҳам меноманд.

Аз ин қабил калимаҳо мисоли дигаре меорем:

Овард тухфаи нағз:

Ғўлингу аштақу мағз [22, с.9].

Дар ин байт калимаи «аштақ» туркӣ буда, маънояш зардолуи хушконидашудааст, ки ба дарунаш мағзи донак ҷо карда шудааст.

Алӣ Бобочон аз пасванди калимасозии туркӣ-узбекии «-ча» хеле фаровон истифода бурдааст, ки он дар сохтани исмҳои таъғирӣ ва шакли таъғирии сифатҳо хизмат мекунад ва тадриҷан, ба забони адабии тоҷик низ асаргузор шудааст. Калимаҳои сохтаи «укоча», «кокулча», «сиё (х) ча», «зебоча», «гапдароча» ва «доноча» аз ҳамин қабиланд. Чунин ҳолат дар шеърҳои «Укоча» равшан ба мушоҳида мерасад. Худи вожаи «укоча» аз забони туркӣ-узбекӣ иқтибос шудааст ва дар баъзе лаҳҷаҳои шимолӣ Тоҷикистон ба маънои бародари хурд истеъмол мешавад. Ин калима дар бисёр лаҳҷаҳои тоҷикӣ дар шакли «додарак» мустаъмал аст. Калимаи «оча» ҳамчун муроди калимаи «модар» дар лаҳҷаҳои мухталифи кишвари мо истеъмол мешавад. Шоир бо тақозои вазни шеър калимаи «овезон»-ро дар шакли шевагиаш- «авезон» истифода бурдааст. Вожаи «каб-кабуд» сифати таъкидӣ буда, он ҳамчун дараҷаи олии сифат қор фармуда мешавад ва аввал бо таъсири калимасозии туркӣ-узбекӣ дар шеваҳо роиҷ шуда, тадриҷан ба забони адабии тоҷик роҳ ёфтааст. Лозим ба таъкид аст, ки дар ҳамин шакл истеъмол шудани вожаҳои зикршуда ба малоҳати ин шеърҳои бачагона ҳалал ворид накардаанд ва баръакс, онро ҷолибу хонданӣ кардаанд. Ба пуррагӣ овардани шеърҳои мавриди назар аз аҳаммият ӯрӣ набуда, фикри моро тақвият мебахшад:

-Оча, очачон, оча,

Дорам якта укоча.

Кокулчаҳояш заррин,

Пероҳанаш алоча.

Ба гарданаш авезон

Марчонаки сиёча.
Ду чашмакаш каб-кабуд,
Хушназари зебоча.
Намегирад бесабаб,
Қобилу гапдароча..
- Донистам, эй доноча,
Укочаи ту Зоча [22, с.6].

Тавре ки ба мушоҳида мерасад, шоир дар эҷоди шеърҳои бачагона на танҳо аз имконоти забони зиндаи мардуми шимолӣ Тоҷикистон, инчунин аз ғӯйишҳои мардуми ҷануб низ огоҳона истифода мебарад. Ӯ шеъре дорад, ки унвонаш «Додаракам» мебошад. Ин вожа аз шеваи ҷануб бархостааст. Дар таркиби шеър калимаи шевагии минтақаи шимолӣ «*телба*» низ истифода шудааст, ки он ба маънои «*саросема*» мустаъмал аст:

Охир, борҳо ман ба ту
Телба нашав гуфтам-ку [22, с.7].

Корбурди истилоҳоти хешутаборӣ дар асоси ғӯйишҳои мардумӣ ва забони зиндаи халқ аз мухтассоти ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон аст. Масалан, калимаҳои «ако», «апа», «тағо», «амак», «додо» (дадо) аз ҳамин қабиланд. Ин калимаҳо дар забони назми классикӣ вонамехӯранд, аммо аз шеваю лаҳҷаҳо батадриҷ ба забони назми кӯдакона роҳ ёфтаанд.

Дар ашъори Алӣ Бобочон чун анъана истеъмоли вожаҳои аслан, арабӣ ба назар мерасад, ки онҳо, аллакай дар забони адабии ҳозираи тоҷик ҳазм шудаанд ва ба фонди асосии луғавӣ шомил гардидаанд. Барои таҳлилу баррасӣ аз шеъри «Номи нав» банди аввалро интихоб менамоем:

Қобил аз ҳама дарсаш
Хубу аъло меҳонад.
Ба гуфтаи муаллим
Зеҳни худро мемонад [21, с.89].

Дар порчаи мавриди назар шоир 13 калимаро мавриди истифода қарор додааст, ки 5 адади онҳо вожаҳои арабианд: «Қобил», «дарс», «аъло»,

«муаллим» ва «зеҳн». Аммо ин калимаҳо дар таркиби луғавии забони мо чунон ҳазм шудаанд, ки иқтибосӣ ва бегона будани онҳоро хонанда эҳсос намекунад.

Чунин падида дар бисёре аз ашъори бачагонаи шоир ба мушоҳида мерасад. Шоир кӯшидааст, ки аз рӯйи имконият аз истифодаи вожаҳои арабӣ иҷтиноб варзад, аммо ин кӯшиши ӯ чандон самара набахшидааст. Ба шеъри худ «Омӯзгори мо» ном ниҳодааст, вале дар матни шеър бисёр калимаҳои арабӣ роҳ ёфтаанд. Банди нахустини шеър чунин аст:

Ҳарфу ҳичои ту

Оташ ба дил ниҳод.

Ақли расои ту

Ҳар уқдаро кушод [22, с.18].

Дар ин банди шеъри мавриди баррасӣ вожаҳои арабии «ҳарф», «ҳичо», «ақл» ва «уқда» аслан, арабианд. Шоир метавонист, вожаи «уқда»-и арабиро бо «гиреҳ»-и тоҷикӣ иваз кунад, аммо вазни шеър хароб мешуд. Ба ҷои калимаҳои арабии «ҳарф», «ҳичо» ва «ақл» муродифҳои тоҷикиашонро пайдо карда наметавонист. Дар ин шеър инчунин, калимаҳои арабии «машғал», «нишот», «дунё», «қатор», «вучуд», «ифтихор» низ истифода шудаанд. Ногуфта намонад, ки чунин ҳолат дар ашъори бачагонаи ҳамаи шоирони муосири тоҷик ба мушоҳида мерасад.

Агар ба таркиби луғавии забони шеърҳои бачагонаи шоир таваҷҷуҳ зоҳир намоем, он гоҳ ба хулоса меоем, ки шоир аз калимаҳои иқтибосии арабӣ, туркӣ-ӯзбекӣ ва русӣ-интернатсионалӣ (байналмилалӣ) бо зарурат ва тибқи анъанаву меъёри забони адабии ҳозираи тоҷик истифода бурдааст.

Калимаҳои русӣ-интернатсионалӣ (байналмилалӣ) асосан, пас аз ҳамроҳшавии Осиёи Миёна бо Россия ба таркиби луғавии забони адабии тоҷик ворид шуданд ва тадриҷан, бисёре аз онҳо, тавре ки қаблан зикр шуд, ҳазми худро ёфта, чунин раванд ҳанӯз ҳам идома дорад. Иқтибосшавӣ ва ҳазмшавии он калимаҳо дар замони Шуравӣ ба авҷи баланд расидааст. Насриддин Шарофов оид ба ин масъала ҳанӯз соли 1972 чунин ақидаро баён намуда буд: «Таркиби луғавии забони адабии тоҷик дар солҳои сохтмони сотсиалистӣ аз

рӯйи талабот ва эҳтиёҷоти халқ аз ҳисоби калимаю терминҳои тоҷикӣ, русӣ ва интернатионалистӣ бой мегардад ва инкишоф меёбад» [140, с.4].

Истифодаи огоҳона аз чунин калимаҳо дар назми бачагона аз падидаҳои тоза маҳсуб меёбад. Албатта, ба забони назм ҳамон калимаҳое роҳ ёфтанд, ки дар забони адабӣ қоиммаком ва муродифи худро надоштанд. Масалан, Алӣ Бобочон дар шеъри «Ҷавоби Низом» чор калимаи русию интернатионалиро истифода бурдааст:

Боре накардам маътал,

Тозон рафтам ба вакзал...

Бо поезд омадӣ ту,

Ё ки бо мошин, бигӯ?

- Не, не,- гуфто Низомчон,-

Ман омадам бо вагон... [22, с.4].

Дар пораи шеъри мавриди назар вожаи «поезд» русӣ буда, онро «қатора» тарҷума кардаанд. Калимаҳои «вакзал» (дар навишт «вокзал»), «мошин» (шакли дигаргуншудаи «машина») ва «вагон» иқтибосианд, ки онҳо ба тавассути забони русӣ ба забони тоҷикӣ гузаштаанд. Дар забони форсии имрӯза вожаҳои «вокзал», «машина», «поезд» ва «вагон» мавриди қорбурд қарор надоранд. Вожаҳои мазкур аслан, англисӣ буда, аввал ба русӣ ва баъдан аз русӣ ба тоҷикӣ иқтибос шудаанд. Маънои аслии «вокзал» сайргох, бинои калон барои мусофирон дар истгоҳи роҳи оҳан ё бандаргоҳ аст. Маънои «машина» механизмест, ки ягон кори муфидро ба ҷо меоварад; дастгоҳе, ки бо қуввае ба ҳаракат даромада, қореро ба ҷо меоварад. Вагон воситаи маҳсули хонамонанд барои қашонидани бор ва мусофирон дар роҳи оҳан аст, ки ба қатора васл қарда мешавад.

Мусаллам аст, ки аксарияти истилоҳоти техникӣ дар забони тоҷикӣ тарҷумаи худро надоранд. Аз ин хотир, онҳо дар ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон шакли аслии худро нигоҳ доштаанд. Шоир дар шеъри «Мошини Насим» дар банди дуҷум се калимаи иқтибосии русӣ-интернатионалиро мавриди қорбурд қарор додааст:

Монанди шофёр.

Пок карда мошин.

Меронад чобук,

Бе обу бензин [21, с.7].

Дар банди мавриди баррасии мо калимаҳои «шофёр», «мошин» ва «бензин» иқтибосианд. Мо дар боло калимаи «мошин»-ро баррасӣ карда будем. Вожаҳои «шофёр» ва «бензин» аз забони фаронсавӣ ба забони русӣ гузаштаанд ва зимнан, ба забони мо иқтибос шудаанд, ки «шофёр» ба маънои ронандаи автомобил кор фармуда шуда, «бензин»- ро дар забони форсӣ «шимӣ» мегӯянд. Он моеъи берангест, ки аз нефт ҳосил шуда, барои сӯхти муҳаррик, мошин ва корҳои дигар истеъмоли мешавад.

Дар масъалаи корбурди калимаҳои русӣ-интернатионалӣ шоир эҳтиёткор ва сарроф аст. Ё дар ашъори бачагонаи худ асосан, ҳамон калимаҳоро кор мефармояд, ки онҳо тарҷума намешаванд ва дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ муодили худро надоранд. Хусусан, дар ашъори кӯдакона дар замони Шуравӣ эҷоднамудаи шоир ба ин хусусияти забони шеърш бештар воҷеҳӯрем. Алӣ Бобочон дар шеъри «Хуш омадӣ, тобистон!» ду калимаи русӣ-интернатионалиро мавриди корбурди худ қарор додааст:

Гаҳ мекунем оббозӣ,

Гаҳ ҳар сӯ тоз-тозӣ,

Гаҳ ба поход меравем

Бо шавку сарфарозӣ...

Ба боғистони колхоз

Боре ту назар андоз,

Дили касро мебарад

Нозу неъматҳои соз [11, с.15].

Дар бандҳои мавриди назар калимаҳои «поход» ва «колхоз» омадаанд, ки онҳоро маъмулан, дар он замон тарҷума намекарданд ва ин қабил калимаҳоро Абулқосим Лоҳутиву Мирсаид Миршакар ва дигарон ҳам дар ашъорашон фаровон истифода бурдаанд. Дар замони гузашта, аниқтараш давраи Шуравӣ

чароғи барқиро «чароғи иличӣ» меғуфтанд. Алӣ Бобочон онро дар шакли «чароғи ленинӣ» мавриди истифода қарор додааст:

Рашк бурда бар чароғи ленинӣ,

Мепаранд ин дам ба ҳар сӯ ахтарон [11, с.16].

Вожаи дигари русӣ-интернатсионалие, ки дар чандин шеърӣ бачагонаи шоир мавриди корбурд қарор гирифтааст, «лагер» мебошад. Масалан, дар шеърӣ «Хайр, мактаб!» омадааст:

Рафта акнун дар бари лагерҳо

Шоду хуррам истироҳат мекунем.

Дар лаби баҳру канори кӯҳҳо

Оббозию саёҳат мекунем [11, с.17].

Шоир дар шеърӣ тарбиявии «Духтаракам, офарин!» калимаҳои иқтибосии дар он замон тарҷуманашавандаи «водопровод» ва «пионерка»-ро бамаврид истифода бурдааст, ки дар шеърӣ бачагонаи солҳои 50-60-уми асри бист чунин вожаҳо хеле мустаҳкам буданд:

Пиразане дар ин дам

То ба хона об орад,

Сӯи водопровод

Бо тезӣ мешитобад...

Пионерка Маҳин ҳам

Ба сӯи мактабхона

Бо дугонаҳош ин дам

Шодона буд равона [11, с.20].

Ҳамин тариқ, Алӣ Бобочон дар ашъори бачагонаи худ аз калимаҳои иқтибосии русӣ-интернатсионалии дигар, аз қабилӣ «январ», «вожатий», «лётчик», «физкультура», «пионер», «отряд» дар китоби нахустини худ «Бачаҳои хуб» (1963), «шоколад», «поезд», «вагон» дар китоби «Мусича» (1965), «Октябрь», «нефть», «ленинчиён», «футбол», «гол», «Ура!», «укол», «кат», «кран», «бетон» ва ғайра, дар китоби «Парвози орзу» (1971), «партия», «галстук», «мошин», «шофёр», «бензин», «спутник», «ракет», «газ», «балон»,

«фабрика», «завод», «гимнастика», «портфел» ва «БАМ» (Магистрали Байкалу Амур) дар маҷмуаи «Осмондара» (1981), «мармалад», «шакалот», «электр», «динамит», «октябрзодаҳо» дар маҷмуаи «Зардолуи маҳтобӣ» (1988) огоҳона истифода бурдааст. Шоир дар шеърӣ «Осмондара», ки сужети муайян ва тобиши тахайюлӣ дорад, бо ин қабил вожаҳо хеле моҳирона ва мақсаднок сари кор гирифтааст:

Метофт дар фалак
Як чирми пурчило.
Ҳо, ин спутник аст,
Эъҷози асри мо...
Биншаста дар ракет,
Мекардаам гузар
Аз бурчи Кӯҳи Тахт,
Аз паҳлуи Сипар [21, с.80].

Чунин вожаҳо ҳанӯз тарҷумаи расмӣ худро надоштанд, дар забони адабии тоҷик ҳазм шуда буданд ва корбурди онҳо дар забони муоширати калонсолону кӯдакон низ ба ҳукми анъана даромада буд ва фазои ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ мардуми шуравиро фаро гирифта буданд. Зияда аз ин, аксари он калимаҳо истилоҳоте буданд, ки моҳияти идеологияи ҳизби ҳукмронро ифода мекарданд ва адабиёти давр низ истеъмоли онҳоро роҳандозӣ менамуд. Масалан, калимаҳои «кран» ва «бетон» дар шеърӣ «Акояи паҳлавон аст» ба тариқи зер мавриди корбурди шоир қарор гирифтаанд:

Дар Норак акои ман
Кор мекунад бо кран,
Мебардорад аз замин
Ҳар гуна бори вазнин.
Соручу сангу бетон,
Чӯбу тахтаи калон... [23, с.13].

Бояд таъкид намуд, ки шоир дар маҷмуаҳои минбаъдаи худ аз корбурди чунин вожаҳо тадриҷан, даст кашидааст. Алалхусус, ӯ дар асарҳои дар замони

Истиқлоли давлатӣ иншоамудааш калимаҳои иқтибосии русӣ-интернатсионалиро дар шеърҳояш истифода набурдааст. Ин далели он аст, ки забони шеъри кӯдакон ҳам баробари замон таҳаввул пазируфтааст ва шоир ҳам тибқи талаботи замон бо забони шеър сарукор доштааст.

Агар як паҳлуи сабки фардии Алӣ Бобочонро вижагиҳои забони шеъраш ташкил кунад, паҳлуи дигарашро хусусияти бадеии ашъори бачагонаи ӯ дар бар мегирад. Шоир дар корбурди санъатҳои бадеӣ маҳорати баланд дорад. Ашъори бачагонаи ӯ низ саршори санъатҳои бадеианд. Ӯ вобаста ба мавзӯ ва муҳтавои шеър, инчунин хусусиятҳои синнусолии кӯдакону наврасон аз ин гуна санъатҳо кор гирифтааст. Вай аз санъатҳои маънавии ташбеҳу истиора, маҷоз, киноя, тавсиф, тазод, саволу ҷавоб, талмех, ташхис, инчунин санъати лафзии такрор дар ашъори бачагонаи худ хеле фаровон истифода бурдааст, ки чунин иқдом ба тозагиву таровати ашъори ӯ роҳ кушодааст.

Алӣ Бобочон ҳанӯз аз қадамҳои аввали ба майдони адабиёт ниҳоданаш собит сохта буд, ки тарзи суханофариро хуб медонад ва бо нозукиҳои шеър ошност. Аз маҷмуаи нахустини шоир «Бачаҳои хуб» мисол меорем. Ӯ дар шеъри «Гули лола» чунин тасвир ва ташбеҳи дар ҳамон солҳо нисбатан, тозаро кор фармудааст:

Дар дами боди сабо,
Рақс кунад доимо.
Ҳаст ба пеши назар
Мисли алав пуршарар [11, с.11].

Шеъри «Сайри беша» аз ин санъатҳои бадеӣ ғанӣ буда, бо сужети ҷолиб ва тавсифҳои тару тозааш зуд ба дили хонанда роҳ меёбад. Тасвирсозии шоир бо истифодаи санъатҳои бадеӣ дар ин шеър бармало ба мушоҳида мерасад:

Ҳар навъи буттамева
Дар ҳар қадам расида.
Ҳар навъи қорч аз хок
Бо чатри худ дамида...
Бурдем то ба хона

Як бӯи бешаро хос.

Меғуфт «Боз оед!»

Ҳар барг бо хиширрос [13, с.59].

Дар порчаи мавриди баррасӣ ифодаи «бо чатри худ аз хок дамидани қорч (занбӯруғ)» тасвири зебои шоирона буда, «бо хиширрос «Боз оед!» гуфтани ҳар барги беша» **ташҳис** аст. Яъне, шоир баргҳои дарахтони бешаро ба забон овардааст ва ин макорро ба сифати мизбони меҳмондӯст ба риштаи тасвир кашидааст.

Ташбеҳ аз серистеъмолтарин санъатҳои бадеии ашъори кӯдаконаи Алӣ Бобочон маҳсуб меёбад. Дар шеъри «Ёху», ки мавриди баррасии мост, ин санъат бо тавсиф як навъ омезиш ёфтааст. Шоир шабоҳати бозии ин парандаро ба варзиши кӯдакон тасвир намуда, сифати маъсумӣ, яъне бегуноҳии моҳиро ёдовар шудааст:

Ба фавҷи мавҷи дарё оббозӣ мекунад ёху,

Чу тифлон гоҳи варзиш тоз-тозӣ мекунад ёху.

Агар дар шасти минқораш дарафтад моҳии маъсум,

Зи шавқӣ ин барораш сарфарозӣ мекунад ёху [6, с.9].

Аз санъатҳои бадеии дигар, ки дар ашъори Алӣ Бобочон фаровон қор фармуда шудааст, **тавсиф** аст. Шоир зимни қорбурди тавсиф барои исботи фикраш амали қаҳрамони шеърро ҳам баён менамояд. Дар шеъри «Насимҷони беқарор», ки унвони он аз ибораи сифатӣ гирифта шудааст, якравии ин кӯдак таъкид шуда, ҳаракатҳои кӯдаконааш, ки хосси аксарияти ҳамсолони ӯст, мушаххас ифода гардидааст:

...Вале Насими яқрав,

Бозӣ мекунад аз нав.

Метозад тапар- тапар,

Меҳандад қақар- қақар [21, с.17].

Чунин тарзи истифодаи санъати **тавсиф** ва **сифатчинӣ** дар ашъори ба парандагону ҳайвонот бахшидаи шоир низ ба мушоҳида мерасад. Зеро хонандагони хурдсол хеле кунҷқобанд ва агар шоир сифати ашъоро номбар

кунаду моҳияти онро исбот накунад, кӯдакон қонё намешаванд. Дар шеъри «Уқоб» сатрҳое мавҷуданд, ки дар онҳо аввал сифатҳои ин паранда ва баъдан, моҳияту амалҳои хосси он номбар шудаанд:

Уқоби зираки пӯлодминқор,
Уқоби дурбини баркрафтор.
Насиби туст аз дунё баландӣ,
Мақоми арчмандиро писандӣ.
Ба тори кӯҳсори бошаҳомат
Кушой бол дар авчи салобат... [6, с.22].

Санъати **талмех** ба ашъори бачагонаи шоир малоҳати хосса бахшидааст. Ёдовар шудан аз ҳодисаву ашхоси барӯманди таърихӣ ҳадафи шоир қарор гирифта, ӯ зимнан меҳодад, ки ба худшиносии кӯдакон ва огоҳ шудани онҳо аз гузаштаи аҷдодони худ, инчунин таърихи кишвари хеш мусоидат намояд. Шоир дар шеъри «Партияи бахтовар», ки дар замони Шуравӣ эҷод шудааст, ба ҷаҳду талошҳо ва фикру амалҳои дохили пролетарҳои ҷаҳон – Владимир Илич Ленин ишора кардааст. Ҳарчанд ки чунин ашъор имрӯз дар ҷомеаи мо роиҷ нестанд, аммо онҳо чун моли таърих боқӣ мемонанд:

Дар кори ту мебинем,
Ҷаҳду ҷадали Ленин.
Аз ҳар зафарат пайдост,
Фикру амали Ленин [21, с.44].

Шеъри «Забони тоҷикӣ»-и Алӣ Бобочон саршори самимияту меҳр буда, дар шакли ғазал эҷод шудааст, ки сатри аввали матлааш аз санъати **ташбеҳ** ва сатри дуюмаш аз санъати **киноя** таркиб ёфтааст. Шоир забони тоҷикиро ба «дарёи дамон» ташбеҳ дода, забони моро бо кинояи «гавҳари тобон» ифода намудааст:

Забони мо чу дарёи дамон аст,
Ба қаъраш гавҳари тобон ниҳон аст [21, с.44].

Баъдан, сифатҳои тезии ин забон, силоҳи ҷовидони тоҷикон ва забони Рӯдакиву «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, шоҳасарҳои Низомиву Саъдӣ, Ҳофизу

Камол ва Донишу Айнӣ ва матни равони «Шашмақом» будани он таъкид шуда, дар мактаъ дар вучуди миллати мо бо шири модарон ворид шудану асли ҷон будани он ёдовар шудааст:

Забон ояд ба кас аз шири модар,

Аз ин рӯ, асли ҷон аст, асли ҷон аст [21, 45].

Таъсирпазирии шоир аз адабиёти гуфтории мардум дар бисёре аз шеърҳои эҳсос мешавад. Тавре ки муҳаққиқ Н. Файзуллоев қайд кардааст: «Яке аз муҳимтарин хусусияти услубии ашъори лафзии халқ – санъати бадеии **такрор** дар шеъри нимаи дуоми садаи XX мақоми асосӣ пайдо кард... Намунаи барҷастаи он пайравӣ ба шеъри халқии «Давидему давидем» мебошад» [110, с.390]. Алӣ Бобоҷон дар шеъри «Баҳои аввалин» чунин услубро пайгирӣ кардааст:

Давидему давидем,

То ба мактаб расидем.

Саҳни мактаб озода,

Дари мактаб кушода [21, с.34].

Шоир аз санъати такрор огоҳона ва ҳадафмандона дар баъзе аз шеърҳои худ истифода бурдааст. Дар шеъри «Бедона» муаллиф санъати зикршударо бо вожаҳои тақлидӣ – овозии хониши бедона тазвиҷ намуда, шеъри кӯдаконаи хушоҳанге эҷод намудааст:

- Бедонаҷон, бедона,

Мурғаки дашту ёна.

Вавақ- вавақ, питпилик,-

Мехонӣ бе баҳона [13, с.58].

Истифодаи бамавриди санъати такрор на танҳо шеърро дар зехни кӯдакон ба осонӣ ҷой мекунонад, инчунин онро хушоҳангу пур аз мусиқӣ мекунад. Алӣ Бобоҷон дар шеъри «Ҳарфи «Р», ки аҳаммияти омӯзишӣ дорад, аз санъати зикршуда мақсаднок истифода бурдааст:

Барра, барра, баррача,

Арра, арра, аррача,

Чархи осиё дорад

Парра, парра, паррача [22, с.13].

Чунин хушоҳангӣ ва санъати **такрор** дар шеъри «Мусича» ҳам ба назар мерасад:

Мусича хушнуд

Меҳонад суруд:

Ку-ку-ку-ку-ку,

Ку-ку-ку-ку-ку [13, с.50]!

Санъати **саволу ҷавоб** аз маъмултарин санъатҳои бадеии ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон буда, он гоҳо бо санъати ташхис низ омезиш ёфтааст. Масалан, дар шеъри «Бутемор» гуфтугӯи бачаяки содадили кунҷкобе бо ин парандаи нодир рӯйи қоғаз омадааст, ки то андозае кӯдак ба саволҳои худ ҷавоб меёбад ва фарқи ин парандаро аз лаклак пай мебарад:

-Бутемори нозанин,

Бутемори нуқратоб.

Чӣ мекобӣ ҳамеша

Бо нӯлат аз таги об?

- Ман мурғи дарёгардам,

Макону масканам об.

Шабҳои фасли гармо

Дар об мекунам хоб... [6, с.4].

Ба таври воқеӣ офаридани чехраи зоҳирии персонажи шеър завқи хонандагонро ба ҷӯш меорад. Чунин чехранигориҳои таваҷҷуҳбарангез хусусан, дар ашъори ҳаҷвӣ шоир бештар ба назар мерасад. Масалан, дар шеъри «Бачаи лабварам» шоир дар банди аввал намуди зоҳирии он бачаро тасвир карда, дар банди дуюм ба тасвири рафтори нодурусти ӯ пардохтааст, ки хонандагони хурдсол ба осонӣ сабаби лабварамии ӯро мефаҳманд:

Аҷаб хандаовар аст

Афту андоми Хуррам:

Ё сари ӯ бастагӣ,

Ё лабу лунчаш варам.

Ҳар рӯз ӯ меҳӯрад

Тармеваҳои хушбӯ,

Аммо пеш аз хуфтухоб

Намешӯяд дасту рӯ [13, с.50].

Чунин тарзи баён хонандаро барои мутолиа намудани давоми шеър мутаваҷҷеҳ мекунад. Дар охир хонандагон мефаҳманд, ки аз сабаби ширанок будани лабу рӯяш ҳар саҳарӣ занбӯрҳо ба чоғаи Хуррам омада, аз лабу рӯяш мегазидаанд.

Тасвири манзара дар шеъри «Явроз» бо истифодаи санъатҳои бадеии **ташбеҳу тавсиф** ва **истиора** сурат гирифтааст, ки мароқангез аст. Шоир дар бандҳои дуюму сеюми ин шеър, ки дар маҷмӯъ, аз шаш банд таркиб ёфтааст, манзараи ин дараи зебо ва тамошобобро чун рассом ба тасвир гирифтааст. Хонанда он манзараҳои зеборо бевосита дар пеши назари худ тасаввур мекунад:

Аз кӯҳ ояд

Дарё давида,

Чун шир обаш

Доим дамида.

Ҳар обшораш-

Як даста кокул,

Ҳар марғзораш-

Як хирмани гул [21, с.55].

Алӣ Бобочон дар шеъри ҳаҷвии «Орзуи занбӯр» бо истифода аз санъати **ташҳис** ва тарзи баёни **монолог** ҳадафҳои дар мактабҳо таъсис додани гӯшаи ҳаҷвии рӯзномаҳои девории «Занбӯр»-ро, ки дар он солҳо ба ҳукми анъана даромада буд, ёдовар шуда, хонандагони танбалу бепарвофалак ва нодонхӯчаро ба зерӣ тозиинаи танқид гирифтааст. Шеър аз оғоз то анҷом аз монолог иборат буда, он бо банди зерин оғоз меёбад:

Занбӯри ништардор ман,

Ҳай, зираку хушёр ман.

Бар дафъи дарди танбалӣ

Бо неши худ тайёр ман [23, с.24].

Агар дар шеъри баррасидашуда чун намуна нақши **монолог** матраҳ шуда бошад, лозим медонем, ки зимнан тарзи корбурди шоирро аз услуби **диалог** ҳам дида бароем. Дар шеъри «Дастёр» шоир гуфтугӯи дугонаҳо – Фирӯзахон ва Дилоромро ба калам додааст, ки аксари мисраъҳо ба ҷумлаҳои содаи яктаркиба шабоҳат доранд:

- Фирӯзахон, ман рафтам!

- Ҳа, ба кучо, Дилором?

- Ба хона.

- Боз камтар ист?

- Не, меравам! Гап тамом [27, с.12]!

Диалогӣ омехта ба санъати ташхис дар афсонаи манзуми «Қози тақлидкор», ки аз мазмуни афсонаи халқӣ гирифта шудааст, низ ҷолиб аст. Ба ҳайси намуна ду банди ин афсонаи Алӣ Бобочонро мисол меорем:

Қу ҳайрон шуда,

Пурсид аз он Қоз:

- Ба ту чӣ даркор

Гардани дароз?

- Меҳоҳам ман ҳам

Шавам мисли ту.

Гардам ба ҳар ҷо

Бо гардани Қу [13, с.121].

Тазод аз санъатҳои маъмултарини бадеӣ буда, дар ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон низ ба намунаҳои беҳтарини он дучор шудан мумкин аст. Дар шеъри мусаддасгунаи «Пири ҷавонгашта» ба анбуҳи ин санъат рӯ ба рӯ мешавем. Ҳоло барои баррасӣ банди аввалу охири онро шоҳид меорем:

Оғӯш кушо, эй дашт,

Об омаду нур омад.

Даври алаамат бигзашт,

Айёми сурур омад.
Эй пир, ҷавон гаштӣ,
Фирӯзи замон гаштӣ...

Нав-нав самарат акнун
Моро бикунад мафтун.
Хоки сияҳат бахшад
«Тиллои сафед» афзун.
Гул-гул шукуф, эй водӣ,
Об омаду ободӣ [21, с.51-52]!

Тазодҳои «дарду алам» ва «айёми сурур», «пир»-у «ҷавон» ва «хоки сияҳ»-у «тиллои сафед», ки киноя аз пахта аст, бо мақоли мардумии «Обу ободӣ» бадеияти ин шеърро таъмин намудаанд.

Корбурди фаровони санъати тазод дар ғазалу рубоиёти барои наврасон эҷоднамудаи шоир бо тобишу ҷилоҳои тоза ба назар мерасад, ки аз маҷмуаи «Наврӯзи наврасон» мисоле меорем:

Бо гиряи раъду хандаи барқ
Табрики хучаста хост Наврӯз [18, с.26].

Дар байти иқтибосшуда вожаҳои «гиря» ва «ханда» мутазоданд, ки дар адабиёти классикиву муосири тоҷик ба намунаҳои онҳо хеле зиёд вохӯрдан мумкин аст, аммо шоир бо ифодаи «табрики хучаста хостани Наврӯз» ба ин тазод тозагӣ ва тароват эҳдо намудааст.

Дар шеъри «Озодаи озодакор» озодагиҳои ин духтарча дар пӯшидани либосу озода нигоҳ доштани палоси хонаву ҳама ҷиҳоз номбар карда шудааст, ки чунин сатрҳои саршори санъати **таҷнис** ва **мачоз** ба чашм меҳӯранд:

Озодахон, озодаӣ,
Бар тозагӣ дил додай...
Касро ту ҳайрон мекунӣ,
Дилро ҷароғон мекунӣ.
Дардат набинам, ҷони ман,
Эй гавҳари чашмони ман [27, с.13]!

Дар байти аввал ибораи «Озодаи озода» таҷнис буда, ифодаҳои «чароғон кардани дил» ва «гавҳари чашмон» дар ду байти баъдина маънои маҷозиро касб кардаанд.

Шоир дар шеъри «Дӯсти қанд» калимаҳои наздикталаффуз ва ҳамоҳанги «ҳавлӣ» ва «ҳалво»-ро, ки дар мақоли халқӣ низ мавҷуданд, ба ҳайси **таҷниси нопурра** кор фармудааст, ки онҳо дар шеъри зикршуда тобиши зидмаъноӣ низ доранд:

Ба ширинӣ ҳамеша фикри ӯ банд,

Ту «ҳавлӣ» гӯӣ, ӯ «ҳалво» бигӯяд [13, с.96].

Корбурди санъати **муболиға** назар ба дигар санъатҳо дар ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон камтар ба назар мерасад. Шояд сабаб дар он бошад, ки ба кӯдакону наврасон дурӯғ гуфтанро хуш надошта бошад. Муаллиф дар шеъре танкҳои шуравиро ба қалъаҳои дар ҳаракат ташбеҳ дода, ба ин васила бузургиву даҳшатангезии онҳоро ба тасвир гирифтааст, ки ин муболиға ба ҳадди игроқ наздик шудааст:

Танкҳо!

Қалъаҳои дарҳаракат,

Қалъаҳои бузурги кӯҳмисол,

Даҳшатангезу зарбазан ҳастед,

Доим омода зидди ҷангу ҷидол [21, с.49].

Санъати **муболиға** инчунин дар бандҳои алоҳидаи шеъри «Осмондара» мавриди истифодаи шоир қарор гирифтааст, ки наврасе таассуроти худро аз сафар баён месозад ва зимнан, аз бурчи Сунбула ба Ҷун паридану аз он ҷо барои хоҳараш як каф дурдона чиданаш, дар бурчи Каркадан муъҷиза рӯй додану ба сӯяш омадани киштии бузурги кайҳониро нақл мекунад. Аммо ӯ дар охир иқдор мешавад, ки ин ҳама ҳодисаҳоро дар хобаш дидааст:

Аз бурчи Сунбула

Бар Ҷун паридаам,

Як каф ба хоҳарам

Дурдона чидаам...

Хезам, ки ин ҳама

Дар хоб будааст... [21, с.81]

Шоир дар чистонҳояш низ аз санъатҳои бадеӣ, аз қабилӣ **ташбеҳу истиора** ва **мачоз** моҳирона ва огоҳона истифода бурдааст. Дар чистони «Хазонбарг» ибораи маҷозии «заврақҳои заррин»-и шиноварро ба кор бурдааст, ки ҷолибу қобили қабул аст:

Заврақҳои заррин

Дидем мо ба кӯча.

Пайваста дар шиноянд

Дар рӯи оби чӯча [22, с.21].

Хулоса, Алӣ Бобочон дар корбурди имконоти забони тоҷикӣ маҳорату эҳтиёткориро ба харҷ дода, аз ганҷинаи забони зиндаи халқ, инчунин калимаҳои иқтибосии дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ ҳазмшуда, аз қабилӣ калимаҳои арабӣ, русӣ-интернатсионалӣ ва туркӣ-узбекӣ дар мавридаш истифода бурдааст ва дар ин ҷода ба ифроту тафрит роҳ намодааст. Аз ин ваҷҳ, забони шеъраш содаву раван буда, аз дарку фаҳмиши кӯдакону наврасон фосила нагирифтааст. Тарзу усулҳои корбурди имкониятҳои забони адабии ҳозираи тоҷик ва воситаҳои маъмули тасвири бадеӣ сабки фардии шоирро ташаккул ва тақомул додаанд ва дар сурудани ашъори бачагона ба пайдо намудани бозёфтҳои шоирона мусоидат намудаанд.

Алӣ Бобочон аз санъатҳои бадеии маънавию лафзӣ, аз қабилӣ ташбеҳу истиора, кинояву тавсиф, таҷнису ташхис, талмеху муболиға, тазоду такрор, монологу диалог, саволу ҷавоб, пейзаж (манзаранигорӣ), портретофаринӣ (чехранигорӣ) ва ғайра фаровон истифода бурдааст, ки ин иқдоми ӯ ба ғановати шеърҳои кӯдакона роҳ кушодааст ва онҳоро ба ҳадди таъсирбахшиву ҷаззоб расонида, имтиёзи шеърҳои кӯдаконаи ӯро аз ашъори ҳамсолону ҳамқаламонаш муқаррар намудааст.

Хулоса

Мо дар раванди таҳқиқи кори диссертатсионӣ ба чунин хулоса омадем:

1. Алӣ Бобочон шоирест, ки дар муҳити солими иҷтимоии шаҳри Конибодом ба дунё омада, ҳанӯз дар айёми хонандаи мактаби миёна буданаш машқи шеър кардааст ва ашъори навқаламонаи ӯ дар матбуоти даврии шаҳрию марказӣ ба таъб расидаанд. Давраҳои аввали зиндагии ӯ пур аз мушкilot ва маҳрумиятҳо будааст, ки онҳо дар ашъораш бозтоби бадеии худро ёфтаанд. Минбаъд муҳити фарҳангии Институти педагогии Душанбе ба номи Т.Г.Шевченко (ҳоло Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни) ва маҳфилҳои адабии пойтахт ба рушди истеъдоди ӯ мусоидат намудаанд. Алӣ Бобочон солиёни зиёд дар матбуоту нашриёт ва Академияи илмҳо қору фаъолият намудааст ва ин омилҳо ба он оварда расондаанд, ки ӯ на танҳо чун шоир, балки чун нависандаву рӯзноманигор, муҳаққиқ ва публитсист низ ба қамол расад ва осори зиёде дар ин самтҳо эҷод намояд. Аммо Алӣ Бобочон дар таърихи адабиёти муосири тоҷик бештар чун шоири кӯдакону наврасон маҳбубият пайдо кардааст. Эҷодиёташ бозгӯи даврони зиндагӣ ва муҳити иҷтимоии ӯ буда, мазмуну мундариҷаи онҳо аз муҳити иҷтимоии он замон сарчашма мегиранд [6-М].

2. Асарҳои бадеии Алӣ Бобочон барои кӯдакону наврасон дар замони Шуравӣ асосан, дар зери таъсири идеологияи ҳизби коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ эҷод шудаанд. Шоир чун фарзанди содиқи замони худ дастуру супоришҳои ин ҳизбро сармашқи қори хеш намуда, барои кӯдакону наврасон асарҳои қолиб ва хондани эҷод кардааст. Асарҳояш на танҳо ба синну сол ва савияи дониши хонандагонаш мувофиқат мекунанд, инчунин содаву раво буда, аксарияти онҳо ба китобҳои дарсӣ ворид шудаанд ва баъзе аз онҳо ба сурудҳои бачагона табдил ёфтаанд [2-М; 6-М].

3. Осори бадеии шоир гуногунмавзӯ ва гуногунжанр буда, муаллиф онҳоро дар асоси бардошту мушоҳидаҳои худ аз зиндагии воқеӣ ва ҳаёти рангини кӯдакон рӯйи қоғаз овардааст. Ин осор аҳамияти таърихӣ маърифатӣ ва ахлоқӣ касб кардаанд, ки рисолати шоир низ дар ҳамин аст. Дар

зери партави ахлоқи коммунистӣ, ки талаби даври замон буд, шоир кӯдакону наврасонро дар руҳияи ростию ростгӯӣ, дӯстия рафоқат, меҳнатдӯстия ватанпарварӣ, бунёдкорию созандагӣ, аълохония ободонӣ ва амсоли он тарбия кардааст, ки ин маъниҳои осори ӯ ханӯз ҳам аҳаммияти тарбиявӣ маърифатии худро гум накардаанд ва минбаъд низ ин арзишро аз даст намедиханд. Албатта, баъзе шеърҳои дар мавзӯи рӯзмарра эҷоднамудаи шоир, аз қабилӣ ситиши Ленин ва ҳизби коммунист, ки ба руҳи адабиёти замони мо бегонаанд, чун моли таърихи замони Шуравӣ боқӣ хоҳанд монд [2-М; 6-М].

4. Алӣ Бобочон чун дар замони Шуравӣ эҷод намудани шеърҳои бачагонро дар замони Истиқлоли давлатӣ низ идома додааст. Аммо ашъори дар замони Шуравӣ таълифнамудаи ӯ аз ашъори дар замони Истиқлоли давлатӣ эҷодкардааш аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷа фарқ мекунанд. Зеро дар замони Шуравӣ адибон аз рӯйи барномаҳои махсус, ки бо дастуру супоришҳои ҳизби коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ матраҳ мешуданд, асар эҷод мекарданд, яъне онҳо мубаллиғони идеологияи ин ҳизби ҳукмрон буданд. Аммо ашъори дар замони Истиқлол иншонамудаи Алӣ Бобочон аз лиҳози муҳтаво ва мазмуну мундариҷа нава шудааст. Ӯ баъзе мавзӯҳои анъанавиро пайгирӣ карда бошад ҳам, аз пайи ҷустуҷӯи мавзӯҳои тару тоза шудааст ва дар ин ҷода муваффақ ҳам гардидааст. Алалхусус, тобишҳои иҷтимоии шеъраш ҷилои тоза пайдо кардаанд. Шоир ба масоили сулҳу ваҳдати миллӣ, истиқлолият ва гиромидошти хувияту арзишҳои миллӣ диққати махсус додааст ва дар ин руҳия тарбия намудани бачагону наврасонро рисолати шоирии худ қарор додааст [2-М; 6-М].

5. Алӣ Бобочон барои бачагон шеърҳое офаридааст, ки мавзӯ ва мундариҷаи онҳо ба хусусияти синнусолии кӯдакону наврасон мувофиқат мекунанд. Ӯ пеш аз ҳама, майлу рағбат, таъбу завқ, ҳолати равонӣ, ҷаҳонбинӣ, муҳити зист ва дараҷаи фарогирию савияи дониши онҳоро ба ҳисоб гирифтааст. Мавзӯ ва мундариҷаи ашъори бачагонаи шоир аз олами кӯдакон ғосила намегирад, яъне тору пуди шеъраш аз ҳаёти кӯдакон сиришта шудааст. Муаллиф ҳам барои кӯдакони синни томақтабӣ, ҳам барои кӯдакони синни хурди мактабӣ ва ҳам барои наврасону ҷавонон шеърҳои алоҳида эҷод

намудааст. Инчунин, шеърхое низ дорад, ки барои хонандагони синну соли гуногун метавонанд, хидмат кунанд. Ашъори бачагонаи ӯ фарогири ҳадафҳои муайянанд. Агар иддае аз шеърхояш аҳаммиати тарбиявӣ дошта бошанд, зумрае дорои аҳаммиати эстетикӣ маърифатианд. Аз ин ваҷҳ, кӯдакону наврасон онҳоро бо шавқу завқ мавриди мутолиа қарор медиҳанд [2-М; 4-М].

6. Шоир барои кӯдакону наврасон дар жанрҳои мухталиф ва шаклҳои гуногуни шеърӣ, аз қабилӣ ҷаҳорпораҷу маснавиғуна, байту суруд, таронаю ғазал, мусаддасғунаю шеърҳои озода, танзу ҳаҷв, ҷистону тамсил, қиссаи фантастикӣ, масалу достон ва афсонаҳо эҷод кардааст. Асарҳои манзуми шоир ҷанбаҳои ақливу нақлӣ доранд ва дар худ эҳсоси андеша, ҷаҳонбинӣ ва тафаккури муаллифро ғунҷонидаанд. Баъзе шеърхояш дорои сужети махсус буда, устухонбандии устувор доранд, ки ин ҷанбаҳои ашъори бачагонаи шоир қобили таваҷҷуҳ ва паҷуҳишанд [4-М].

7. Алӣ Бобоҷон шоирест, ки дар эҷоди суруду тарона, манзумаю ҷистонҳо барои кӯдакону наврасон ба ҷанбаҳои бадеию ғоявии онҳо диққати махсус додааст. Шоир ба хоҳири бадеият аз ғоя ва ба хоҳири ғоя аз бадеияти асарҳои манзуми бачагонааш сарфи назар накардааст, балки бадеият ва ғояи асархояш бо ҳам таваҷҷуҳ омадаанд. Ба дараҷае, ки ҷанбаҳои бадеии асархояш барои кӯдакону наврасон таваҷҷуҳбарангезанд ва ғояҳои матраҳнамудаи шоир низ ба ҳамон дараҷа қобили таваҷҷуҳанд. Ғояҳои ашъори шоир ба талаби давраи замони мувофиқат мекунанд ва онҳо аз ҷанбаҳои тарбиявӣ маърифатӣ ори нестанд [2-М].

8. Ашъори бачагонаи Алӣ Бобоҷон ҳам бо вазни ҳаҷвӣ ва ҳам бо вазни арӯзӣ эҷод шуда, бо оҳангу зарб ва мусиқии дохилиашон ба кӯдакону наврасон писанд омадаанд. Шоир тавонистааст, ки бо истисноии ҷанд шеърӣ алоҳида дар шеърӣ таронаҳои ҳаҷвӣ ҳам ба талаботи вазни арӯзӣ риоя кунад ва ин амал аз муҳассаноти шеърӣ ӯст. Метавон бисёре аз ашъори дар вазни ҳаҷвӣ сурудаи шоирро аз рӯйи меъёри вазни арӯзӣ низ таҳлилу баррасӣ намуд. Барои суруду таронаҳо аз зарбу оҳангҳои сабук ва шӯҳ қор гирифтааст. Аз ин ваҷҳ, ба бисёре аз онҳо санъатқорон оҳанг бастаанд. Ғазалу рубоиёти ӯ намунаи беҳтарини ин

анвои шеърӣ буда, мавриди истикболи ҳам хурдсолон ва ҳам калонсолон қарор гирифтаанд [3-М].

9. Дар ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон қофия аз ҷузъиёти муҳим ва созанда буда, шоир бо мақсади тақомули мусиқии канории шеъраш аз он васеъ истифода бурдааст. Бавижа, дар сурудҳо, як қатор ҷаҳорпораҳои кӯдакона ва ғазалиёти барои наврасон эҷоднамудаи ӯ қофияҳои хушоҳанг ва солим фаровонанд. Аксарияти қофияҳои шеъри Алӣ Бобочон содаву табиӣ буда, онҳо ҳосили андешаҳои ӯ дар сари мантиқ ва таносуби сухананд. Қофияҳои шойгон ва маъҷуб дар шеърҳои бачагонаи шоир ба нудрат дучор меоянд. Бояд афзуд, ки радиф дар қатори қофия аз унсурҳои муҳим ва созандаи шеърҳои Алӣ Бобочон буда, бар замми мусиқии канории онҳоро мукамал сохтанаш, дар истехкоми маъниҳои баланд низ мусоидат кардааст. Дар ашъори бачагонаи ин шоир радифҳои хубу нав ва барои кӯдакон ҷолиб фаровонанд. Дар радифсозии ашъори солҳои охири худ Алӣ Бобочон таҷрибаи зиёде ҳосил намудааст. Радифҳои сохтаи ӯ на танҳо калимагию иборагианд, инчунин иддае аз онҳо ҷумлагӣ низ мебошанд. Алӣ Бобочон дар қорбурди радиф эҳтиёткорона ва то ҷое сарфакорона амал кардааст. Вай аз ҳисоби бисёр ҳиссаҳои нутқ радифҳои қобили қабул сохтааст. Таваҷҷуҳи шоир ба қофияорӣ ва радифсозӣ ашъори бачагонаи ӯро хушоҳанг ва хонданбоб кардааст. Аз ин вачҳ, кӯдакону наврасон ба шеъри ӯ таваҷҷуҳ ва мароқ зоҳир менамоянд ва онҳоро ба зудӣ аз ёд мекунанд. Яке аз муваффақиятҳои эҷодии шоир дар ҳамин иқдоми ӯ арзёбӣ мегардад [1-М].

10. Алӣ Бобочон дар қорбурди имконоти забони тоҷикӣ маҳорату эҳтиёткориро ба ҳарч дода, аз ганҷинаи забони зиндаи халқ, инчунин калимаҳои иқтибосии дар забони адабии ҳозираи тоҷик ҳазмшуда, аз қабili калимаҳои арабӣ, русӣ-интернатионалӣ ва туркӣ-узбекӣ дар мавридаш истифода бурдааст ва дар ин ҷода ба зиёдаравӣ роҳ надодааст. Аз ин вачҳ, забони шеъраш содаву раван буда, аз дарку фаҳмиши кӯдакону наврасон фосила нагирифтааст. Тарзу усулҳои қорбурди имкониятҳои забони адабии ҳозираи тоҷик ва воситаҳои маъмули тасвири бадеӣ сабки фардии шоирро

ташаккул ва такомул додаанд ва дар сурудани ашъори бачагона ба пайдо намудани бозёфтҳои шоирона мусоидат намудаанд. Алӣ Бобочон аз санъатҳои бадеии маънавию лафзӣ, аз қабилӣ ташбеҳу истиора, кинояву тавсиф, таҷнису ташхис, талмеҳу муболиға, тазоду такрор, монологу диалог, саволу ҷавоб, пейзаж (манзаранигорӣ), портретофаринӣ (чехранигорӣ) ва ғайра фаровон истифода бурдааст, ки ин иқдоми ӯ ба ғановати шеърҳои кӯдакона роҳ кушодааст ва онҳоро ба ҳадди таъсирбахшиву ҷаззобӣ расонида, имкон додааст, ки шеърҳои кӯдаконаи ӯ аз ашъори ҳамсолону ҳамқаламонаш имтиёзи муайян дошта бошанд [5-М].

Ҳамаи ин натиҷагирӣҳо далолат ба он мекунад, ки Алӣ Бобочон аз адибони сермахсули адабиёти бачагонаи тоҷик махсуб меёбад ва шеърӯ сухани адабии ӯ, гоյҳои олии инсонпарваронаи ашъораш дар дили кӯдакону наврасони мо маъво гирифта, дар амали шудани орзуву омоли онон дастури раҳнамо хоҳад буд.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ

1. Алӣ Бобочон дар таърихи адабиёти бачагонгаи тоҷик мақоми баландеро соҳиб шудааст, ки инро осори адабиаш ба пуррагӣ тасдиқ менамояд.
2. Ашъори ӯ ҳам дар замони Шуравӣ ва ҳам дар даврони Истиқлоли давлатӣ ба ривочу равнақи адабиёти бачагонаи тоҷик мусоидат кардаанд ва руҳи замони зиндагии шоирро таҷассум намудаанд.
3. Анвои шеърӣ бачагонаи шоир мухталиф буда, бо забони содаву маҳорати баланд, бо истифода аз воситаҳои тасвири бадеӣ эҷод шудаанд.
4. Алӣ Бобочон ҳолати руҳӣ ва синну соли кӯдаконро ба ҳисоб гирифта, барои онҳо асарҳои қобили қабул эҷод намудааст.
5. Ашъори кӯдаконаи шоир ба забонҳои гуногуни халқҳои Шуравӣ тарҷума ва нашр шудаанд ва шухрати адабиёти кӯдаконаи моро афзудаанд.
6. Алӣ Бобочон тавассути ашъори бачагонаи шоирони дигарро тарҷума карданаҳ ба ғановати адабиёти кӯдаконаи тоҷик мусоидат намудааст.
7. Адабиёти замони Шуравӣ ва даврони Истиқлоли давлатии моро бидуни ашъори кӯдаконаи Алӣ Бобочон тасаввур кардан имкон надорад.
8. Ба китобҳои дарсии мактабҳо бештар ворид намудани ашъори бачагонаи ин чехраи маъруф ва минбаъд низ мавриди пажӯҳиш қарор додани осори ӯ ба манфиати кор хоҳад буд.
9. Таҳқиқоти анҷомёфтаи ҳозир дар мавриди Алӣ Бобочон метавонад, чун марҷаи боэътимод, барои пажӯҳишу шинохти илмӣ дигар адибони бачагона хидмат намояд. Ҳамчунин, дастовард ва интишороти онро дар таълифи китобҳои таърихи адабиёти муосир, навиштани кори курсӣ, рисолаҳои бакалаврӣ, рисолаҳои магистрӣ, таълифи курсҳои махсус аз адабиёти атфол ва ғайра метавон истифода бурд. Равишу методҳои мувофиқи дар диссертатсия ба коррафтaro метавон дар таълифи диссертатсияҳои дигари марбут ба адабиёти бачагона низ таҷриба кард.

Рӯйхати адабиёт

I. Сарчашмаҳо:

1. Адибони Тоҷикистон (маълумотномаи мухтасари шарҳиҳолӣ) [Матн]. – Душанбе: Адиб, 2014. – 320 с.
2. Адибони вилояти Суғд [Матн]. – Хучанд: Хуросон, 2014. – 340 с.
3. Айнӣ, Садриддин. Таҳзиб-ус-сибён [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Адиб, 1994. – 46 с.
4. Бобо Тоҳир. Таронаҳо [Матн] / Б. Тоҳир. – Душанбе: Адиб, 1992. – 80 с.
5. Бобочон, Алӣ. Некӣ ба некӣ. Шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Маориф, 1976. – 48 с.
6. Бобочон, Алӣ. Алифбои парандаҳо. Шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: 2004. – 32 с.
7. Бобочон, Алӣ. Алифбои парандаҳо. Шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2013. – 32 с.
8. Бобочон, Алӣ. Атри кӯхистон. Маҷмуаи шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Адиб, 1993. – 47 с.
9. Бобочон, Алӣ. Баёзи ваҳдат. Маҷмуа [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Адиб, 2007. – 192 с.
10. Бобочон, Алӣ. Баҳори сулҳ. Маҷмуаи шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Адиб, 2002. – 112 с.
11. Бобочон, Алӣ. Бачаҳои хуб. Шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1963. – 44 с.
12. Бобочон, Алӣ. Гули бодом. Маҷмуа [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 104 с.
13. Бобочон, Алӣ. Зардолуи маҳтобӣ. Маҷмуаи шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Адиб, 1988. – 128 с.
14. Бобочон, Алӣ. Илҳами Роғун. Шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе, 2010. – 8 с.
15. Бобочон, Алӣ. Мавҷи сурур. Маҷмуаи шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 103 с.

16. Бобочон, Алӣ. Меҳрпайванд. Шеърҳо, дostonҳо ва рубоиёт [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Адиб, 2006. – 328 с.
17. Бобочон, Алӣ. Мусиқии баҳор. Шеърҳо барои кӯдакон [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Истиқбол, 2008. – 22 с.
18. Бобочон, Алӣ. Наврӯзи наврасон. Маҷмуа [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе, 2012. – 51 с.
19. Бобочон, Алӣ. Намаки зиндагӣ. Маҷмуаи шеърҳо [Матн]/ А. Бобочон. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 400 с.
20. Бобочон, Алӣ. Нилуфар. Шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 128 с.
21. Бобочон, Алӣ. Осмондара. Маҷмуаи шеърҳо ва қиссаи дostonҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Маориф, 1981. – 128 с.
22. Бобочон, Алӣ. Пайғоми парасту. Шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Адиб, 2003. – 40 с.
23. Бобочон, Алӣ. Парвози орзу. Маҷмуаи шеърҳо барои кӯдакону наврасон [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Ирфон, 1971. – 37 с.
24. Бобочон, Алӣ. Сад барги Ҳисор. Шеърҳо [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе, 2001. – 72 с.
25. Бобочон, Алӣ. Тоҷикистони ман. Маҷмуаи шеърҳо, очеркҳо ва публицистика [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Маориф, 1983. – 140 с.
26. Бобочон, Алӣ. Шеъри Истиқлол. Шеърҳо барои наврасон ва ҷавонон [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Паёми Сомониён, 2001. – 36 с.
27. Бобочон, Алӣ. Мусича. Маҷмуа [Матн] / А. Бобочон. – Душанбе: Ирфон, 1965. – 15 с.
28. Гулшани адаб. Тартибдихандагон: К.Айнӣ, А.Афсаҳзод, Ҷ.Додалишоев. Ҷилди 5 [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 1981. – 440 с.
29. Деҳотӣ, А. Куллият. Иборат аз панҷ ҷилд. Ҷилди 5 [Матн] / А.Деҳотӣ. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 472 с.
30. Миршакар, Мирсаид. Куллият. Иборат аз се ҷилд. Ҷилди 1 [Матн] / М. Миршакар. – Душанбе: Ирфон, 1970. – 383 с.

31. Муталлибов, Тавфиқ. Чӯчаҳо. Шеърҳо барои бачагони синни хурди мактабӣ (тарҷумаи Алӣ Бобочон) [Матн] / Т. Муталлибов. – Душанбе: Маориф, 1967. – 24 с.

32. Тазкираи адабиёти бачагона. Ҷилди 1. Назм [Матн]. – Душанбе: Маориф, 1979. – 336 с.

33. Тазкираи адабиёти бачаҳо (назм), ҷ.1. Нашри дуюм дар таҳрири нав ва иловаҳо [Матн]. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2015. – 224 с.

34. Тазкираи адабиёти бачаҳо (Назм), ҷ.2. Нашри дуюм дар таҳрири нав ва иловаҳо [Матн]. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2015. – 224 с.

35. Тазкираи мухтасари назми муосири тоҷик. Мураттиб: Низом Қосим [Матн]. – Душанбе: Маориф, 2019. – 240 с.

II. Адабиёти илмӣ:

36. Азер, А. А. Рифми персидского стиха (Проблемы восточного стихосложения) [Текст] / А. А. Азер. – Москва: Наука, 1973. – 226 с.

37. Акбарзод, Юсуф. Қисмати инсон ва қисмати шеър [Матн] / Юсуф Акбарзод. – Душанбе: Дониш, 1980. – 195 с.

38. Акбарзода, Юсуф. Рисолати шоир ва шеър [Матн]/ Ю. Акбарзода. – Душанбе: Адиб, 2009. – 376 с.

39. Акбарзода, Юсуф. Шеъри тоҷикии нимаи дуҷуми садаи бист [Матн] / Юсуф Акбарзода. – Душанбе: Адиб, 2011. – 319 с.

40. Акбаров, Юсуф. Талаби ҳаёт ва қисмати адабиёт [Матн]/ Ю. Акбаров. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 128 с.

41. Амонов, Раҷаб. Адабиёт ва бачагон [Матн] / Р. Амонов. – Душанбе: Ирфон, 1981. – 244 с.

42. Амонов, Раҷаб. Адабиёти бачагона. Дар китоби Таърихи адабиёти советии тоҷик. Иборат аз шаш ҷилд. Ҷилди 6. Китоби 1 [Матн] / Р. Амонов. – Душанбе: Дониш, 1982. – 346 с.

43. Асозода, Х. Адабиёти тоҷик дар садаи XX [Матн]/ Х. Асозода. – Душанбе: Маориф, 1999. – 448 с.

44. Асозода, Х. Чехраҳои адабӣ ва фарҳангӣ [Матн] / Х. Асозода. – Душанбе: Адиб, 1996. – 208 с.
45. Асозода, Х., Кучаров А. Адабиёти тоҷик (давраи нав). Китоби дарсӣ барои синфи 11 (Наشري сеюм) [Матн] / Х. Асозода, А. Кучаров. – Душанбе: Маориф, 2015. – 399 с.
46. Асозода, Х. Таърихи адабиёти тоҷик (давраи нав). Китоби дарсӣ барои мактабҳои олии [Матн] / Х. Асозода. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2014. – 672 с.
47. Асрорӣ, Воҳид. Жанрҳои хурди фолклори тоҷик [Матн] / В. Асрорӣ. – Душанбе: УДТ, 1983. – 92 с.
48. Асрорӣ, Воҳид. Фолклор, халқият, нависанда [Матн] / В. Асрорӣ. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 176 с.
49. Белинский, В.Г. Собр. соч. в девяти томах. Том 6 [Текст]/ Подготовка В.А.Богграда. – М.: Худож. лит., 1981. – 678 с.
50. Белинский, В.Г., Чернышевский Н.Г., Добролюбов Н.А. О детской литературе. Изд. 2-е, перераб. и дополн [Текст] / Сост. В. Терновский и Н. Якушина. Вступ. статья В. Терновской. – М.: Детс. лит., 1983. – 430 с.
51. Бобокалонова, Ҷонон. Материалҳо оид ба адабиёти бачагонаи советии тоҷик [Матн] / Ҷ. Бобокалонова. – Душанбе: Маориф, 1975. – 207 с.
52. Бобокалонова, Ҷонон. Таърихи адабиёти атфол [Матн]/ Ҷ. Бобокалонова. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2006. – 456 с.
53. Бобокалонова, Ҷ. Мирсаид Миршакар – шоири бачагон [Матн] /Ҷ. Бобокалонова. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 199 с.
54. Бобоев, Ю. Муқаддимаи адабиётшиносӣ [Матн] / Ю. Бобоев. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 240 с.
55. Бухорӣ, Муҳаммадҷон Шакурӣ. Инсонгарии омӯзиш ва забони миллий [Матн] / М. Ш. Бухорӣ. – Душанбе: Пайванд, 2002. – 153 с.
56. Бухорӣ, Муҳаммадҷон Шакурӣ. Хуросон аст ин ҷо [Матн] / М. Ш. Бухорӣ. – Душанбе: Дониш, 2009. – 576 с.

57. Бухорой, Муҳаммадҷони Шакурӣ. Нигоҳе ба адабиёти тоҷикии садаи бист. Зери назари доктори илмҳои филологӣ Абдуннабии Сатторзода [Матн] / М.Ш. Бухорой. – Душанбе: Пайванд, 2006. – 456 с.
58. Ваҳҳоб, Рустам. Адабиёт ва фарҳанги миллий / Рустами Ваҳҳоб. – Душанбе: Адиб, 2012. – 134 с.
59. Ваҳҳоб, Рустам. Поэтикаи вазн ва хусусиятҳои ритмии назми муосири тоҷик [Матн] / Рустами Ваҳҳоб. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 199 с.
60. Восеъ, Курбон. Мактаб ва маслаки Ҳофиз [Матн] / Қ.Восеъ. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 292 с.
61. Горький, М. О детской литературе, детском и юношеском чтении [Текст] Избранное. Изд. 4-е, перераб. и дополн/ А.М.Горький. – М.: Дет. лит., 1989. – 224 с.
62. Горький, М. Собр. соч. в шестнадцати томах. Том 16 [Текст] Сост. и общ. ред. Н.Н.Жегалова/ А.М. Горький. – М.: Изд. Правда, 1979. – 367 с.
63. Гулназар. Лоике чун Лоике [Матн] / Гулназар. – Душанбе: Адиб, 2010. – 81 с.
64. Гулназар. Шоиру шеъре агар ҳаст [Матн] / Гулназар. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 280 с.
65. Давронов, С. Омӯзиши вазни шеъри тоҷикӣ [Матн] / С. Давронов. – Душанбе: Маориф, 1992. – 174 с.
66. Забехулло, Беҳрӯз Саидхоҷа. Таҳаввули шеър дар адабиёти тоҷикии замони шуравӣ (ибтидои садаи бист то солҳои 80): дисс. дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ [Матн] / Б.С. Забехулло. – Душанбе, 2019. – 159 с.
67. Зарринқӯб, А. Бо корвони ҳулла [Матн] / А.Зарринқӯб. – Душанбе: Пайванд, 2004. – 333 с.
68. Зеҳнӣ, Тӯрақул. Санъати суҳан [Матн] / Т. Зеҳнӣ. – Душанбе: Адиб, 2017. – 400 с.
69. Исматуллоев, М. Поэтикаи насри бачагонаи Пулод Толис /М. Исматуллоев. – Душанбе, 2011. – 140 с.

70. Қавим, Абдуқайюм. Шеър чист? [Матн] / А. Қавим. – Кобул: Интишороти Саъид. Чопи дуввум, соли 1389 ҳ.ш. – 268 с.
71. Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафей. Бо чароғ ва оина [Матн] / М. Ш. Кадканӣ. – Техрон: Сухан, 1390 ҳ.ш. – 768 с.
72. Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафей. Мусикии шеър [Матн] / М.Ш. Кадканӣ. – Техрон: Огах, 1379 ҳ.ш. – 728 с.
73. Қосимӣ, Саъдӣ Абдулқодир. Мулоҳизаҳо андар боби адабиёти шифоҳӣ ва хаттӣ [Матн] / С. А. Қосимӣ. – Душанбе: Ирфон, 2020. – 396 с.
74. Қосимзода, Солеҳ Салим. Сабкшиносӣ ва шинохти ҳунар дар шеър [Матн] / С.С. Қосимзода. – Душанбе: Промэкспо, 2022. – 223 с.
75. Луначарский, А.В. О детской литературе, детском и юношеском чтении Сост., автор вступ. статьи и коммен. Н.Б. Медведева [Текст] / А.В.Луначарский. – М.: Дет. лит., 1985. – 223 с.
76. Макаренко, А.С. О детской литературе и детском чтении [Текст] / А.С. Макаренко. – Москва: Детгиз, 1955. – 183 с.
77. Мақолаҳо оид ба адабиёти бачагонаи тоҷик [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 188 с.
78. Маҳбуби дилҳо. Маҷмуаи мақолаҳо ва китобномаи шарҳиҳолӣ [Матн]. – Душанбе: Истеъдод, 2018. – 160 с.
79. Маъсумӣ, Н. Фолклори тоҷик [Матн]/ Н.Маъсумӣ. – Сталинобод: Нашр. давл. Тоҷ., 1952. –146 с.
80. Мирзозода, Х. Адабиёт аз нуктаи назари ҳаёт (Маҷмуаи мақолаҳо) [Матн] / Х. Мирзозода. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 266 с.
81. Мирзозода, Х. Масъалаҳои асосии инкишофи идеявӣ ва эстетикӣ назми советӣ тоҷик дар солҳои бистум [Матн] / Х. Мирзозода. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 254 с.
82. Мирзоюнус, М. Адабиёти миллӣ ва муқомалаи фарҳангҳо. Маҷмуаи мақолаҳои адабиётшиносӣ [Матн] / М. Мирзоюнус. – Хучанд: Ношир, 2016. – 516 с.

83. Муваҳҳид, Зиё. Дирӯз ва имрӯзи шеъри форсӣ [Матн]/ З. Муваҳҳид. – Техрон: Интишороти Ҳермиз. Чопи савум, 1394 ҳ.ш. – 288 с.
84. Муллоаҳмадов, М. Инсон, адабиёт, инсоният [Матн]/ М. Муллоаҳмадов. – Душанбе: Адиб, 1998. – 336 с.
85. Муҳочир, Меҳрон ва Набавӣ, Муҳаммад. Ба сӯи забоншиносии шеър [Матн] / М. Муҳочир, М. Набавӣ. – Техрон: Огаҳ, 1393 ҳ.ш.. – 275 с.
86. Мусулмониён, Раҳим. Назарияи адабиёт [Матн] / Р. Мусулмониён. – Душанбе: Маориф, 1990. – 336 с.
87. Мусулмонкулов, Р. Назарияи ҷинсҳо ва жанрҳои адабӣ [Матн] / Р. Мусулмонкулов. – Душанбе: Маориф, 1987. – 88 с.
88. Мусулмониён, Раҳим. Аркони суҳан [Матн]/ Р. Мусулмониён. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 241 с.
89. Набиев, Абдуҳолик. Нарзуллои Бектош ва илму адаби тоҷик [Матн] / А. Набиев. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 312 с.
90. Нарзикул, Мисбоҳиддин. Муқаддимаи шеършиносӣ [Матн]/ М. Нарзикул. – Душанбе: Сино, 2004. – 79 с.
91. Нуъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-ул-Аҷам. Ҷ. 1-2. Аз забони урду тарҷумаи Сайидмуҳаммад Тақии Фаҳри Доии Гелонӣ. Таҳияи Абдуҳолик Набавӣ. Зери назари академик Носирҷон Салимӣ [Матн]/ Ш. Нуъмонӣ. – Душанбе: ДДОТ, 2016. – 544 с.
92. Олӣ Аббособод, Юсуф. Ҷараёншиносии шеъри муосир [Матн]/ Ю. Олӣ Аббособод. – Техрон: Суҳан, 1390 ҳ.ш. – 440 с.
93. Раҷабӣ, М. Ислоҳ, ҷадидия ва инқилоб [Матн] / М. Раҷабӣ. – Душанбе: Дониш, 1997. – 245 с.
94. Розӣ, Шамси Қайс. Ал-Муъҷам [Матн]/ Шамси Қайси Розӣ. – Душанбе: Адиб, 1991. – 464 с.
95. Саидов, С. А.Дехотӣ – адиби бачагон [Матн] / С. Саидов. – Душанбе: ДДОТ ба номи С.Айнӣ, 2009. – 56 с.
96. Саидов, С. Адабиёти бачагона [Матн] / С. Саидов. – Душанбе, 2019. – 383 с.

97. Саидов, С. Эҷодиёти Абулқосим Лоҳутӣ барои бачагон ва наврасон: дисс. дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ [Матн] / С.Саидов. – Душанбе, 1986. – 199 с.
98. Саидов, Саидрахмон. Адабиёти бачагона дар замони Истиқлол (Андешаҳо дар хошияи «Тазкираи адабиёти бачагона» [Матн]/ С. Саидов. – Душанбе, 2020. – 134 с.
99. Саидова, М. Садриддин Айнӣ – нависандаи бачагон [Матн] /М. Саидова. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 111 с.
100. Сатторзода, А. Такмилаи бадеъи форсии тоҷикӣ (дар заминаи навиштаҳои пешинӣ ва имрӯзӣ) [Матн] / А.Сатторзода. – Душанбе: Бухоро, 2018 – 380 с.
101. Сатторзода, А. Нуқтаи пайванд [Матн] / А. Сатторзода. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 238 с.
102. Сатторзода, А. Кӯҳна ва нав [Матн] / А. Сатторзода. – Душанбе: Адиб, 2004. – 253 с.
103. Саъдиев, С. Мазмун ва шакли бадеӣ [Матн] / С.Саъдиев. – Душанбе: Ирфон, 1975 – 24 с.
104. Сирус, Б. Қофия дар назми тоҷик [Матн]/ Б. Сирус. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1955. – 186 с.
105. Табаров, С. Вазни ашъори Пайрав Сулаймонӣ [Матн] Дар китоби Пайрав Сулаймонӣ/ С.Табаров. – Душанбе: Ирфон, 1962. – С. 378- 387.
106. Табаров, С. Ҳаёт, адабиёт, реализм [Матн] / С. Табаров. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 323 с.
107. Тағоев, С. Адабиёти бачагона [Матн] / С.Тағоев. – Душанбе, 2012. – 117 с.
108. Таърихи адабиёти кӯдакони Эрон. Адабиёти шифоҳӣ ва даврони бостон. Ҷилди 1 [Матн]/ Таълифи Муҳаммади Ҳодӣ ва Заҳро Қоинӣ. – Техрон, 1381 ҳ.ш. (2003 м.). – 243 с.
109. Тоиров, У., Ибодов, Б., Тоиров, Ш. Каломи манзум [Матн] / У. Тоиров, Б. Ибодов, Ш. Тоиров. – Душанбе, 2005. – 456 с.

110. Файзуллоев, Неъматҷон. Назми кӯдакон [Матн]/ Н. Файзуллоев. – Хучанд: Нури маърифат, 2010. – 664 с.
111. Футухӣ, Рӯдмаъҷанӣ Маҳмуд. Балоғати тасвир [Матн]/ М.Р. Футухӣ. – Техрон: Сухан, 1385 ҳ.ш. – 464 с.
112. Хонларӣ, Парвиз Нотил. Вазни шеърӣ форсӣ [Матн]/ П.Н. Хонларӣ. – Техрон: Бунгоҳи фарҳангии Эрон, 1345 ҳ.ш. – 304 с.
113. Худойдодов, А. Холиқ Мирзозода ва адабиётшиносии тоҷик дар асри XX [Матн] / А. Худойдодов. – Душанбе: Дониш, 2015. – 364 с.
114. Хусейнзода, Ф. Становление и эволюция таджикской и юношеской литературы во второй половине XX века: дис. докт-ра филол. наук [Текст] / Ф. Хусейнзода. – Душанбе, 2015. – 409 с.
115. Ҳақим, Аскар. Вежагиҳои анвои шеърӣ ғиноӣ (дар мисоли шеърӣ ғиноии тоҷикии нимаи дуюми садаи XX) [Матн] /Аскар Ҳақим //Маҷмуаи осор, ҷилди 3. – Хучанд: Ношир, 2017. – 512 с.
116. Ҳақим, Аскар. Сухан аз шеърӣ адаб [Матн] /Аскар Ҳақим. – Душанбе, 2017. – 358 с.
117. Ҳақимов, Аскар. Дар қаламрави сухан (Симои адибон) [Матн] / А. Ҳақимов. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 224 с.
118. Ҳақимов, Аскар. Шеър ва замон [Матн] / А. Ҳақимов. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 252 с.
119. Ҳамроев, Ҷумъабой. Таърихи адабиёти навини тоҷик [Матн] / Ҷ.Ҳамроев. – Тошкент, 2014. – 553 с.
120. Ҳодизода, Р. ва дигарон. Маълумот дар бораи арӯз [Матн] Дар китоби Фарҳанги истилоҳоти адабиётшиносӣ/ Р.Ҳодизода ва дигарон. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 228 с.
121. Ҳуқуқӣ, Муҳаммад. Шеърӣ нав аз оғоз то имрӯз [Матн] / Муҳаммад Ҳуқуқӣ. – Техрон: Интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 1357 ҳ.ш. – 224 с.
122. Хусейнзода, Ш. Ҳабдаҳ мақола [Матн] / Ш. Хусейнзода. – Душанбе: Ҳумо, 2007. – 348 с.

123. Ҳусейнзода, Ш. Баҳс ва андеша [Матн] / Ш. Ҳусейнзода. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 264 с.
124. Ҳуф, Гуроҳом. Гуфторе дар бораи нақд. Тарҷумаи Ширини Парвинӣ [Матн] / Г. Ҳуф. – Техрон: Интишороти Амири кабир, 1365 ҳ.ш. – 314 с.
125. Чуковский, К.И. От двух до пяти [Текст] Предис. Ю.А. Сорокина; Послесл. А.Г. Арушановой/ К.И. Чуковский. – М.: Педагогика, 1990. – 382 с.
126. Чаъфар, Сомонӣ. Фунуни шоирӣ, шомили таърихчаи шеър дар Эрон ва арӯзу қофия ва бадеъ [Матн] / Ҷ. Сомонӣ. – Техрон, 1341 ҳ.ш. – 272 с.
127. Ҷурҷонӣ, Абдулқохир. Асрор-ул-балоға. Тарҷумаи Ҷалили Таҷлил [Матн] / А. Ҷурҷонӣ. – Техрон: Интишороти Донишгоҳи Техрон, 1366 ҳ.ш. – 326 с.
128. Шакурӣ, М. Истиқлол ва худшиносии иҷтимоиву маънавӣ [Матн] / М.Шакурӣ. – Душанбе, 1999. – 160 с.
129. Шамисо, С. Анвои адабӣ [Матн] /Сируси Шамисо. – Техрон: Ромин, 1376 ҳ.ш. – 344 с.
130. Шамисо, С. Куллиёти сабкшиносӣ [Матн] / Сируси Шамисо. – Техрон: Фирдавс, 1373 ҳ.ш. – 330 с.
131. Шамисо, С. Нақди адабӣ [Матн] / Сируси Шамисо. – Техрон: Фирдавс, 1381 ҳ.ш. – 424 с.
132. Шамисо, Сирус. Сабкшиносии шеър [Матн] / С. Шамисо. – Техрон: Интишороти Фирдавсӣ, 1374 ҳ.ш. – 128 с.
133. Шарифов, Х. Балоғат ва суҳанварӣ [Матн] /Х. Шарифов. –Душанбе: Ирфон, 2009. – 476 с.
134. Шарифов, Х. Каломи бадеъ [Матн] / Х. Шарифов. – Душанбе: Маориф, 1991. – 160 с.
135. Шарифов, Х. Суҳан аз адабиёти миллӣ [Матн] / Х. Шарифов. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 476 с.
136. Шарифов, Х. Услуб ва камолоти суҳан [Матн] / Х. Шарифов. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 174 с.

137. Шарифов, Х. Сездах мақола [Матн] / Худой Шарифов. – Душанбе: Ҳумо, 2013. – 272 с.
138. Шарифов, Худой, Тоиров, Урватулло. Назмшиносӣ [Матн] / Х. Шарифов, У. Тоиров. – Душанбе: Ҳочӣ Ҳасан, 2015. – 386 с.
139. Шарифов, М. Шамс Қайси Розӣ – нокиди шеър [Матн] / М. Шарифов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 186 с.
140. Шарофов, Насриддин. Калимаҳои русию интернационалӣ дар забони адабии тоҷик [Матн] / Н. Шарофов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 170 с.
141. Шермухаммадов, Б. Назми халқии бачагонаи тоҷик / Б. Шермухаммадов. – Душанбе: Дониш, 1973. – 186 с.
142. Шеърдӯст, Алиасфар. Чашмандози шеъри имрӯзи тоҷик / Алиасфари Шеърдӯст. – Душанбе: Адиб, 1997. – 268 с.
143. Шоев, Абдулҳамид, Саидов, Саидрахмон. Тафсири шеър, моҳият ва асолати он [Матн]/ А. Шоев, С. Саидов. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 96 с.
144. Шукӯҳӣ, А. Нақд ва номаҳо. Таҳияи А.Набавӣ ва Л.Шарифзода [Матн]/ Аминҷон Шукӯҳӣ. – Душанбе: Аршам, 2023. – 200 с.

III. Рӯзнамаву маҷаллаҳо:

145. Акбарзод, Юсуф. Марҳилаи нав дар шинохти шеъри тоҷикӣ [Матн] / Юсуф Акбарзод // Садои Шарқ. – №10, 2013. – 270 с.
146. Баҳор, Маликушшуаро. Шеъри хуб [Матн] / М. Баҳор // Маҷаллаи «Донишқада», 1297 ҳ.ш. – С.30.
147. Маъмур, С. Қадри сухан [Матн] /С. Маъмур// Комсомоли Тоҷикистон, 1985. – 15 сентябр.
148. Мирзозода, Х. Шеър дарёфтани ас [Матн] /Х. Мирзозода //Адабиёт ва санъат, 1988. – 3 ноябр.
149. Мусулмонқулов, Р. Паҳнову умқи шеър [Матн] /Р. Мусулмонқулов //Садои Шарқ. – № 4, 1982. – С. 122-126.
150. Нуриддинов, Ш. Файзи дастархон [Матн]/ Ш. Нуриддинов //Маориф ва маданият, 1973. – 22 феврал.

151. Остон, Киром. Мизони арӯз ва мушкилоти имло [Матн] /К. Остон// Садои Шарқ. – № 8, 1990. – 129-133.

152. Саидов, С. Гулзори кӯдакон [Матн] /С. Саидов// Адабиёт ва санъат, 1984. – 12 апрел.

153. Сатторӣ, П. Аз нигоҳи шоир [Матн]/ П. Сатторӣ // Ҳақиқати Қӯрғонтеппа, 1981. – 22 октябр.

154. Ҳаким, А. Навъи хурд, масъулияти бузург [Матн] /А.Ҳаким// Адабиёт ва санъат, 2002. – 21 март.

IV. Фарҳангу қомус ва луғатҳо:

155. Атахонов, Темур. Фарҳанги истилоҳоти адабиётшиносӣ [Матн] / Т. Атахонов. – Душанбе: Шарқи озод, 2002. – 454 с.

156. Детская энциклопедия, том 11 [Текст]. – Москва, 1968. – 528 с.

157. Луғати мухтасари энциклопедии тоҷикӣ ба русии қори иҷтимоӣ [Матн]. – Душанбе, 2013. – 418 с.

158. Мирзозода, Х. Луғати мухтасари истилоҳоти адабиётшиносӣ [Матн] /Х. Мирзозода. – Душанбе: Маориф, 1992. – 238 с.

159. Фарҳанги Доро [Матн] / Доро Начот. – Душанбе: Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии Сафорати Ҷумҳурии исломии Эрон дар Тоҷикистон, 2012. – 606 с.

160. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 1 [Матн]. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – 951 с.

161. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 2 [Матн]. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – 947 с.

162. Фарҳанги ибораҳои рехта. Тартибдиҳанда М. Фозилов. Ҷилди 1 [Матн]. – Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1963. – 952 с.

163. Фарҳанги ибораҳои рехта. Тартибдиҳанда М. Фозилов. Ҷилди 2 [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 1964. – 804 с.

164. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1 [Матн]. – Душанбе: 2008. – 950 с.

165. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 2 [Матн]. – Душанбе: 2008. – 1095 с.
166. Фарҳанги Фаҳри Қаввос [Матн]. Таҳияву тадвини матн бо муқаддима ва тавзеҳоти Н.И. Ғиёсев. – Хучанд: Нури маърифат, 2003. – 294 с.
167. Фарҳанги ғӯишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ. Мурағтибон: М.Маҳмудов, Ғ.Ҷӯраев, Б.Бердиев. – Душанбе: Паҷуҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии Сафорати ҶИЭ дар Тоҷикистон, 2012. – 946 с.
168. Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Ҷилди 1 [Матн]. – Душанбе: ЭСТ, 1988. – 544 с.
169. Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Ҷилди 2 [Матн]. – Душанбе: ЭСТ, 1989. – 658 с.
170. Энциклопедияи адабиёт ва санъат. Ҷилди 3 [Матн]. – Душанбе, 2004. – 522 с.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия

I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[1-М]. Ғафурова, Г.М. Нақши кофия ва радиф дар ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон [Матн] / Г.М. Ғафурова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Нашрияти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. – Душанбе, 2021. – №5 (94). – С.210-215. ISSN 2219-5408.

[2-М]. Ғафурова, Г.М. Хусусиятҳои бадеӣ-ғоявии ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон [Матн] / Г.М. Ғафурова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Нашрияти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ – Душанбе, 2024. – №1 (108). – С.165-171. ISSN 2219-5408.

[3-М]. Ғафурова, Г.М. Вижагиҳои вазни ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон [Матн] / Г.М. Ғафурова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Нашрияти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ – Душанбе, 2024. – №2 (109). – С.157-163. ISSN 2219-5408.

[4-М]. Ғафурова, Г.М. Жанр ва устухонбандии ашъори бачагонаи Алӣ Бобочон [Матн] / Г.М. Ғафурова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Нашрияти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ – Душанбе, 2025. – №5 (118). – С.229-237. ISSN 2219-5408.

II. Мақолаҳои муаллиф дар конференсия, маҷмуа ва нашрияхои дигари илмӣ:

[5-М]. Ғафурова, Г.М. Ашъори кӯдаконаи Алӣ Бобочон дар замони истиқлол [Матн]/ Г.М. Ғафурова // Маводди конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Соҳиб Табаров ва проблемаи омӯзиши адабиёти тоҷикии садаи XX». – Душанбе: ДДОТ ба номи С.Айнӣ, 2024. – С.98-109. ISSN 978-99985-33-24-0.

[6-М]. Ғафурова, Г.М. Забону сабки ашъори кӯдаконаи Алӣ Бобочон [Матн] / Г.М. Ғафурова // Маводди конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявиро таҳти унвони «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва

методикаи таълими забонҳои хориҷӣ». – Душанбе: ДДОТ ба номи С.Айнӣ, 2024. – С.13-16. ISSN 978-99985-810-2-9.

[7-М]. Ғафурова, Г.М. Алӣ Бобочон ҳаёт ва фаъолияти ӯ [Матн] / Г.М. Ғафурова // Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ таҳти унвони «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар замони муосир». – Душанбе: ДДОТ ба номи С.Айнӣ, 2024. – С.110-112. ISSN 978-99985-33-21-9.